T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE "ADUV" VE "ADAVET" KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN

HAZIRLAYAN
Turhan YOLDAŞ

ELAZIĞ – 2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE "ADUV" VE "ADAVET" KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN **Turhan YOLDAŞ**

Jürimiz, …… tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1.
2.
3.
4.
5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ….. tarih ve ……. sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kur'an'ı Kerim'de "Aduv" ve "Adavet" Kavramları

Turhan Yoldaş

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Elazığ -2012; Sayfa: VI+107

Kur'an'ı Kerim'de "Aduv" ve "Adavet" kavramları çokça kullanılan kavramlardandır. "Aduv" kin besleyen, haddini aşan, zulmeden, anlamlarının yanı sıra düşmanlık eden ve baş düşmanlığı ifade ederken "Adavet" de düşmanlık anlamına gelir.

Kur'an'ı Kerim'de düşmanlığa vurgu yapılarak, insanların ondan uzak durması emredilmektedir. İlk olarak şeytan insanlara karşı düşmanlık etmiştir. O her zaman insanları kandırmaya çalışır ve onlara düşmanlık eder.

İnsanlar yeryüzünde yaşamlarını sürdürürken, kendi çıkarları için birbirine karşı düşmanlık ederler. Bundan hem fert hem de toplum zarar görür. Bazı din mensupları diğer dinin mensuplarına karşı düşmanlık ederler. Bazı insanlar Allah'a, meleklere ve peygamberlere karşı düşmanlık ederler.

Kur'an'ı Kerim'e göre bundan kurtulmanın yolu, insanın Rabbini bilmesi, çevresine karşı barışık ve kendine karşı barışık olmasıdır. Ayrıca bir dinin mensubu diğer bir din mensubuyla barışık olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Aduv, Adavet, Kur'an, İnsan, Şeytan

ABSTRACT

Master Thesis

In The Quran "Aduv" ve "Adavet" Concepts

Turhan Yoldaş

The University Of Fırat
The Institute Of Social Science
The Department Of Basic İslam
Elazığ-2012; Page: VI+107

In the Quran "aduv" and "adevet" concepts are concepts widely used. "Aduc" nourish hatred, of excess, persecuted, as well as the meaning of that enmity and hatred of the chief means. Adavet means of hostility.

The Holy Quran also made emphasis an hostility, people should stoy away from it commanded. Hostility agoinst the first man was the devil. Always tries to deceive the people and is hostile to them.

While the lives of people on earth, are enmity agoinst each other for their own interests. That both the individual and the society will be damaged.Some members of religious hostility tomard members of other religiond who.Some people against the Lord, the angels are against, and hostility against the prophets.

According tor he Quran the way out of it, to know the people and the environment against the peace of thy Lord is at peace with yourself. Also a member of a religion must be reconciled with the other members of a religion.

Key Words: Aduv, Adavet, Quran, Human, Devil

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
ÖNSÖZ ..... **VI**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1.“*ADUV*” ve “*ADAVET*” KAVRAMLARI **3**
1.1. Luğavi Anlamı 5
1.2. İstilahi Anlamı 7
1.3. Eş Anlamları 9
1.4. Zıt Anlamları 10
1.5. Cahiliye Döneminde Anlamı 12
İKİNCİ BÖLÜM **14**
2. KUR’AN’DA “ADUV” ve “ADAVET” KAVRAMLARI **14**
2.1. Kur’an’a Göre Adavet 14
2.1.1. Şeytanın İnsana Düşman Olması 14
2.1.2. Şeytanın Hz. Âdem ve Havva’ya Düşman Olması 25
2.1.3. Şeytan’ın Apaçık Bir Düşman Olması 33
2.1.4. Şeytan’ın İnsanların Arasına Kin ve Nefret Sokmaya Çalışması 36
2.1.5. Hz. Musa’ya Karşı Düşmanlık 40
2.1.6. Peygamberlere Karşı Düşmanlık 46
2.1.7. Meleklere Karşı Düşmanlık 51
2.1.8. Mücrimlerin Peygamberlere Karşı Düşmanlığı 57
2.1.9. Yahudilerin Düşmanlığı 61
2.1.10. Hıristiyanların Düşmanlığı 68
2.1.11. Kâfirlerin Müslümanlara Karşı Düşmanlığı 70
2.1.12. Yakın Akrabanın Düşmanlığı 77
2.1.13. Allah’ın Bizim Düşmanlarımızı Bilmesi 83
2.2. Kıyamet Gününde Allah’ın Düşmanları 86
2.2.1. Kıyamet Gününde Allah’ın Düşmanlarının Organlarının Kendilerine Şahitlik Etmesi 86
2.2.2. Allah’ın Düşmanlarının Varacağı Yerin Cehennem Ateşi Olması 87
2.3. İnsanlar Kin ve Düşmanlık Üzere Değil İyilik Üzere Yardımlaşmalıdırlar 88
2.3.1. Müslümanlar Dostça Davranmalıdır 88
2.3.2. Müslümanlar Birbirinin Can ve Mallarına Dokunmamalıdır 90

2.3.3. Düşmanlık Yapana Karşı İyilik ile Karşılık Verilmesi 92
2.3.4. Kötülüğe Karşı İyilik ile Karşılık Verilmesi 95
SONUÇ **103**
BİBLİYOĞRAFYA **105**
ÖZGEÇMİŞ **108**

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, Son Peygamber Hz. Muhammed (a.s)'a vahyolunan, ilahi bir kitaptır. O, İlahi kitaplar arasında en seçkin özelliğe sahiptir. Onun en önemli özelliği Hz. Muhammed'e nazil olduğu gibi Allah tarafından muhafaza edilmiş olmasıdır.

Kur'an-ı Kerim, baştan sona kadar bir hikmet hazinesidir. Onun delilleri açık, belgeleri aydındır. Haberleri doğru, hükümleri sağlamdır. Kısasları ibretle dolu olup insanları fazilete teşvik eder. Hakkın daima batıla üstün geldiğini anlatır. Böylece tarihin akışını, dünyanın çehresini değiştirip mutlu bir toplum oluşturmayı hedef alır. Maneviyatı canlandırıp ruhları uyandırır. Din duygusu en kutsal ve en tatlı bir duygu olup insanlık onunla yaşar. Hayat onunla mana kazanır.

İnsanın hayırlı ameli insanlık için bir nur ve bir aydınlık olan Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim'e hizmettir. Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için asırlar boyunca hizmet edilmiş, nice tefsirler yazılmış ve yazılmaktadır. Aynı zamanda makaleler, tezler yazılmış ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Biz de Kur'an'a hizmet etmek için kısa bir çalışma yaparak bir tez hazırlamaya çalıştık. Bu tezimizde Kur'an-ı Kerim'de "aduv" ve "adavet" yani "düşman" ve "düşmanlık" kavramlarını ele aldık. Bunu da iki bölüm altında inceledik. Birinci bölümde aduv ve adavetin sözlük anlamına baktık. Bu kavramların luğavi anlamlarına, eş anlamlarına, zıt anlamlarına ve terim anlamlarına baktık. Bu bölümde bu kavramları temel sözlüklerden incelemeye çalıştık. İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili ayetleri tespit edip başlıklara böldük. Bu başlıklar altında önce ayetleri inceleyip başta ayetin mealini verdik. Sonra tefsirlerde ayetin açıklamasını ele aldık. Konuyla ilgili her ayeti ayrı ayrı ele alıp ayetle ilgili müfessirlerin görüşlerini verdik. Daha sonra kısa bir değerlendirme yaptık ve sonuç bölümünde tezimizin ana fikrini ve temel esaslarını özetle sunmaya çalıştık. Böylece çalışmamızı sonuçlandırdık.

Çalışmamızın bütün aşamalarında fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışmanın tashihinde bana yardımcı olan Dr. Ahmet S ÜRURİ ve Ahmet DAĞ arkadaşlarıma da şükranlarımı sunarım.

ELAZIĞ – 2012 Turhan YOLDAŞ

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim yüce Allah tarafından Hz. Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e Arapça olarak indirilen ilahi bir kitaptır. Bu ilahi kitap yirmi üç yıl zarfında ayetler şeklinde indirilmiştir. İnen ayetler ezberlenerek ve yazılarak muhafaza edilip Müslüman olarak yaşamak isteyenler için hayat kılavuzu olmuştur.

Kur'an-ı Kerim, ismine uygun olarak, yeryüzünde en çok okunan kitaptır. Asırlardan beri hafızlar onu ezberleyerek hafızalarında yaşatırlar. Kurralar, güzel sesleriyle bir ahenk içinde onu okuyup öğretirler. Müminler de huşu içinde onu dinlemektedirler. Ahlakçılar ondan fazilet dersleri alıp ruhlarını onunla terbiye etmektedirler. O, yeryüzüne inen bir nurdur ve ümmete hakkı duyurmaktadır.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için asırlar boyunca hizmet edilmiş, nice tefsirler yazılmış ve yazılmaktadır. Aynı zamanda makaleler, tezler yazılmış ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Biz de Kur'an'a hizmet etmek için kısa bir çalışma yaparak bir tez hazırlamaya çalıştık. Bu tezimizde Kur'an-ı Kerim'de "aduv" ve "adavet" yani "düşman" ve "düşmanlık" kavramlarını ele aldık.

Kur'an'ı Kerim'in iyi anlaşılabilmesi ve Allah tarafından istenilen vasıflara sahip bir insan olabilmesi için Kur'an kavramlarının çok iyi bilinmesi ve bu kavramlara yüklenen manaların iyi bir şekilde anlaşılması gerekir. Aksi takdirde bu durum insanları kavram kargaşasına götürdüğü gibi "doğru yoldan" sapmalara da neden olur. Kur'an'daki kavramlar sözlüklerdekinden farklı anlamlar taşımaktadır. Hatta bazen bu kavramlar, dildeki anlamlardan çok farklı ve zıt anlamlarda kullanılmıştır. Dildeki mana iyi anlaşılırsa, o cümle ile ifade edilen mananın anlaşılması kolaylaşır.

İlk olarak şeytan, Hz. Âdem'e karşı düşmanlık yapmış ve insanlar arasına da düşmanlığı sokmaya çalışmıştır. Asırlar boyunca insanlar da birbirine karşı düşmanlık yapmışlar, hatta insanlar gönderilen peygamberlere karşı da düşmanlık yapmışlardır. Günümüzde herkesin düşmanlıktan nefret ettiği bir gerçektir. Kur'an'ı Kerim'de zaman zaman ona değinildiği ve onun kötü bir davranış olduğu açıktır. Düşmanlık, günümüz toplumunun en çok istemediği hususlardan bir tanesidir.

İslam'ın hedefi insanların bu dünyada yaşarken birbirlerine karşı düşmanlık edip kin beslemek değil, onların barış ve huzur içerisinde yaşamasıdır. Kur'an'da

insanların düşmanlıktan uzak durması emredilmiştir. İnsanlar bu dünyada huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşamak istiyorlarsa birbirlerine karşı düşmanca değil, kardeşçe yaşamaları gerekir.

Araştırmanın Amacı

Kur'an-ı Kerim'i anlamada hiçbir şey onun bizzat kendi mantığını kavramak ve ona has olan esaslara dayanmak kadar önemli değildir. Bireysel ve toplumsal hayatta kin gütmek ve düşmanlık etmek maalesef bir realite haline gelmiştir. Bu çalışma ile amacımız, mühim bir Kur'an kavramı olarak aduv/düşman ve adavet/düşmanlık konularını ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Aynı şekilde toplumda lüzumsuz didişme ve çekişmelerin yerine i'tidal ile daha sağlıklı ve dengeli bir sosyal yapının oluşturması çabalarına katkıda bulunabilmektir.

Bu yapacağımız çalışmanın, "aduv" ve "adavet" kavramlarının Kur'an'da nasıl bir temelde ele alındığı ve Kur'an'ın onlara yüklediği öz anlamları doğru bir şekilde tespit etmemize yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Bu amaçla toplanan veriler sistematik bir şekilde incelenip kategorize edilince, Kur'an'ın konuyu nasıl işlediği ve hangi kavramları kullandığı ortaya konulacaktır.

Araştırmanın Metodu

Kur'an'ı Kerim'de "aduv" ve "adavet" kavramlarını bir bütün olarak ele aldık ve bunu iki bölüm altında inceledik. Birinci bölümde "aduv" ve "adavetin" sözlük anlamına baktık. Bu kavramların luğavi anlamına, eş anlamlarına, zıt anlamlarına ve terim anlamlarına bakarak bu bölümde bu kavramları temel sözlüklerden incelemeye çalıştık. İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili ayetleri tespit edip başlıklara böldük. Bu başlıklar altında ayetleri inceleyip önce ayetin mealini sonra da ayetin yer alan açıklamasını ele aldık. Bunu da temel tefsirlerden araştırmaya çalışarak konuyla ilgili her ayeti ayrı ayrı ele alıp ayetle ilgili müfessirlerin görüşlerini verdik. Sonuç bölümünde kısa bir değerlendirme yapıp orada neye ulaştığımızı kısa olarak vermeye çalıştık. Bu şekilde çalışmamızı sonuçlandırdık.

Hiçbir sorunun cevabı nihai olarak verilmemiştir. Eğer böyle olsaydı araştırmaların durmuş olması gerekirdi. İnsan kıyamete kadar ilahi sırrı tüketemeyecektir. Her seviyede ilim bizi kuşatır, ufuk merhale olarak kendini gösterir. Bu çalışmayla ilim deryasına bir damlacık dahi katkı sağlanabilirse bahtiyar oluruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.“*ADUV*” ve “*ADAVET*” KAVRAMLARI

Kur’an’da “*aduv*” ve “*adavet*” kavramlarını incelemeye geçmeden önce ilgili kavramların semantik açıdan incelenmesi uygun olacaktır. Bu kavramların luğavi, ıstılahi manasını, eş anlamlarını ve zıt anlamlarını ele alıp incelemek ve bu çerçevede düşmanlığa bakmakta fayda vardır.

İnsanlığın yaratılışından beri, insanlar birbirine karşı düşmanlık edip birbiriyle savaşmışlardır. Bu düşmanlığın asıl nedeni ise intikam alma arzusudur. İki taife karşı karşıya geldiği zaman, bazıları diğerlerden intikam almak ister, bazıları da kendini müdafaa etmek ister. Bu da insanın tabiatında olan bir şeydir. Hiçbir toplum ve hiçbir ümmet bundan geri kalmamıştır.[1]

Genellikle intikamın sebebi ya yarıştır ya düşmanlıktır ya da birine kızmaktır. Birine kızmak da ya dini ya da maddi çıkar içindir. Yarış için kin beslemek ve ondan intikam alma isteği çoğunlukla komşu kabileler arasında meydana gelir. Sadece düşmanlık etmek ise ıssız yerde yaşayan vahşi toplumlarda mevcuttur. Çünkü onlar yiyeceklerini mızraklarında taşırlar. Biri onu onların elinden almak isterse hemen ona karşı savaş ilan ederler. Bunun haricinde onlar bir rütbe peşinde değillerdir.[2]

İnsanlara karşı düşmanlık etmek ve onların mallarını ellerinden almak, onların ümitlerini yok etmektir. İnsanın çalışmasından beklentisi gittiği zaman, insan elini çalışmaktan çeker. İnsana karşı tüm yaşantı alanında düşmanlık yapılırsa insan çalışmaktan tümüyle elini çeker. Çünkü insanın beklentisi tümüyle yok olur. Şayet kişiye karşı yapılan düşmanlık tüm alanlarda değil de, belli bir alanda yapılırsa, kişi düşmanlık oranında çalışmaktan elini çeker. Ve bu oranda toplum zarar görür. Bundan da o şehir etkilenir.[3]

Kur’an’ı Kerim’de Arablar’ın İslam’dan önceki dönemde birbirinin düşmanı oldukları hatırlatılarak Allah’ın onların gönüllerini uzlaştırdığı ve böylece İslam dini sayesinde dost ve kardeş oldukları bildirilmiştir. Ali İmran suresinin 103. ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

---

[1] Abdurrahman İbni Haldun, *Mukaddimetu ibni Haldun*, Daru’l-Fecr li’t-Turas, Kahire, 2004, s. 333.
[2] İbni Haldun, *a. g. e.,* s. 333.
[3] İbni Haldun, *a. g. e.,* s. 351.

"*Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve o'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız*."[4] Hucurât suresinde :

"Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin"[5] buyrulmaktadır. Tevbe suresinde: "*Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirinin dostlarıdır*."[6] Şeklinde geçmektedir. Bu gibi ifadelerle kategorik hükümler birbirine bağlandığı için Müslümanlar arasında düşmanlığın zuhur etmesine yol açacak tutum ve davranışların önlenmesi, kardeşlik ve dostluğun pekişmesi için tedbirler getirilmiştir.[7]

Nitekim çeşitli maddi ve manevi hakların korunmasına yönelik ahlaki, hukuki ve siyasi tedbirlerin öngörülmesi yanında toplumda düşmanlık duygularının kabarmasına yol açacak kötülükler de yasaklanmıştır.[8]

Kur'an'ı Kerim'de şeytanın insanlar için apaçık bir düşman olduğu belirtilerek insanların onun peşinden gitmemesi istenmiştir.

"Ey iman edenler! Hep birden barışa girin, sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."[9]

Kur'an'da İslam'a ve Müslüman'lara karşı hasmane ve zalimane tavır takınanlar, insanların İslam'dan haberdar olmasını önlemeye çalışanlar iki yerde "Allah'ın ve sizin düşmanlarınız" şeklinde nitelendirilmiştir. [10]

İnsanın öfkesi insanın gizli düşmanıdır. İnsanın açık düşmanı ise yine insandır. Her insanın tabiatında az çok saldırganlık, kıskançlık, bencillik gibi olumsuz duygular vardır. Bazı insanlar bu duyguların tesiriyle başkalarına karşı düşmanca niyet beslerler.[11]

---

[4] Ali İmran, 103.
[5] Hucurât, 10.
[6] Tevbe, 71.
[7] Mustafa Çağrıcı *"Düşmanlık" DİA,* Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, c. 10, s. 52.
[8] Çağrıcı, *a. g. e.,* c. 10, s. 52.
[9] Bakara, 208.
[10] Çağrıcı, *a. g. e.,* c. 10, s.52.
[11] Çağrıcı, *"Düşmanlık" DİA*, c.10, s. 52.

Bir takım insanlar bu kadar genel ve köklü düşmanlık duyguları taşımamakla birlikte herhangi bir manevi meziyet veya maddi üstünlük gördükleri kimseye karşı sırf bu noktalarda düşmanlık duyarlar.[12]

İnsanlar arasındaki düşmanlıkların daha çok ilim, servet ve mevki farkı, akrabalık veya komşuluk ilişkileri gibi özel sebeplerden doğduğu düşünülmektedir. İnsanlar bu şekilde bile bile bir birinin düşmanı olabilecekleri gibi kötü bir maksat taşımadan da bir düşmanın yapacağı kötülük ve zararlara sebep olabilirler.[13]

Bir düşmana karşı takınılması gereken en uygun tavır, fazilette ondan daha ileride olmaya çalışmaktır. Ayrıca düşmana karşı dürüst olmak, yalandan kaçınmak gerekir; zira kişinin yalan ve kusurları düşmanı tarafından daima aleyhinde kullanılabilir. İbn Hibban el-Büsti de düşmanlıkları önlemenin en etkin yolunun sevgiyi yaygınlaştırmak olduğunu ileri sürer. Çünkü seven kıskanmaz, kıskanmayan da düşman olmaz. Özellikle dostluğu düşmanlığa dönüştürmek çok büyük bir suçtur.[14]

İyilik ile kötülüğün bir olmayacağı, kötülüğe karşı iyilik ile karşılık verilmesi gerektiği Kur'an'ı Kerim'de bize bildirilmiştir. Fussılet suresinde şöyle buyrulmaktadır:

"*İyilikle kötülük bir olamaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş! Bu sonuca ancak (erdemlerde) sabırlı olanlar ulaşabilir, yine buna ancak büyük pay sahibi olanlar ulaşabilir*."[15]

Bu ayette Müslümanların davranışı iyilik (hasene) kâfirlerin davranışı ise kötülük (seyyie) olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bu ayette yüksek ahlaki erdemlere erişen, düşmanlıktan vazgeçirmeye yönelik çalışan, sabır ve hoşgörü ile davranan kişilerin önemine de vurgu yapılmıştır.

1.1. Luğavi Anlamı

[12] Çağrıcı, *a. g. e.,* c. 10, s. 52.
[13] Çağrıcı, *a. g. e.,* c. 10, s. 52.
[14] Çağrıcı, *a. g. e.,* c. 10, s. 52.
[15] Fusssılet, 34,35.

Aduv ve adavet kelimeleri Arapça kelimelerdir. Bu kelimeler "aduve" ( ) mazi fiilinden veya "adven" ( ) mastarından türetilmiştir. Aduv kelimesi, "aduve-ye'duvu" ( ) fiillerinin ism-i failidir. "Adavet" ( ) ise mastardır.

"Adavet" sözlükte "zulmetmek, haklılık sınırını aşmak" olup genellikle sadakâtın zıddı olarak kullanılır. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de adavet ve aynı kökten meydana gelen çeşitli fiil ve isimler meveddet, uhuvet, veli, halîl ve takva kelimelerinin karşıtı anlamlar ifade edecek şekilde kullanılmıştır.[16]

"*Aduv*" kelimesinin "*'ada-ye'du*" ( ) fiilinden ism-i fail olarak türetildiği kabul edilirse, kelime haddini aşan, zalim, düşmanlık yapan, kin besleyen kimse gibi anlamlara gelir. Bu anlamda "adavet" ise zulüm, haddi aşma, düşmanlık, kin besleme gibi anlamlara gelir.[17] Bunun dışında her iki kelimenin sözlük açısından şu anlamları da mevcuttur: Bir şeyi çevirmek, meşgul etmek, terk etmek, istisna yoluyla dışında bırakmak,[18] koşmak, vazgeçmek.[19] "*'Ada*" kelimesinden türeyen "i'tedâ" ( ) fiili ise "haktan vazgeçmek" anlamındadır.[20]

Bir başka anlamı da hasım ve baş düşman "*aduvvun ledud"*( )şeklinde ifade edilmiştir.[21]

"*el-Aduv*" ( ) velinin zıddıdır, vasıftır ancak isme benzer. "*Aduv"* ( ) düşmanlığı açık olan kişidir, müennesi "*aduvveten*" ( ) ( ) olarak gelir. "*el-a'da*" ( ) benzeri olmayan cemidir.[22]

"*Adahu"* ( ) düşmanlık etmek, tecavüz etmektir. "*el-Udvan*" ( ) açık zülümdür.[23]

Lisanu'l-Arab'da ise bu kavramlar şu şekilde ele alınmıştır. "Ada el-Adve" ( ) 'hadara' anlamına gelir. "Ada er-Reculu"( ) denildiği zaman, adam yolculuktan dönüp mukim oldu, demektir.[24] "O benimle aduvdur" denildiği zaman, benimle onun arasında mesafe vardır, demek istemektedir.[25] "Feresun advanun" (

---

[16] Çağrıcı, *a. g. e.,* c. 10, s. 51.
[17] Heyet, *Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı yay., İstanbul, trs., s. 595; heyet, *Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Esasî,* Lidarus, Beyrut, 1989, s.826.
[18] Levis Maluf*, el-Muncid*, Kasalikiyye, Beyrut, 1980, s. 492.
[19] Mevlut Sarı, *el-Mevarid*, Bahar yay., İstanbul, trs., s. 492.
[20]Levis Maluf,*, a. g. e.,* s.492.
[21] Serdar, Mutçalı, *Mucemu'l-Arabiyu'l-Hadis,* Dağarcık Yay. İstanbul, 1995, s.557.
[22] Muhammed bin Ebibekir er-Razi, *Muhtaru's-Sihah*, Mektebetu Lubnana, Beyrut, 1995, s. 467.
[23] Muhammed bin Ebibekir er-Razi, *a. g. e.,* s. 467.
[24] Celaleddin Muhammed, İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1994, c. 15, s.31.
[25] İbn Manzur, *a. g. e.,* c.15, s. 32.

) çok adım atan at, demektir. "Zi'bun aduvvun" ( ) insanlara ve hayvanlara saldıran kurt, demektir.[26] "Teâdâ el-kavmu" ( ) düşmanlığını açıklayıp savaşmak istediler, demektir.[27] "Aduvun" ( ) zulmeden, anlamına gelir. "Ada benu fulânin âla fâlanin"( ) falanın oğulları falan kişiye zulmetti, anlamındadır.[28] Bir hadiste şöyle denilmiştir: "Yahudilere bir yazı yazılmış, onlar koruma altındadırlar ve kendilerine zulüm edilmeksizin onlara cizye vardır."[29] "Kavmun yâtedun" ( ) şer'i hükümden ve mesüre sünnet'ten çıkmak demektir.[30]

Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah: *"Size düşmanlık edene, siz de o şekilde onlara düşmanlık edin*" buyurmuş.[31] Araplar; falan kişi bana zülüm etti, ben de ona zülüm ettim, derler. Yani, onun zulmüne karşılık verdim; birincisi zulümdür, ikincisi ise zulme karşılık vermektir.[32] "Aduv" ( ) dostun zıttıdır; lafzı tekil, manası cem, müennes ve müzekker gelir. O vasıf, yani ismi faildir ama camid isme benzer.[33] "Adavet" ( ) "aduv" den türemiş, genel bir isimdir; o düşmandır; düşmanlığı açıktır, denilir; falankes falankese düşmanlık eder, denilir.[34] Allah Teala Kur'an'ı Kerim'de; "Umulur ki Allah sizin ve düşmanlık yaptığınız kişilerin arasında sevgi kılar" buyurmuştur.[35] Sibeveyhi'de: "Aduv" kelimesi vasıftır ama camid isme benzer, demiştir.[36] Sözlüklerde genel olarak 'aduv'( ) kavramı düşman anlamını ifade etmektedir, 'adavet' ( ) kavramı ise düşmanlık anlamına gelmektedir.

1.2. İstilahi Anlamı

[26] İbn Manzur, *a. g. e.,* c.15, s. 32.
[27] İbn Manzur, *a . g. e.,* c. 15, s. 32.
[28] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 33.
[29] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 33.
[30] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 34.
[31] Bakara, 194.
[32] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 34.
[33] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 36.
[34] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 37.
[35] Mumtahine, 10.
[36] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 37.

Başkasına zarar vermek için fırsat kollayan, onun iyiliğine olan işlerin tersini yapmaya çalışan kimseye düşman denir.[37]

"Adavet" tecavüz etmektir. Bazen kalp ile olur, ona "düşmanlık" denir. Bazen de yürümekle olur, ona adım atma denir. Bazen de muamelelerde adaleti bozmaya denir, ona da düşmanlık denir.[38]

Düşman adam ( ) ve düşman kavim ( ) denilir.[39]

Allah Teala Kur'an'ı Kerim'de, *"bazınız bazınıza düşmandır" buyurmuştur.*[40]

Düşmanlık ( ) haktan vazgeçmektir.[41] "*Bekle siz haddini aşan kavimsiniz"*[42] yani haddini aşan, veya düşmanlık eden kavimsiniz.[43]

"Aduv" ( ) düşmandır. "Adavet" ( ) düşmanlık, haddini aşmaktır. Bir kişi haddini aşarsa, o kişi düşmanlık yaptı demektir.[44] Ya da kalplerin birbirinden uzaklaşmasıdır. O zaman dağın tepeleri için kullanılan "aduv" ( ) kökünden türemiştir. Dağın tepeleri birbirinden uzak oldukları için onlara "aduv" denilmiştir.[45] Ya da zülüm olan "aduv" ( )dan türemiştir. Hepsinin manası birbirine yakındır. "Aduv" ( ) müfret, tesniye, cemi, müzekker ve müennes sığaları için aynı lafızla gelmektedir.[46]

"Adavet" tecavüz etmek, haddi aşmak ve kötülük etmek anlamlarındaki "adv" ( ) kökünden türeyip düşmanlık ve zulüm anlamındadır.[47] Kur'an'a göre şeytan, bütün insanların düşmanıdır. Kâfirler, müşrikler ve münafıklar müminlerin düşmanıdırlar. Allah da kâfirlerin düşmanıdır.[48] Kur'an'da Allah, peygamber ve meleklerin düşmanlarından bahsedilmiştir. Enfal suresinde: **"***Sizin ve Allah'ın düşmanları,"*[49] şeklinde geçmektedir. Mumtehine suresinde ise:

"*Benim ve sizin düşmanınız"* şeklinde geçmektedir.[50]

---

[37] Çağrıcı, *"Düşmanlık" DİA,* c. 10, s. 52.
[38] Rağıb el-İsfehânî, *Mufredatu Elfazi'l-Kuran*, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2009, s. 553.
[39] el-İsfehani, *a. g. e.*, s. 553.
[40] Taha, 123.
[41] el-İsfehani, *a. g. e*., 554.
[42] Şuara, 166.
[43] el-İsfehani, *a. g. e*., s. 554.
[44] Şihabuddin Ahmed bin Muhammed el-Mısri, *et-Tibyan Tefsiru Garibi'l-Kur'an*, Daru's-Sahabe li't-Turas, Kahire, 1992, c. 2, s. 78.
[45] Şihabuddin, *a. g. e.*, c.2, s. 78.
[46] Şihabuddin, *a. g. e.*, c. 2 s. 78.
[47] Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., *Dini Kavram Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 6.
[48] Fikret Karaman ve, diğerleri, *a. g. e.* s. 6.
[49] Enfal, 60.
[50] Mumtehine, 1.

Kur'an'da: "*İnsanın eş ve çocuklarından insana düşman olanların bulunduğu ve onlardan sakınılması gerektiği bildirilmiştir"*.[51]

Yüce Allah, müminlere sadece şeytana düşmanlık edilmesini emretmiş, kötülüğe karşı iyilik yapılmasını, böyle yapıldığı takdirde düşmanlığın dostluğa dönüşeceğini bildirmiştir.[52]

Kur'an'ı Kerim'de: Allah'a, meleklere ve peygamberlere karşı düşmanlıktan bahsedilmiştir. **"***Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikail'e düşman olursa bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır*."[53] Allah'ın kâfirlere düşmanlığı; onları sevmemesi, kötü olan söz, fiil ve davranışlarından razı olmaması, onların düşmanlığını kendilerine çevirmesidir. Bu da, onların Allah'ın bu vasfı Allah'a düşmanlık eden kâfirlere yöneliktir. Allah, müminlerin dostu olduğu gibi kâfirlerin de düşmanıdır.[54]

1.3. Eş Anlamları

"Aduv" ve" adavet" kavramlarının eş anlamları "hasm "( ) ve "husumet'tir" ( ). "Hasm", haseme ( ), yahsumu ( ), hasmen ( )den gelmektedir. Lüğatlarda anlamı şu şekilde geçmektedir: Hasm, mücadele etmek, tartışmak, düşmanlık etmek şeklinde ifade edilmiştir.[55] ( ) Husumet tartışmaktır.[56] ( ) Mufret, tesniye ve cemi için kullanılır.[57] Mucemu'l-Vasit'te mücadele etmek, karşı gelmek, düşmanlık etmek şeklinde ifade edilmiştir.[58] el-Müncid de mücadele etmek, karşı gelmek, düşmanlık etmek şeklinde ifade edilmiştir.[59] Mucemu'l-Arabiyu'l-Hadisde; muhalif, düşman, hasım, rakip, karşı taraf, tartışma, mücadele etme şeklinde geçmektedir.[60] Kur'an'ı Kerim'de "hasm" tartışma anlamında ifade edilmiştir. Kâf suresinde şöyle buyrulmuştur: **"***Allah şöyle der:* "*Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben bu (konudaki) uyarıyı size önceden yaptım*."[61] Bu ayette "hasm" tartışma anlamına gelmektedir.

---

[51] Teğabun, 14.
[52] Fikret Karman ve diğerleri, *a. g. e.*, s. 7.
[53] Bakara, 98.
[54] Fikret Karaman ve diğerleri, *a. g. e.*, s. 8.
[55] Sarı, *a. g. e.,* s. 212.
[56] İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s. 180.
[57] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 15, s. 180.
[58] Heyet, *a. g. e.,* s. 238.
[59] Maluf, *a. g. e.,* s. 186.
[60] Mutçalı, *a. g. e.*, s. 230.
[61] Kâf, 28.

1.4. Zıt Anlamları

Aduv ve adavet kavramlarının birkaç tane zıt anlamı vardır.

A) sıdk ( ) ve ( ) sadakattir. Sıdk mastar olup doğruluk anlamındadır. Sadik ( ) ise mübalağa ile ismi faildir. Sözlüklerde anlamı şu şekilde ele alınmıştır. Sadeka ( ) bir şeyi doğru söylemek, tasdik etmek, sadîk, ( ) dost, arkadaş ve sadakat ( ) dostluk şeklinde ifade edilmiştir.[62] Sıdk yalanın zıddı, sıddîk doğru, samimi ve güvenilir kişi şeklinde ifade edilmiştir.[63] Mucemu'l-Vasit'te dost, arkadaş, sevilen arkadaş, düşman olmayan kişi ve sadakat da doğruluk olarak açıklanır.[64] Mucemu'l- Arabiyu'l-Esasi'de, "sadakat" kişiler arasında sevgi ve muhabbet bağları şeklinde açıklanmıştır. "Sıddîk" sözü ve hareketi doğru olan kişi şeklinde açıklanmıştır.[65]

" " "Seddik" doğrulukta aşırı olandır.[66] ( )
"Nasihatçi bir dostum yoktur"[67] demektir.

( ) "Her dostun arzusuydum" şeklinde geçmekte olan "sıddîk" dost anlamındadır.[68] ( ) Doğru söz demektir. ( ) Doğru adam demektir.[69]

Netice olarak "sıddîk" doğru sözlü olmak, doğru haber vermek, sözünü yerine getirmek, iş ve işlemlerinde dürüst ve güvenilir olmak anlamlarına gelmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de "sıdk" doğru söz söylemek anlamına gelmiştir. Ali İmran suresinde şöyle buyrulmaktadır:

"*De ki "Allah doğru söylemiştir. Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dinine uyun. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi*."[70]

Anlaşılacağı gibi bu ayette "sıdk" doğru söz anlamına gelmektedir.

B) Diğer bir zıt anlamı da Habibdir. ( ) Habib; dost, yakın arkadaş ve samimi kişi şeklinde açıklanır.[71]

( ) Hub buğzun zıddıdır.[72] ( ) Hub sevgidir.[73] ( ) Dost anlamındadır.[74] ( ) Nice nasihatçi dost sevilmiyor.[75] (

---

[62] Sarı, *a. g. e.,* s. 431.
[63] Maluf, *a. g. e.,* s. 420.
[64] Heyet, *a. g. e.,* s. 513.
[65] Heyet, *a. g. e.,* s. 729.
[66] İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c. 10, s. 193.
[67] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 10, s. 85.
[68] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 15, s. 258.
[69] İbn Manzur, *a. g. e.,* c. 1, s. 95.
[70] Ali İmran, 95.
[71] Maluf, *a. g. e.,* s. 113.

) “Bir dosttan bir dosta mükâfattır,”[76] şeklindeki kavramların ifade ettiği mana dost anlamındadır.

( ) Onu sevdi, ona sevgini belitti ve sevgini açığa çıkardı gibi anlamları ifade etmektedir.[77] ( ) demek, ( ) onlardan her biri sahibini sevdi demektir.[78]

Seven, sevilen ve yakın arkadaş gibi manalara gelir.[79]

Netice olarak sözlüklerden anlaşıldığı gibi bu kavramın ifade ettiği anlam dost manası olup düşmanın zıddıdır.

C) Bir diğer zıt anlamı da velidir. Lisanu’l-Arab’da “veli” ( ) şu şekilde açıklanmıştır: Kişinin emrini idare eden kimseye veli denir.[80] Yetimin velisi denildiği zaman, yetimin işlerini yöneten kişi demektir.[81] Veli; dost, yardımcı, düşmanlığın zıddı, yakın ve yakınlık anlamlarına gelir.[82]

( ) Veli düşmanın zıddıdır ve bir kişinin işini idare edendir.[83] (

) Dostluklar düşmanlıkların zıddıdır.[84]

İslami literatürde veli; sadakat, refik, sohbet gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Pek çok ayette insanlara, müminlere ve peygambere yardım edecek, onları koruyacak, bağışlayacak, karanlıklardan aydınlığa çıkaracak olan gerçek dostun Allah olduğu ifade edilmiştir. Bakara suresinin 257. ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

*Allah, İman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirler*in *velileri ise tağuttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalırlar*.[85] Anlaşılacağı gibi bu ayette veli dost anlamında kullanılmıştır.

Netice olarak bu kavramların anlamı incelendiğinde “Sıddîk” insanla samimi dost demektir. “Habib” kişiye karşı sevimli dost demektir. “Veli” kişinin emrini idare

---

[72] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 1, s. 289.
[73] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 1, s. 289.
[74] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 1, s. 289.
[75] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 1, s . 289.
[76] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 10, s. 385.
[77] er-Razi, *Muhtaru’s-Sihah*, s. 167.
[78] er-Razi, *a. g. e.*, s. 167.
[79] Sarı, *a. g. e.*, s. 140.
[80] İbn Manzur, *a.g. e.*, c. 15, s. 407.
[81] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 15,s. 407.
[82] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 15, s. 411.
[83] er-Razi, *Muhtaru’s-Sihah*, s. 740.
[84] er-Razi, *a. g. e.*, s. 740.
[85] Bakara, 257.

eden dost demektir. Bu kavramların anlamı birbirine yakın olup hepsi "aduv" ve "adavet" yani "düşman" ve "düşmanlık" kavramının zıt anlamını ifade etmektedirler.

1.5. Cahiliye Döneminde Anlamı

Arap şiir ve deyimlerine bakıldığı zaman cahiliye döneminde de "aduv" ve "adavet" kavramlarının "düşman" ve "düşmanlık" anlamında kullanıldığı ve bu kavramlarda bir anlam kayması olmadığı anlaşılmaktadır.

Arap şairi olan el-Âşi şöyle der: ( ) Eğer aramızda düşmanlığın sebepleri ciddi olursa, sen şeyhemin (güçlü ve çevik at) sırtında benden ayrılacaksın.[86] ( ) Sanki düşmanlık yürekleri yakmıştır.[87] ( ) Ben düşmana galip geldim ve onları mağlup ettim.[88]

( ) Dost kılığında düşmandan, anlamını ifade etmektedir.[89] ( ) Düşmanı yok etti, anlamını ifade etmektedir.[90] ( ) Düşmandan bir darp, demektir.[91] ( ) Düşman onlara geceleyin saldırdı, demektir.[92] ( ) Düşmanın musibete uğramasına sevindi, demektir.[93] ( ) Düşmana atak yaptı, demektir.[94] ( ) Onu düşmandan kurtaran at, demektir.[95] ( ) Onları düşman yurdunda hapsetti, demektir.[96] ( ) Düşmanın peşinde yürüdü, demektir.[97]

Netice olarak bu kavramların anlamı, kalıplaşmış Arap deyim ve şiirlerinde incelendiği zaman, eskiden beri -cahiliye döneminden önce ve sonrası- "aduv" ve "adavet" kavramları "düşman" ve "düşmanlık" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ve bunlarda bariz bir anlam kaymasına rastlanmamaktadır. Ancak düşmanlığa neden olan etkenler, düşmanlığa karşı mukavemet göstermek ve düşmanlığa karşı alınan tedbirler asırdan asra değişmektedir. Örneğin eskiden insanların yaşam tarzları ve maddi çıkarı başkaydı, şimdi onların yaşam tarzları ve maddi çıkarları başkadır. Eskiden

---

[86] İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s. 328.
[87] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 2, s. 571.
[88] İbn Manzur, *a. g. e.*, c. 1, s. 171.
[89] Cemaluddin İbn Cevzi, *el-Muddehiş,* Daru'l-Kuti'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 198.
[90] Muhammed bin Yakub, el-Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, Daru's-Sadr, Beyrut, trs, s. 84.
[91] el-Firuzabadi, *a. g. e.*, s. 99.
[92] el-Firuzabadi, *a. g. e.*, s. 190.
[93] el-Firuzabadi, *a. g. e.*, s. 198.
[94] el-Firuzabadi, *a. g. e.*, s. 229.
[95] el-Firuzabadi, a. g. e., s. 433.
[96] el-Firuzabadi, *a. g. e.*, s. 469.
[97] el-Firuzabadi, *a. g. e.*, s. 703.

insanlar birbirine karşı kılıçla savaşırken şimdi ise insanlar artık kılıçla değil, biyolojik silahlarla birbiriyle savaşırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN'DA "ADUV" ve "ADAVET" KAVRAMLARI

Kur'an'ı Kerim bazı olgu ve olayları bir takım kavramlarla ifade etmektedir. Bu kavramlardan bir tanesi de "aduv" ve "adavet" yani "düşman" ve "düşmanlık" kavramıdır. Kur'an'ı Kerim'in bazı yerlerinde düşman ve düşmanlıktan bahsedilmektedir. İlk olarak şeytan Hz. Âdem'e karşı düşmanlık edip onu cennetten atılmaya sebep olmuştur. Ondan sonra şeytan insanların arasına kin ve düşmanlık sokmaya çalışmıştır. Tarih boyunca İnsanlar birbirine karşı düşmanlık yapmışlardır. Hatta bazı peygamberlere karşı dahi düşmanlık yapmışlardır. Biz burada Kur'an'ı Kerim'de geçmekte olan "düşman" ve "düşmanlık" kavramlarını ele alacağız.

2.1. Kur'an'a Göre Adavet

2.1.1. Şeytanın İnsana Düşman Olması

Kur'an'ı Kerim'de şeytanın insanlara düşmanlık yaptığı belirtilmektedir. Bakara suresinin 168. ayetinde şeytanın insanları harama sevk ettiği ve insanlara düşmanlık yaptığı belirtilir: (

"*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helal ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmandır. O size ancak kötülüğü, çirkinliği, Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi buyurur.*"[98] Şu ayetlerle ilgili Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de şu açıklamalar yapılmıştır: Kur'an'ı doğru okumayı bilenlere son derece değerli bir ders vardır. İnsanlar bu dersten yararlanarak helal ve temiz olan şeylerden yiyip içmeye, şeytanın izinden gidip haramlara bulaşmamaya çağrılmaktadır. Çünkü şeytan, insanların düşmanı olup onlar için daima ve yalnızca kötü şeyler ister; onları haramlara, edep dışı davranışlara, Allah hakkında O'nun her bakımdan yetkinliği ve yüceliği ile bağdaşmayan sözler söylemeye kışkırtır. Kuşkusuz bu uyarılar, öncelikle Kur'an'ın ilk muhatabı olan müşriklere yöneliktir. Bununla birlikte söz konusu uyarılar, bütün insanlar için hayati değer taşıyıp müminleri de helale, harama, riayet etmeleri;

[98] Bakara, 168 -169.

şeytanın kışkırtmalarına karşı daima dikkatli ve ihtiyatlı davranmaları gerektiğini ima etmektedir.[99]

Şeytanın izinden gitmek, onun kışkırtmalarına, dürtülerine açık ve zayıf bir ruha sahip olmak demektir. Bundan kurtulmak ise en başta güçlü bir imana, her türlü dini ve dünyevi konularda doğru ve yeterli bilgilere sahip olma yanında, kısaca takva kavramıyla ifade edilen yüksek bir dini ve ahlaki duyarlılık geliştirmeye bağlıdır. Bu şekilde ruhsal donanıma sahip olan insanlar, kendilerini şeytanın kışkırtmalarından koruyacak kudret ve imkânı, şeytani baskılara karşı direnecek irade gücünü de kazanmış olurlar.[100]

Buradaki hitap tüm insanları kapsamaktadır. Akla ve nefse zarar vermeyerek nefislerde güzel olan, Allah'ın helal kıldığı şeylerden yiyiniz; şeytanın size güzel göstermeye çalıştığı şeylere de uymayın. O'nun size düşmanlığı çok büyüktür. O'nun düşmanlığı da akıllı kişilere gizlenmez; şeytan, hayırlı şeyleri size emretmez; o ancak size günahları ve istenmeyen şeyleri emreder. O size helali haram, haramı da helal göstermeye çalışır.[101]

Beydâvî de bu ayeti şöyle açıklar: Bu ayet, kendi nefislerine bir kısım yiyecek ve giyeceği haram kılan bir kavim hakkında inmiştir. Bir şeyi helal, bir şeyi de haram kılıp, şeytana uymayın. Her ne kadar şeytana uyanlar için, şeytan dost görünse de, akıl sahipleri için şeytan apaçık bir düşmandır.[102]

İbni Kesir konuyla ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: Her asi olma durumu şeytanın adımlarındandır. İkrime'ye göre şeytanın adımları şeytanın vesvesesidir. İbn Mesud'dan da şöyle bir rivayet gelmiştir: İbn-i Mesud arkadaşlarıyla beraber hayvanın memesini ve tuzunu yerken, orada bulunanlardan birisi onları yemekten vazgeçmiş. İbn-i Mesud: "Niye yemiyorsun? Oruçlu musun?" diye sorunca o şahıs da "Hayır oruçlu değilim, ama hayvanın memesini kendime haram etmişim der." Bunun üzerine İbn-i Mesud şöyle der: "İşte bu, şeytanın adımlarındadır. Hayvanın memesinden ye ve yediğinden dolayı yemin kefaretini ver. Herhangi biri kızarak yemin edip bir şey söylerse o, şeytanın adımlarındandır. Onun kefareti de yemin kefaretidir."[103]

---

[99] Komisyon, (Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007. c.1, s.254.
[100] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerleri) *a. g. e.*, c.1, s. 254.
[101] Muhammed Ali, es-Sabunî, *Safvatu't-Tefasir*, Derseadet, Yay., İstanbul, 1980, c.1, s.114.
[102] Abdullah b. Ömer Kadı Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiye Beyrut, 2003, c.1, s.98.
[103] İsmail İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kura'ni'l-Azim*, Mektebetu'l-İlmiyye Beyrut, 1991, c.1, s.193.

Alusi ise şu değerlendirmeyi yapmıştır: Şeytanın adımları, şeytanın izleri olarak Halil'den hikâye edilmiştir. İbn-i Abbas; şeytanın ameli diye açıklar. Mücahid ise; şeytanın adımları olarak açıklar. Netice olarak; şeytana güvenmeyin, onun metoduyla hareket etmeyin. Böylelikle haramı helal, helali da haram yapmayın demektir.[104]

Adavet; basiret ehlinin yanında şeytan, kandırdığı kişiye dost görünerek onu kandırmaya çalışmasıdır. Onun için Bakara süresinin 257. ayetinde "onların dostları tağutlardır." Burada dost, manasına gelen "evliya" kelimesi onlar için kullanılmıştır.[105]

Basiret sahibi olanlar, şeytanın apaçık bir düşman olduğunu bilirler. Ancak şeytan basiretten yoksun olup kendi heva ve istekleri doğrultusunda gidenin samimi dostudur. Çünkü şeytan onu, hep nefsinin arzuları doğrultusunda yönlendirir ve nefsince neyi iyi ve güzel buluyorsa, onları elde etmeye yöneltir.[106]

Bakara suresinin 208. ayetinde tüm Müslümanların barışa girmesi emredildiği, şeytana uyulmaması gerektiği ve şeytanın insanlara apaçık bir düşman olduğu belirtilerek şöyle buyrulur: (

) "*Ey iman edenler! Hep birden barışa girin, sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır*." [107]

Bu ayette müminlere bir uyarıda bulunuluyor: "Şeytana tabi olmayın, onun yolunu izlemeyin." Ardından değişmeyen bir gerçeğe dikkatleri çekiliyor: "Şeytan sizin en amansız düşmanınızdır." Bu yüzden size zarar vererek sizi günaha sokacak şeyleri telkin etmekten başka bir şey yapmayı düşünemez.[108]

Tüm hükümlerde İslam'a girin, bir hükmü alıp diğerini terk etmeyin, buyrulmuştur. Örnek olarak namazı alıp zekatı terk etmeyin. İslam, bölünmez bir bütündür; şeytanın yoluna ve onun sapıklığına uymayın. Kuşkusuz onun size düşmanlığı apaçıktır.[109]

Her ne kadar ayetin "Ey iman edenler!" diye başlanmasına bakarak "silm"in İslam anlamına gediği şeklindeki açıklamanın isabetli olmayacağı düşünülebilirse de mümin ve Müslüman oldukları halde dinin buyruklarına tam olarak uymayan, hatta yaşayışlarına bakıldığında gayrimüslimlerden farklı oldukları bile anlaşılmayan insanların her dönemde bulunabildiği dikkate alınarak, ayeti, "Ey iman edenler! Hepiniz

---

[104] Muhammed Alûsî, *Ruhu'l-Meânî*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, c. 1, s. 437.
[105] Alûsî, *Ruhu'l-Meani*, c.1, s.437.
[106] İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1995, c. 1, s. 286.
[107] Bakara, 208.
[108] Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, c. 1, s. 217.
[109] es-Sabunî, *Safvetu't-Tefasir*, c.1, s. 132.

İslam'a tam olarak girin, onun gereklerini eksiksiz yerine getirin ve bu suretle, doğru dürüst Müslüman olun. Müslümanlığın gereklerinden biri olmak üzere dostluğa ve barışa yönelin, Allaha ibadet edin, apaçık düşmanınız olan şeytanın kışkırtmalarına uyarak yukarıda anılanlar gibi dışı başka içi başka olmayın, sözünüzle yaşayışınız uyumlu olsun; ikiyüzlülük yapmayın, birbirinize karşı düşmanca duygular besleyip fitne ve fesat çıkarmayın" şeklinde anlamak uygun olur.[110]

Beydâvî'nin bu husus da değerlendirmesi ise şöyledir: "Silm"den amaç ya İslam'dır ya da barıştır. Manası: "Ya Allah'a itaat edin" demek olup bu takdirde hitap münafıklaradır. Ya da "her şeyinizle İslam'a girin hiçbir şeyi onunla karıştırmayın" demek olup bu takdirde hitap ehli kitaptan Müslüman olmuş olanlar içindir. Çünkü onlar Müslüman olduktan sonra cumartesiye değer verdiler, deve ile deve sütünü haram kıldılar. Ya da manası "İslam'ı tümüyle kabul edin tüm peygamberlere ve tüm kitaplara iman edin" demek olup o zaman hitap kitap ehli içindir. Veya "İslam toplumuna ve onun tüm hükümlerine girin, onu hiçbir şeyle karıştırmayın" anlamına gelmekte olup o zaman hitap Müslümanlar içindir. Yani bölünmekle şeytana uymayın. Çünkü onun düşmanlığı sizin için apaçıktır.[111]

Alusi de konuyla ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: Emrolunduğunuz şeylerin tersine hareket etmeyiniz. Şeytan değişik yasalarla aranıza ya ırkçılığı sokmaya çalışır. Ya da düşmanlığı sokmaya çalışır. Çükü onun düşmanlığı sizin için apaçıktır.[112] Bu tefsirlerin yorumlarından da anlaşılacağı gibi şeytan, insanlar için bir düşmandır. Onun amacı insanları hak yoldan çıkarmaktır.

Ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır da ayetin bağlamında şunları söylemektedir: Ey iman edenler! Hepiniz böyle tam bir teslimiyet ve bütün varlığınızla barış ve selamete giriniz, kâmil bir Müslüman olunuz. Şeytanın adımlarına, insanları yoldan çıkaran kâfirlerin ve sapıkların söz ve hareketlerine uymayın, isyan, bölücülük ve şeytanlık yollarına sapmayın. Çünkü o şeytan, size gizli de gelse herhalde açık bir düşmandır. İkinci bir mana ise; o sizin Allah ile ve birbirinizle aranızı açacak ve sizi perişan edecek bir düşmandır. Üçüncü bir mana ile; o, sizi şaşırtmak için beliğ (belagatlı) ve parlak söz söylemesini bilen büyük bir düşmandır.[113]

---

[110] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerleri) *a. g. e.,* c. 1, s. 325.
[111] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil,* c. 1, s. 114.
[112] Alûsî*, Ruhu'l-Meani,* c.1, s. 493.
[113] Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, trs, c. 2, s. 66.

Bundan dolayı ey müminler! Allah'ın emirlerine boyun eğmekle mükemmel bir toplum görünün. Öyle muntazam bir İslam yurdu meydana getiriniz ki aranızda isyandan, kavga ve anlaşmazlıktan, birbirinize eziyetten, eğrilikten, Allah'ın haklarına ve kulların haklarına tecavüzden, kısaca Allah rızasına aykırı hareketlerden eser bulunmasın da herkes, güven ve karşılıklı sevgi, rahatlık ve tam bir sevinçle yürüsün ve bunu bozacak fesatlara meydan verilmesin. Dünya hayatı hakkında parlak sözler söyleyip de kalpleri en merhametsizce düşmanlıklarla dolu olan, şeytanca hareket edenlerin arkasından gidilmesin.[114]

Seyyid Kutub burayı şöyle ele almaktadır: Bu iman adıyla müminlere bir çağrıdır. Bu çağrı onlara ayrı bir özellik verir, onları çağıran Allah'a kavuşturur. Bu tümüyle İslam'a girmesi gereken inananların çağrısıdır. Bu çağrıdan anlaşılan müminlerin her şeyiyle Allah'a teslim olmasıdır. [115]

Müslüman bu çağrıya cevap verdiği zaman, tümüyle barış ve esenlik olan bir âleme girer. Öyle bir âlem ki tümüyle güven, rıza ve istikrar olup orada ne şaşkınlık ne de güvensizlik vardır. Orada nefisle, akılla, mantıkla barış vardır ve yine orada, insanlarla ve dirilerle barış vardır.[116]

Allah inananları barışa çağırdığı zaman, onları şeytanın adımlarına tabi olmaktan da sakındırdı. Çünkü burada ancak iki yönelme vardır: Ya barışa girmektir ya da şeytanın adımlarına uymaktır, ya hidayettir ya da dalalettir. Ya Allah'ın yoludur ya da Şeytanın yoludur.[117]

Mevdudi şu değerlendirmeleri yapmaktadır: O "gerçekten en büyük düşmandır." Çünkü o, düşmanlığında, akıcı konuşmasında, ikna edici sözlerine ve Allah'a ettiği yeminlere rağmen hak aleyhine her tür kötü, hilekâr girişimlerde bulunmaktan çekinmez.[118]

Enam suresinin 142. ayetinde de şeytanın insanlara karşı düşmanlığından bahsedilmektedir. Ayette şöyle buyrulur: (

) "*Hayvanlardan yük taşıyanları ve tüyünden sergi*

[114]Yazır, *a. g. e.*, c. 2, s. 67.
[115] Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Daru'ş-Şuruk, Beyrut, 1988, c. 1, s. 206.
[116] Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an,* c. 1, s. 207.
[117] Seyyid Kutub, *a. g. e.*, c. 1, s. 211.
[118] Ebu'l-Ala Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, c. 1, s. 164.

yapılanları da (yaratan O' dur.) Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin; *şeytanın ardına düşmeyin; şüphesiz o sizin için apaçık bir düşmandır*."[119]

"Hamule" yük taşıyan deve, inek, at, katır ve eşek gibi hayvanlar için kullanılan bir ifadedir. "ferş" kelimesi ise küçükbaş hayvanlar için kullanılır. Hasan, "hamule"nin deve anlamında, "ferş" kelimenin ise küçükbaş hayvan anlamında olduğunu ifade etmiştir. İbni Zeyd; Hamule binilen, ferş ise eti ve sütü yenilen hayvandır, demiştir.[120]

Sabuni bu ayeti şöyle açıklamaktadır: Yüklerinizi taşıyan ve kesim için yere yatan hayvanları da sizin için Allah yaratmıştır. Allah'ın size rızık olarak verdiği hayvanlardan, ekinlerden ve meyvelerden yiyiniz, cahiliye dönemi gibi helal ve haram konusunda şeytanın yoluna ve emirlerine uymayın. Kuşkusuz şeytanın düşmanlığı insanlar için açıktır, onun hilesinden korkun.[121]

Yukarıdaki ayetlerde bazı cahiliye uygulamalarının hükümsüz olduğu belirtildikten sonra burada tekrar surenin asıl konusu olan itikadi meselelere dönülerek yeryüzünü türlü nimetlerle bezeyen yüce Allah'ın kudretinin sınırsızlığına ve buna işaret eden delillerin zenginliğine dikkat çekilmesi yanında müşriklerin, yukarda değinilen telakkilerin aksine, sahiplerinin bütün meyve, ekin ve hayvanların ürünlerinden ve genel olarak Allah'ın insanlar için yarattığı rızıklardan istifade etmenin temelde mubah olduğu, bu sebeple onlardan öncelikle kendilerinin yemeleri veya kullanmalarında bir sakınca bulunmadığı; bunun yanında, başkalarının da bütün ürünlerinde zekât, sadaka, nafaka, komşu hakkı gibi hakları olduğu belirtilmekte ve bu hakkın ödenmesi emredilmektedir.[122]

Beğâvî de bu ayeti şöyle açıklar: Yüklerinizi taşıyan ve henüz yük taşıma seviyesine gelmeyen küçük develeri de Allah yaratmıştır. Allah'ın size rızık kıldığı şeylerden yiyin, ekinlerde ve hayvanlarda helal ve haram konusunda şeytanın yolundan gitmeyin, o apaçık düşmandır.[123]

İbni Kesir bu ayeti şöyle açıklamaktadır: Şeytanın yoluna ve emirlerine tabi olmayın. Nasıl ki müşrikler şeytana tabi olup Allah'ın kendilerine helal ettiği meyve ve ziraatları kendilerine haram ettiler, bunu da Allah'ın emridir diye Allaha iftira atarak söylediler. Muhakkak şeytan, size apaçık bir düşmandır.[124]

---

[119] Enam, 142.
[120] Muhammed bin Ahmed el-Kurtubi, *Tefsiru'l-Kurtubi*, Mevki Yesub, trs. c. 7, s. 111.
[121] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 434.
[122] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe meal ve Tefsir,* c. 2, s. 474.
[123] Hüseyin b. Mes'ud, el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, Daru'l-Mearif, Beyrut, 1987, c. 2, s. 479.
[124] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'i-Azim*, c. 2, s. 174.

Elmalılı Hamdi Yazır ayetin bağlamında şunları söylemektedir: En'am denilen yumuşak (huylu) hayvanlardan da hamule ve ferş; yükleri taşıyan ve yaratılıp kesileni yarattı. Allah'ın size helal kılıp rızık yaptığı şeylerden yiyin, şeytanın izlerine uymayın. Uyup da Allah'ın helal olarak belirlediği rızıklarınızı, müşriklerin; "bahiredir binilmez, sütü sağılmaz devedir, haramdır. Şu saibedir (puta adamış devedir) haramdır" dedikleri gibi haram kılmaya kendi kendine helal-haram hükümler koymaya veya başkasının hakkına tecavüz etmeye kalkışmayın. "Şeytan sizin için apaçık bir düşmandır."[125]

Bu tefsirlerin değerlendirmelerinden anlaşıldığı gibi şeytan, insanlara helalı haram, haramı da helal göstererek onlara düşmanlık yapmaktadır.

Yusuf suresinin 4 ve 5. ayetlerinde Hz. Yusuf'un rüyasından bahsedilerek, Hz. Yakub'un bu rüyayı kardeşlerine anlatmaması gerektiği ve şeytanın insan için apaçık bir düşman olduğu belirtilir. Ayette şöyle buyrulur:"

Bir gün Yusuf, babasına demişti ki 'babacığım! *(rüyamda) on bir yıldızla, Güneşi ve Ayı gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı*" Babası; *"Yavrucuğum! Sakın rüyanı, kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan, insana apaçık bir düşmandır.*" dedi.[126]

Beydâvî bu ayeti şöyle açıklamaktadır: Hz. Yakup, Hz. Yusuf'un rüyasını anlamış ki Allah Teala'nın onu peygamber olarak seçecek ve O kardeşlerine üstünlük taslayacaktır. Hz. Ykub Hz Yusuf'un kardeşlerinin Hz. Yusuf'a besleyecekleri kin ve hasedi anlamış ve onlardan korkmuştur. "Rüya" gözüken gibidir. Aradaki fark; sadece rüya uykuya mahsustur. Kuşkusuz şeytan, insanlar için apaçık bir düşmandır. Âdem ve Havva'ya yaptığı gibi son gücünü kullanarak, onları kandırıncaya kadar, onlara hasetlik etti.[127]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de bu ayetlerin geniş bir değerlendirmesi yapılmıştır: Rüyalar üç kısma ayırırlar. Birinci kısım; kaynağı ilahi işaretler olup doğru haberlerdir. Bu da peygamberlerin rüyasıdır. O da bir çeşit vahiydir. İkinci kısım; nefisten yani beyin, duyu organları ve iç organlarından kaynaklanan düşlerdir. Bunlar hatırların, arzuların hayalde canlandırmasından ibarettir. Üçüncü kısım; insanın ruhunun gizli bir dış tesirden (şeytan) etkilenmesi neticesinde meydana gelen bazı

[125] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 529.
[126] Yusuf, 4 , 5.
[127] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 1, s. 476.

karmaşıklıklardır. Bunlara da "şeytani rüya" denir. Hz. Yusuf'un rüyası birinci kısma girer.[128]

Hz. Yusuf'un gördüğü bu rüyada baba, anne ve kardeşlerin güneş, ay ve yıldızlarla temsili olarak anlatılması, rüyanın ve neticesinin önemine işaret ettiği gibi, Yusuf'un şanının yüceliğini de gösterir. Yusuf'un rüyası, yüce Allah'ın onu peygamberlik görevine hazırladığının bir işaretidir. Nitekim peygamberlere de vahyin gelişi sadık rüya ile başlamıştır. Yusuf'un gördüğü bu rüyayı yorumlayan Hz. Yakup, oğlunun ileride büyük bir makama geleceğini anlamıştır. Ancak diğer oğullarının, yorumu gayet kolay olan bu rüyadan haberleri olduğu takdirde Yusuf'u kıskanarak ona kötülük edeceklerinden endişe etmiş, bu sebeple rüyasını kardeşlerine anlatmaması için onu uyarmıştı. Hz. Yakup, onların hasetten şeytana uyarak, Yusuf'a zarar verebileceklerini anlamıştı.[129]

Alusi de şu açıklamaları yapmaktadır: Şeytanın düşmanlığı apaçıktır. Senin kardeşlerini kandırmaktan ve onların içine haset koymaktan geri durmaz. Her ne kadar onlar, peygamberlik evinde büyümüş olsalar da şeytan, onları hayırsız şeylere götürür. Çünkü onlar, çoğu selef ve halef âlimlerin dedikleri gibi peygamber değillerdir. Öyleyse şeytanın onları yoldan çıkartması mümkündür.[130]

Sabuni de şöyle açıklama yapar: Hz. Yakup, Hz. Yusuf'a "Ey oğlum bu rüyayı kardeşlerine anlatma! Onlar sana büyük hile yapmaya kalkışırlar, sen de onu alıkoymaya güç yetiremezsin. Şeytan da insan için apaçık bir düşmandır."[131]

Şeytanın düşmanlığı apaçıktır. O, kardeşlerinin sana karşı buğz beslemeleri için çalışır. Onlardan vaki olan, onlara peygamberlik gelmeden veya yetişmeden önceydi.[132]

Bu ayetlerden ve tefsirlerin açıklamalarından, şeytanın, Yusuf'un kardeşlerini kandıracağı ve onların da şeytana uyup, Hz. Yusuf'a kin ve haset edecekleri, şeytanın da insanlara düşman olduğu anlaşılmaktadır.

Kehf suresinin 50. ayetinde, şeytanın ve onun zürriyetinden bahsedilip onların insanlara düşman oldukları açıklanmakta ve ayette şöyle buyrulur**: "**

Biz meleklere, " Adem'e secde edin" demiştik; iblisten başka hepsi secde ettiler. O, cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da

[128] Komisyon, (Hayteddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 3, s. 216.
[129] Komisyon, *a. g. e*., c. 3, s. 216 - 217.
[130] Alusi, *Ruhu'l-Meani*, c. 6, s. 375.
[131] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 43.
[132] Muhammed Bedreddin, *Abdau'l-Beyan*, Daru'n-Neşr, İstanbul, 2007, s. 471.

onu ve onu izleyenleri mi dost ediniyorsunuz.? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir beladır."[133]

es-Sabuni'ye göre; buradaki secdeden maksat ibadet secdesi değil, tahiyyat ve terkim secdesidir. Ona göre tüm melekler secdeye vardılar. Cinlerden olan şeytan ise secdeye varmadı. "Siz onu ve onun zürriyetini mi dost ediniyorsunuz?" Burada geçmekte olan zürriyet kavramını da şeytanın evlatları diye ele almaktadır. Şeytan ve şeytanın zürriyeti sizin için düşmandırlar. Allah'a değil de şeytana ibadet etmek ne kadar kötüdür.[134]

Zürriyet, mecaz anlamında kullanılmıştır. Bundan maksat şeytana uyanlar, şeklindedir. Sözlük anlamına göre ise zürriyet, ondan türeyenler, onun nesli demektir. Buna göre cinler, melek olmazlar. Çünkü melekler, nurani varlıklar olup onların erkeklik ve dişilikleri yoktur. Onlar evlenmezler. Dolayısıyla çocuk sahibi olamazlar. Melekler yaratılışları itibariyle itaatkâr varlıklar olup Allah'a asla isyan etmezler. Kendilerine emredilenleri yerine getirirler. Halbuki İblis, çeşitli ayetlerde ifade edildiği üzere Allah'a isyan etmiştir. Çünkü o cinlerdendir. Cinler ise itaat veya isyan etme özgürlüğüne sahip varlıklardır.[135]

Beğâvî de, bu ayetin yorumunda bazı rivayetleri zikrederek şu yorumlarda bulunmuştur: Hz. Âdem nasıl insanların aslıysa, şeytan da o şekilde cinlerin aslıdır. Bu ayette geçmekte olan "zürriyet" kavramını onun soyu şeklinde yorumlayarak, onun soyundan bahsetmektedir. Ve hem o, hem de onun soyu sizin düşmanınızdır.[136]

Buradaki secdeden maksat ibadet secdesi değil, tazim ve tahiyyat secdesidir. "O Allah'ın emrinden çıktı" ifadesi şeytanın Âdem'e secde etmekle emrolunduğunun delilidir.[137]

Alusi'nin de bu konudaki açıklaması şöyledir: Ayette zikredilen zürriyetten murat şeytanın evlatlarıdır. Bu ayet, şeytanın evladı olduğuna delalet eder. Bunu âlimlerden bir cemaat söylemiştir. İbn-i Zeyd'in rivayetine göre, Allah şeytana dedi ki: Ben ne kadar Âdem'e bir zürriyet yaratsam senin için de o kadar zürriyet yaratacağım. Her doğan âdemoğlu için bir şeytan doğar ve o âdemoğluyla beraber olur.[138]

---

[133] Kehf , 50.
[134] es-Sâbûnî, *Safvetu'-Tefasir*, c. 2, s. 194.
[135] Komisyon, *(*Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu* c. 3, s. 560.
[136] el- Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 3, s, 560.
[137] Abdullah bin Muhammed en-Nesefi, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2008, c. 2, s. 18.
[138] Alûsî, *Ruhu'l-Meani,* c. 8, s. 278.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, şeytan için bir zürriyet olduğu, şeytan ve zürriyetiyle birlikte insanlara düşman olduğu ve onarın insanlara düşmanlık yapıp yoldan çıkarmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Fahreddin er-Razi de konu bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: İblis, Hz. Âdem'e karşı kibirlenerek, kendi aslıyla ve soyuyla övünerek secdeye varmadı; "Beni ateşten, Âdem'i ise çamurdan yaratmışsın, asıl ve soy bakımından ben ondan daha şerefliyim. Nasıl ben ona secdeye varırım ve ona nasıl eğilirim?" dedi. Müşrikler de aynen şeytan gibi muamele etmişlerdir. Onlar da fakir Müslümanlara aynı muameleyi yapmışlar: "Nasıl biz bu fakir insanlarla otururuz. Biz daha zenginiz. Bizim soyumuz daha şereflidir," demişlerdir. Allah Teala bu konuda kısaca şöyle diyor: "Bunların seçtiği yol, İblisin seçtiği yolla aynıdır." Allah Teala bu yoldan gidilmemesi gerektiğini belirtmiştir.[139]

Şeytan meleklerden değildir. Çünkü şeytanın nesebi vardır. Ayetin bir bölümünde onun soyundan bahsedilmiştir. Meleklerin ise nesebi yoktur. Şeytan, Allah'ın emrettiğ secdeye varmadı. Kibirlenerek ve kendi soyuyla övünerek fakir Müslümanlara karşı kibir yapan müşrikler uyarılarak, siz bu konuda iblise uymuşsunuz. İblis de Âdem'e karşı kibir yaptı. Ve iblis sizin apaçık düşmanınızdır. Bu kötü örnekte nasıl olur da düşmanınıza uyuyorsunuz?[140]

Bu ayetten dört başlık çıkartılır. Birincisi; İblisin varlığının ispat edilmesi. İkincisi; iblisin soyunun var olması. Üçüncüsü; şeytanla zürriyeti ve âdemoğlu arasında düşmanlığın ispat edilmesi. Dördüncüsü; bu sözleri sarf eden kâfirlerin, şeytana tabi olduklarının ispat edilmesidir. Denilebilir ki Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmeyen bu kâfirler, bu ispatlara nasıl inanırlar? Cevap olarak şunlar söylenebilir; Tevrat'ta şeytandan, şeytanın yaptığından ve onun nesebinden bahsedilmiştir. Hz. Muhammed de bunları söylediği zaman kâfirler bunları daha iyi anlayabilirler.[141]

Fatır suresinin altıncı ayetinde de şeytanın insanların düşmanı olduğu ve insanların da şeytanı kendine düşman belirlemesi gerektiği belirtilmektedir. Ayette şöyle buyrulur: "

---

[139] Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, *Mefaithu'l- Gayb*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut, 1990, c. 21, s. 116.
[140] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 21, s. 216 – 217.
[141] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 21, s. 217.

Şüphesiz şeytan sizin düşmanınızdır; siz de onu düşman belirleyin. Çünkü o kendisine uyacaklarını, yakıcı ateşe girecek kimselerden olsunlar diye çağrıda bulunur."[142]

Sabuni bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır: Ey insanlar! Şeytan sizin için şiddetli bir düşmandır. Onun düşmanlığı da geçmişe dayanır. O size düşmanlık yaptığı gibi siz de ona düşmanlık yapın. Ona itaat etmeyin ve her zaman ondan korkun. Onun amacı ancak ona tabi olanları, yüzleri ve ciltleri kızartan yakıcı cehennem ateşine atmaktır. Onun amacı da ancak budur. Akıllı kişinin şeytana uyması yakışır mı?[143]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de bu ayetin bağlamında şu açıklama yapılmıştır:" Siz de onu düşman belleyin" cümlesi için, Allah'ın buyruklarına ve yasaklarına titizlikle uyarak şeytana karşı çıkın ve onu hayal kırıklığına uğratın gibi izahlar yapılmıştır. Aynı ayetin "Çünkü o kendisine uyacaklara, yandaşlarına yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye çağrıda bulunur" şeklinde çevrilen kısmını "çünkü o kendisine uyanlara, yandaşlarına çağrıda bulunur. Böylece onlar da yakıcı ateşin mahkûmlarından olurlar" şeklinde tercüme etmek mümkündür.[144]

Allah Teala şeytanın düşmanlığını bize açıklamıştır. Onun kıssasını ve babamız Hz. Âdem'e yaptığı her şeyi bize açıklamıştır. Şeytanın en köklü düşmanımız olduğunu bize bildirmiştir. Buna rağmen şeytanı kendimize dost ediniyoruz. Ayeti kerimede geçmekte olan "siz de onu düşman belleyin" cümlesine şu yorum yapılmıştır; hem inançta hem de amelde onu düşman belleyiniz.[145]

Beğâvî de bu ayet bağlamında şunları söylemektedir: "Siz de onu düşman belleyin." cümlesini; Allah'a itaat ederek, şeytana düşmanlık yapın ve ona itaat etmeyin. Beğavî "hizbuhu" ifadesini de "onun çevresi ve ona tabi olanlar" şeklinde açıklamaktadır.[146]

Taberi şu açıklamaları yapmaktadır: Sakın ha, şeytandan korkun, onu düşman yerine koyun, düşmandan nasıl korkuyorsanız ondan da o şekilde korkun. Onun düşmanlığı her Müslüman'a ulaşmıştır. Allah'a itaat ederek şeytana düşmanlık yapın, onun hizbi onun velileridir. O, sizi ateşe sokmak için size düşmanlık yapmaktadır.[147]

---

[142] Fâtır, 6.
[143] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 567.
[144] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve arkadaşları) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 4, s. 450.
[145] Muhammed Ebu'l Kâsım, ez-Zamahşeri, *Keşşaf*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiye Beyrut, 1995, c. 4, s. 581.
[146] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c.3, s. 565.
[147] Muhammed bin Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyan Fi Tevili'l-Kur'an*, Muesesetu'r-Risale, 2000, c. 20, s. 439.

Yukardaki müfessirlerin açıklamalarından anlaşıldığı gibi şeytan, insanın apaçık bir düşmanıdır. O, kendi çevresini ateşe sokmaya çalışmaktadır. Buna karşın insanların da şeytanı kendilerine düşman belleyip ona uymamaları gerekmektedir.

2.1.2. Şeytanın Hz. Âdem ve Havva'ya Düşman Olması

Bakara suresinin otuz altıncı ayetinde şeytanın Hz. Âdem ve Havva'ya düşmanlık yaptığından bahsedilmektedir. Ayette şöyle buyrulur:

"*Şeytan oradan onların ayağını kaydırdı da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de " birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için orada yerleşecek bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır, dedik.*"[148]

"Aduv" dostun zıddıdır, o da "A'da" dan türemiştir. "Udvan" açık zülümdür.[149]

Ayetin siyakından bu hitabın; İblis, Âdem ve Havva'ya olduğu anlaşılmaktadır. İblis, Âdem, Havva ve onların nesilleri birbirine düşmandırlar.[150]

İblis denen şeytan, Hz. Âdem ve Havva'nın düşmanıdır, bu ikisi de İblisin düşmanıdırlar. Yılan âdemoğlunun düşmanıdır, onlar da yılanın düşmanıdırlar. Yılan onları sokup zehirler, onlar da yılanı öldürürler. İblis onları fitne yoluyla saptırmak ister, onlar da iblise lanet okurlar.[151]

Şeytan Âdem'e yemin ederek, Âdem ve Havva'yı zillete düşürmeye çalıştı. Âdem bilerek değil, hataya düşerek şeytana uydu.[152]

Âdem'in cennetten çıkarılması, Âdem'e ceza vermek için değildir: Çünkü Allah Teala onun tövbesini kabul ettikten sonra onu dünyaya attı, ancak onu dünyaya atması, ya onu denemektir ya da ona edebini vermektir. Ancak onun cennetten çıkarılması ve onun yeryüzünde yaşaması, ezeli olan ilahi hikmettir. O hikmet de insan neslinin yayılması ve onları imtihan etmesidir.[153]

Şeytan onları kandırarak onların o ağaçtan yemelerine sebep oldu. Ve zillete düştüler. Allah onları cennetin nimetlerinden uzaklaştırdı. Ayette bulunan "Biz, çıkın dedik!" ifadesi cennetten yeryüzüne çıkın ve bu hitap Âdem, Havva ve iblis içindir,

---

[148] Bakara, 36.
[149] Muhammed bin Ahmed el-Kurtubi, *Tefsiru'l-Kurtubi*, c. 1, s. 314.
[150] Muhammed Huseyn, et-Tabataba'i, *el-Mizan*, Muessesetu'l-Alami, Beyrut, 2006, c. 1, s. 110.
[151] Bursevi, Ruhu'l-Beyan Tefsiri, c. 1, s. 174.
[152] Muhammed bin Ebi'l-Hasan, en-Nisaburdi, *İcazu'l-Beyan an Meani'l-Kur'an*, Mektebetu't-Tevbe, Riyad, 1997, c. 1, s. 124.
[153] el-Kurtubi, *Tefsiru'l-Kurtubi, c.*, 1, s. 315.

şeklinde açıklanır. Siz birbirinizin düşmanlarısınız. Sizin için dünyada ikamet edeceğiniz ve belli bir zamana kadar nimetlerinden faydalanacağınız bir yer vardır.[154]

Beğavi'ye göre ayetin açıklaması şöyledir: Şeytan, Âdem ve Havva'yı cennetten atmak için onları kandırmaya çalıştı. Bir ağacın yanında durup ağladı. – Allah, Âdem ve Havva'yı o ağaçtan yemelerini men etmişti. – Hz. Âdem, şeytana ağlamanın sebebini sordu. Şeytan. "Siz ölüp birbirinizden ayrılacaksınız. Bu yüzden ağlıyorum," dedi. Sonra oradan ayrılıp gitti. Hz. Âdem ve Havva'nın içine bir üzüntü girdi. Şeytan, tekrar çıkıp geldi. "Ey Âdem! Kalıcılık (huld) ağacını size göstereyim mi?" deyince Âdem onu men etti. Şeytan onlara yemin ederek, "Onlara, ben sizin için nasihatçiyim", dedi. Âdem'le Havva ona inandılar ve o ağaçtan yediler. "Cennetten çıkın!" ifadesi de

Âdem, Havva ve iblis için kullanılır. "Siz birbirinize düşmansınız" sözleri de Âdem, Havva, onların nesli, şeytan ve şeytanın yolundan gidenler için kullanılmıştır.[155]

Yeryüzünde insan, tek başına değil, toplu olarak yaşayacaktır. Rabbi onu sosyal bir varlık olarak yaratmıştır. Topluluk halinde yaşayan insanların arzu ve ihtiyaçlarının çatışmaması mümkün değildir. Çatışan arzu ve ihtiyaçlar, anlaşmazlıkları ve düşmanlıkları beraberinde getirecek, uygarlaştıracak ihtiyaç ve arzuların kültür ve medeniyete kaynaklık etmesini sağlayacak bir nizama ihtiyaç vardır. İşte hak dinler bu nizamı koymak üzere gönderilmiştir. Bazı kişilerin öne sürmüş olduğu "Âdem'in günahı için Hz. İsa kurban edilmiş" şeklindeki iddianın aslı yoktur. Hz. Âdem ya hiç günah işlemedi ya da Allah'ın ona öğrettiği kelimelerle tövbe etmiş ve Allah onun tövbesini kabul etmiştir. Yine de bazı Yahudi ve Hıristiyan'ların öne sürdüğü "Kadının şeytanlığı ve fenalığı, Âdem'in şeytana kanmasına ve cennetten atılmasına sebep oldu" şeklinde iddiasnın da aslı yoktur. Çünkü Kur'an'ı Kerim'in ifadesi, hem Hz. Âdem'i hem de Hz. Havva'yı kapsıyor. Oradaki kelime tekil değil, ikili olarak kullanılmıştır.[156]

Vehbe ez-Zuhaylî de konuyla ilgili şunları söylemektedir: Allah Teala, Hz. Âdem, Hz. Havva ve iblisi yeryüzüne indirmiştir. Âdem ve İblisin zürriyeti birbirine düşmanlık edecekler. Küfür ve imanın düşmanlığı, kıyamete kadar devam edecektir.[157]

Fahreddin er-Razi de iblisin cennete gidip Âdem ve Havva'yı kandırmasıyla ilgili birkaç görüşü aktarıp değerlendirdikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Âdem'e nübüvvet geldikten sonra Âdem'in bu ağaçtan yemesi ya unutarak veya bilerek

---

[154] es-Sabûnî, *safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 51.
[155] el-Beğâvî, *Mealimu't-Tenzil*, c. 1, s. 64.
[156] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve arkadaşları) *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 109.
[157] Vehbe ez-Zuhaylî, *Tefsiru'l-Veciz*, Daru'l-Fikir, Dımaşk, 2002, s. 7.

olmuştur. Birinci görüş, bazı kelamcıların görüşü olup onlar Taha suresinin yüz on yedinci ayetini delil göstererek bu görüşü savunmuşlar. Ayetin meali şöyledir: "*Biz Âdem'de bir kasıt görmedik*."[158] Bu da oruçlu kişinin durumuna benzer. Oruçlu kişi bir şeyle meşgul olup orucu unutarak kasıtsız bir şey yiyebilir. İkinci görüş, bazı ayetlerden yapılan değerlendirmelerdir. "Şeytan onlara yemin ederek ben sizin için bir nasihatçiyim." Üçüncü görüş ise Âdem'in bilerek yediğini söyler, İbn-i Abbas'ın rivayeti de ise şu şekildedir: "Eğer Âdem bilerek yemeseydi Âdem ile eşinin avret yerleri kendilerine açık olmazdı." Hem Âdem'in yaptığı bu fiil karşısında Âdem uyarılmazdı ki akıl yönünden de unutan bir kişi, bir şeye karşı kadir değildir. Hem de peygamberimizin "*Kalem üç kişiden kaldırılmıştır.*" Mealindeki hadisi bunu göstermektedir. Razi'nin bunlara karşı cevabı şu şekilde olmuştur: Âdem ile Havva, iblisin ve onun arkadaşlarının sözlerine inanmamışlardır. Eğer İblise inansaydılar onların bu konudaki masiyetleri, ağaçtaki meyveyi yemekten daha büyük ve daha ağır olurdu. Çünkü şeytan, onlara kötülüğü vesvese edip onlara, yemin ederek onları kötülüğe sevk etmiştir. Âdem de şeytanın onlara düşman olduğunu, onlara karşı hasetlik yapıp kin beslediğini bilmekteydi. Akıl sahibi Âdem'in bilerek şeytana uyup onu dinlemesini kabul etmez.[159]

Âdem'in cennetiyle ilgili değişik görüşler vardır. Kimine göre Âdem'in cenneti, gökyüzündeydi. Âdem ve Havva oradan yeryüzüne atılmışlardır. Kimine göre de onların cenneti yeryüzündeydi. Allah onları o cennetten çıkarmıştır. "Siz birbirinizin düşmanısınız." Bu ifadeden maksat Âdem, Havva, onların zürriyetleri ve İblistir.[160] Bu zamanın sonuna kadar takdir olunan insan ile şeytanın arasındaki savaşmanın ilanıdır. Hz. Âdem sahip olduğu temiz fıtrat sayesinde uyandı ve baki olan Allah'ın rahmetine ulaştı. [161]

Şeytan insanın düşmanı, insan da şeytanın düşmanı olacaktır. Şeytanın, insanı Allah'ın yolundan saptırıp felakete sürüklemek istemesi, onun, insanın en büyük düşmanı olduğunu gösterir. Diğer taraftan insanın insanlığı, ona, şeytanla savaşmasını söyler. Fakat ne yazık ki insan şeytanın yalanlarına o denli kapılır ki, onu dost edinmeye başlar. Fakat bu, onların karşılıklı düşmanlığının dostluğa düştüğü anlamına gelmez, bu

[158] Taha, 117.
[159] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 3, s. 17, 18.
[160] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 3, s. 19.
[161] Seyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'an*, c. 1, s. 58.

sadece insanın düşmanı tarafından kandırıldığı ve kendi önüne atılan tuzağa yakalandığı anlamına gelir.[162]

Araf suresinin 22. ayetinde şeytanın Âdem ve Havva'ya düşmanlık yapıp onları kandırarak onların o ağaçtan yediğinden bahsedilir. Mealen şöyle buyrulur:

Böylece ikisini de hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında edep yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara "Ben size o ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi.[163]

Âdem ve Havva yasak meyveyi yemeden önce bir bakıma çocuk gibi saf ve günahtan habersizlerdi. Birbirinin cinsel özelliklerine ilgi duymuyorlardı. Fakat şeytanın kışkırtmasına kapılarak yasağı çiğnemeye gayret ettiler. Şeytanın Âdem ve Havva'yı vesveseyle kandırması, onun insanlığa ilk kötülüğü onların yasak meyveyi yemeleri de insanlığın ilk günahı oldu. Âdem ve Havva'nın mahrem yerleri açılınca, herhangi bir telkin altında kalmadan hemen örtmeye girişmeleri insanda haya duygusunun fıtrattan geldiğini, çıplaklığın ve vücudun belli yerlerini teşhir etmenin insandaki doğal ahlak duygusuna aykırı olduğunun kanıtıdır.[164]

Beydâvî'nin açıklaması şu şekilde olmuştur: Onlar, ağaçtan yemeden önce onların avret yerleri nurdan kapalıydı. Onlar o ağaçtan yemeye başlayınca onların avret yerleri açığa çıktı. Bu ağaç hakkında ihtilaflı görüşler vardır. Kimine göre buğday, kimine göre üzüm bağı, kimine göre de başka bir ağaçtır. Onlar cennetin yapraklarını birbirine yapıştırarak kendilerini örtmeye çalıştılar. O yaprak da ya incir yaprağıydı ya da başka çeşit bir yapraktı. "Allah onlara "Ben size o ağaçtan yemeyin demedim mi? Ve şeytan da sizin düşmanınızdır demedim mi?" İfadesinden maksat, onları Allah'ın emrine muhalif gelmekten eleştirip düşmanı dinlemekten pişman etmektir. Buradaki mutlak nehiy harama delalettir.[165]

Fahrettin er-Razi ayetin açıklamasında şu değerlendirmeyi yapmıştır: Âdem ile Havva ağaçtan az bir şey toplayarak tadına bakmaya çalıştılar. Çünkü bir şeyin tadına bakmak o şeyi yemek anlamına gelmez. Ama başka ayette "onlar o ağaçtan yediler" şeklinde ifadeden yemek anlamı anlaşılır. Onlar o ağaçtan yiyince onlardan nur zail

[162] Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 1, s. 65.
[163] Araf , 22.
[164] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve arkadaşları) *Kuran Yolu*, c. 2, s. 510.
[165] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 1, s. 335.

olup onların avret yerleri açığa çıktı. Onlar yaprakları birbirine yapıştırarak avretlerini örtmeye çalıştılar. Bu ayet insanoğlunun avret yerinin ortaya çıkmasının çirkin olduğunun delilidir. Görmez misin? Onların avret yerleri ortaya çıktığında, nasıl çabuk örtmeye çalıştılar.[166]

Allah onları çağırarak "Benden mi kaçarsınız? Ya Âdem!" dedi. O da "Belki senden utandığım için kaçarım ya Rabbi. Birisi senin adına yalan yere yemin edeceğini sanmadım." Sonra Allah ona şöyle seslendi: Kendi elimle seni yaratmadım mı? Kendi ruhumu sana üfürmedim mi? Kendi meleklerime senin için secde ettirmedim mi? Ve kendime yakın cennetimde sana yer vermedim mi? Ben size şeytan, sizin için apaçık bir düşmandır, demedim mi?"[167]

İbni Abbas der ki: Şeytan secdeden vazgeçtiği zaman, onun apaçık bir düşman olduğu ortaya çıkmıştır.[168]

"Cennetten çıkın siz birbirinizin düşmanısınız. Sizin için yeryüzünde belli bir süre ikame etme ve ondan yararlanma vardır." Bu ayetteki "çıkmaktan" kelimesinden maksat, Âdem, Havva ve İblistir. "Siz birbirinize düşmansınız." cümlesinden maksat, her üçüdür. Bu gösterir ki insanlar ve cinler arasında hiçbir zaman düşmanlık bitmez. Bu ayetten ayrıca insanların belli bir süre dünyada yaşayıp sonra ölecekleri ve sonra tekrar dirilip kıyamette hesaba gidecekleri anlaşılmaktadır.[169]

Beğâvî'nin açıklamaları şu şekildedir: Şeytan onları kandırdı ve onlar o ağaçtan yediler. Önceden onların avret yerleri Allah tarafından bir nur ile kapalıydı. Onların avret yerleri açığa çıkıp onlar birbirinin avret yerlerini görünce, birbirinden kaçmaya başladılar ve cennetin yapraklarıyla kapatmaya çalıştılar. Yine Beğâvî'ye göre Âdem'in boyu uzundu, saçları çoktu. O kaçınca saçları bir ağaca takıldı, o ağaçtan kurtulamayınca ona beni bırak, dedi. Ağaç da ben seni bırakamam, dedi. Ve Allah Âdem'e seslenerek "Sen benden mi kaçıyorsun?" dedi. Âdem ise "Hayır! senden kaçmam. Fakat senden haya ederim" dedi. Allah Teala "Ben sizi o ağaçtan yemeyi men etmemiş miydim? Ve şeytan sizin açık düşmanınızdır, dememiş miydim?" dedi. [170]

Bu tefsirlerin açıklamalarından anlaşıldığı gibi şeytan Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya düşmanlık edip onları kandırarak onların cennetten çıkarılmalarına sebep olmuştur.

---

[166] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 14, s. 42.
[167] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 14, s. 42.
[168] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 14, s. 43.
[169] er-Râzî, *a. g. e.*,cC. 14, s. 43.
[170] el-Beğavi, *Mealimu-t-Tenzil*, c. 2, s. 152.

Elmalılı Hamdi Yazır da konu hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: Şu halde ne zaman ki o ağacı tattılar, kendilerine kötü yerleri belli etti. İsyanın uğursuzu yüz gösterdi. Kapalı ve gizli olan cinsel yerleri açılıverdi. Bunun üzerine utançlarından derhal cennet yapraklarından yamalar yapmaya başladılar. Denilmiş ki bu yaprak, incir yaprağı idi. Rableri yüce Allah da kendilerine şöyle seslendi: "Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi? Ve mutlaka şeytan size açık bir düşmandır, demedim mi? Bu iki cümlenin birincisi yasağa karşı gelmekten dolayı, ikincisi de düşman sözüne aldanmalarından dolayı darılma ve azarlamadır. Şeytanın bir düşman olduğunun hatırlatılması, bu surede açıkça geçmemiş ise de bu sorunun gereğine ve Taha suresinin yüz on yedinci ayetinde "Bu senin ve eşinin düşmanıdır." belirttiğine göre, bu hatırlatma da yapılmıştır.[171]

Denilmiştir ki Âdem beş şey ile bahtiyar (mutlu) oldu: Emre karşı gelmeyi itiraf etmek, pişmanlık duymak, nefsini kötülemek, tövbeye teşebbüs etmek ve rahmetten ümidini kesmemektir. İblis de beş şeyle bedbaht (mutsuz) oldu: Günahlarını kabul etmedi, pişmanlık duymadı, kendini kınamayıp azgınlığını Allah'a bağladı. Ve rahmetten ümidini kesti. Bununla beraber ilahi emre ve yasaklara karşı gelmekle işlenen herhangi bir günah af edilmiş bile olsa, günahı işleyeni nezahet-i mutlaka (mutlak temizlik) mertebesinden indirmeye sebep olacak demektir. Çünkü bu tövbe ve yakarış üzere Allah buyurdu ki "ininiz, bazınız bazınıza düşmansınız."[172]

"Size yeryüzünde bir vakte kadar, bir yerleşme ve yararlanma vardır". Yani Allah dedi ki: "O yeryüzünde yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve yine oradan çıkarılacaksınız. Öldükten sonra diriltip toplanacaksınız. İşte Allah, siz insan cinsini yeryüzüne böyle yerleştirdi."[173]

Ayrıca Araf suresinin yirmi dördüncü ayetinde, şeytanın Âdem ve Havva'ya düşman olduğundan ve Allah Teala'nın üçünü yeryüzüne indirdiğinden bahsedilmiştir. Ayette şöyle buyrulur: "

Allah, birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır, buyrulur."[174]

Sabuni'ye göre, buradaki hitap Âdem, Havva ve İblisedir. Çünkü hitap, çoğul kalıbına göredir. Yani birbirinize düşman halinde mukaddes semadan yeryüzüne inin.

---

[171] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* c. 4, s. 25.
[172] Yazır, *a. g. e.,* c. 4, s. 25.
[173] Yazır, *a. g. e.,* c. 4, s. 26.
[174] Araf, 24.

Şeytan insanın, insan da şeytanın düşmanıdır. Siz yeryüzünde ikamet edin ve ecelinizin gelmesine kadar, ondan faydalanın.[175]

Nesefi'ye göre buradaki hitap, Hz. Âdem ve Hz. Havva'yadır. Çünkü şeytan önceden cennetten atılmıştı. Veya şeytan tekrar gökyüzüne çıkmış, hitap Âdem, Havva ve İblisedir.[176]

Burada anılan düşmanlığın, hem insanoğlu ile şeytan arasındaki ebedi düşmanlığı hem de karı ile koca arasındaki çekişmeleri ve hem de Âdem ve Havva'nın soyu arasındaki çatışmaları ifade ettiği düşünülebilir. Bu sebeple bir yoruma göre iblis kast edilerek "inin oradan!" buyrulmuştur. Çünkü Kur'an'ı Kerim'in "daru's-selam" (barış yurdu) diye tanıttığı cennette düşmanlık olmazdı. Kuşkusuz Âdem ve Havva'nın cennette saf ve günahsız olmaları, iradeye dayanmadığı için kötü bir durum sayılmasa bile, ahlaki bir değer de ifade etmiyor. Sadece içgüdüsel bir karakter taşıyor. Ancak öyle anlaşılır ki "şu ağaca yaklaşmayın!" şeklindeki yasaklamayla birlikte yasağa uyup uymama hususunda kendilerine irade ve tercih yeteneği de verilmiş. Böylece insanlığın atası ve annesi, yasaklanmış ağaçtan yeme olayında içgüdüsel davranmaktan bilinçli ve iradeli davranma aşamasına geçmişler; kötülüklerinin farkına vararak af dilemişler ve bağışlanmışlar.[177]

Yukardaki açıklamaya göre Hz. Âdem'in günah işlediği anlaşılmaktadır. Ancak o zaman Hz. Âdem'e henüz nübüvvet gelmemişti. Hz. Âdem de bir beşer olarak hata yapmıştır ve hatasının farkına varmıştır. Nübüvvetten sonra ise Hz. Âdem, bilerek günah işlememiştir. Çünkü peygamberler bilerek günah işlemezler, onlar masumdurlar.

Celaleyn tefsirinin açıklamasına göre "cennetten çıkın!" anlamındaki hitap Âdem, Havva ve onların zürriyetinedir. "Bazınız bazınıza düşmandır." ifadesinden maksat ise, zürriyetin bazısı diğerine zülüm ve hakaret ederek birbirine düşmandırlar.[178]

İbni Kesir şu açıklamaları yapmaktadır: "Bazınız bazınıza düşmansınız" ifadesinden maksat, Âdem, Havva, şeytan ve yılandır. Bazılar yılanı zikretmemişler. Esas olarak iki düşman taraftarlarıdır; onlar Âdem ve şeytandır. Nasıl ki Taha suresinde de hitap tesniye olarak "siz ikiniz çıkınız" zikredilmiştir.[179]

---

[175] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 440.
[176] En-Nesefi, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, c. 1, s. 406.
[177] Komisyon, (Hareddin Karaman ve arkadaşları) *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 511.
[178] Celaleddin es-Suyuti, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Mektebetu'l-Mısriyye, Kahire, trs, s. 129.
[179] İbn Kesir,T*efsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, c. 2, s. 198.

Bu konuyu anlatan Kur'an ayetlerinde yılandan bahsedilmemiştir. Dolayısıyla yılan ile ilgili anlatımlar doğru değildir. Çünkü yılanın meselesi Tevrat'ın hurafesidir. Zaten bu husus akıl ve mantığa da uymuyor.

Alusi burayı şöyle açıklamaktadır: Bu cennetten çıkma hususunda şeytan da dâhil olsa haliyle kelime (fiil) çoğul olur. Ama eğer Âdem ve Havva tek irade edilseler; bazı âlimlere göre Âdem ve Havva'dan maksat, "mecazen" zürriyetleridir. Bazı âlimler: Bu adavetten kasıt, insanların birbirine zülüm etmesidir. Bu da şeytanın saptırmasıyla olur,[180] demişlerdir.

Yine konuyla ilgili Taha suresinin yüz on yedinci ayetinde şeytanın Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya düşman olduğu zikredilerek şöyle buyrulur:

"Bunun üzerine "ey dem!" dedik; belki bu senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutluluğunu yitirirsin!"[181]

Zamahşeri "Bu şeytan senin ve eşinin düşmanıdır. Sizi cennetten çıkartmaya ve mutluluğunuzu yitirme sebep olmasın" şeklindeki ayete şöyle bir yorum getirmektedir: "Sizi cennetten çıkarmasın" ifade deki hitap, hem Âdem'e hem de Havva'yadır. "Mutluluğunu yitirme" deki hitapsa Âdem'edir. Çünkü Âdem aile reisidir. Aile reisinin zorluğu, o aileyedir ve aile reisinin saadeti de o ailenin saadetidir.[182]

Beğâvî de şöyle bir açıklama yapmaktadır: Sen yorulup dikilme, senin yaşantın senin sağ elin, alnındaki teri silmekle olmasın. Ona göre, Âdem'in yorgunluğu daha fazla olduğu için buradaki hitap, yalnız ona gelmiştir. Veya ayetlerin sonu aynı olsun diye hitap, yalnız ona gelmiştir.[183]

Sâbuni burada şu açıklamayı yapmıştır: İblisin düşmanlığı hem sana hem de Havva'ya şiddetlidir. Ona uymayın ki cennetten çıkartılıp kötülük yapmayasınız." Buradaki hitabı, hem Âdem hem de Havva içindir.[184]

Ayrıca Taha suresinin 123. ayetinde de şöyle buyrulur:

"*Allah şöyle dedi*:

Birbirinize düşman olarak, ikiniz oradan birden inin. Eğer tarafımdan size bir yol

---

[180] Alûsî, *Ruhu'l-Meani*, c. 4, s. 343.
[181] Taha, 117.
[182] ez-Zamahşeri, *el-Keşaf*, c. 3, s. 89.
[183] el-Beğavi, *a. g. e.*, c. 3, s. 233.
[184] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 250.

gösterici gelir de, kim benim yol göstericime uyarsa artık o, ne sapar ne de sıkıntı çeker."[185]

Buradaki hitap, Allah tarafından Âdem ve Havva'yadır. "İkiniz cennetten çıkın, sizin zürriyetinizin yaşamı, çalışma ve onların tabiatlarının değişik olmasından dolayı birbirine düşmandır".[186]

İbn-i Kesir burayı şöyle ele almaktadır: "Bazınız, bazınıza düşmandır" ifadelerden maksat, Âdem ve zürriyeti ile şeytan ve zürriyetidir, şeklinde açıklamaktadır.[187]

Vehbe Zuhaylî bu ayeti şöyle açıklamaktadır: Allah, Âdem ve Havva'ya ikiniz cennetten yeryüzüne inin, dedi. Ve ey beşer! Dünyada maişetinizden dolayı bazılarınız bazılarınıza düşmansınız.[188]

Netice olarak Allah Teala Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı yeryüzüne indirmiştir. Onların zürriyeti olan insanlar kendi yaşamlarını kolaylaştırmak için ve birbirlerini kıskanarak, birbirlerine düşmanlık etmişlerdir.

2.1.3. Şeytan'ın Apaçık Bir Düşman Olması

Kur'an'ı Kerim'de şeytanın apaçık bir düşman olduğundan bahsedilmektedir. Yasin suresinin altmışıncı ayetinde şeytanın açık bir düşman olduğu ve insanların ona ibadet etmemesi gerektiği geçmektedir. Ayette şöyle buyrulur:

"Ey Âdemoğulları! Size şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol bu dur, dememiş midim?"[189]

Sâbûnî şu açıklamayı yapmıştır: Buradaki istifham, pişmanlık içindir. " Şeytana kulluk etmeyin!" ifadesinden maksat, şeytanın sizi çağırdığı şeyi yapmayın, demektir. "O sizin için apaçık düşmandır." Cümlesi de nehyin illetidir. Onun düşmanlığı apaçıktır. Nasıl olur da insan düşmanına itaat eder.[190]

Taberi ise şu açıklamayı yapmıştır: Ben dünyada size Allah'a isyan edip şeytan'a itaat etmeyin diye, tavsiye etmedim mi? Şeytan sizin için apaçık bir düşmandır.

---

[185] Taha , 123.
[186] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 250.
[187] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c. 3, s. 164.
[188] Zuheyli, *Tefsiru'l-Veciz*, s. 321.
[189] Yasin, 60.
[190] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 3, s. 31.

Şeytan, babanız Âdem'e haset ederek secde götürmeyip size düşmanlığını açık etmiştir. Sonra onu ve eşini kandırarak cennetten atılmalarına sebep olmuştur.[191]

Şeytana kulluktan maksat, onun kışkırtmalarına kapılmak ve telkinlerine uymak, Allah'a isyan teşkil eden buyruklarını yerine getirmektir. Başta şirk ve inkârcılık olmak üzere günahları bağışlanmayanların işitecekleri azara değinilen bu ayetlerde, kendine verilen cezanın yadırganacak bir şey olmadığı, şeytana kulluk edilmeyip sadece Allah'a kulluk edilmesi gerektiği konusunda vakti zamanda gerekli uyarıların yapılmış olduğu belirtilmektedir.[192]

Fahreddin er-Razi bu ayetin bağlamında şunları söylemektedir: Allah Teala ya Hz. Âdem'le birlikte insanlara söz vermiştir ya da kalu bela gününde "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim*?"[193] demiştir. Bu da Allah'tan başka kimseye ibadet edilmemesini gerektirmektedir. Ya da Allah Teala her kavme, onların diliyle konuşan bir peygamberin diliyle söz vermiştir. Bunun için tüm akıllı kişiler, şeytanın kötülük edeceği konusunda ittifak etmişlerdir.[194]

"Şeytan sizin için apaçık bir düşmandır." Burada birkaç mesele vardır. Birinci mesele: Şeytanla insanlar arasına düşmanlık ne zaman girdi? Cevap olarak biz deriz ki başlangıçta düşmanlık şeytandan oldu. Bunun sebebi de Allah Teala'nın Hz. Âdem'i mukerrem kılmasıdır. İblis de bunu görünce onu kıskanıp ona düşmanlık etti.[195]

İkinci mesele: İblis düşmanlığını ne zaman açıkladı? Biz deriz ki Allah Teala Âdem'e ikram edince şeytan ona düşmanlık etti. Şeytan kendisinin, kendi meziyetinde Âdem'in de kendi meziyetinde kalacağını sandı.[196]

Vehbe Zuhaylî de bu ayeti şöyle açıklamaktadır: Ey âdemoğlu! Ben peygamberler aracılığıyla, şeytana tabi olmayın, uyduruk ilahlara tapmayın, şeklinde vasiyet edip emretmedim mi? Şeytanın düşmanlığı apaçıktır.[197]

İbn-i Kesire göre, bu sözler, bu dünyada, şeytana tabi olan kâfir insanlara, ahirette söylenecektir.[198]

"Ben peygamberlerin dilinden size emretmedim mi? Şeytana uymayın! Çünkü onun düşmanlığı babanız Hz. Âdem'e olduğu gibi size de apaçıktır."[199]

---

[191] et-Taberi, *Camiu'l-Beyan Fi Tevili'l-Kur'an*, c. 20, s. 541.
[192] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve arkadaşları) *Kur'an Yolu* c. 4, s. 31.
[193] Araf, 172.
[194] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 26, s.86.
[195] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 26, s. 86.
[196] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 26, s.87.
[197] Zuhayli, *Tefsiru'l-Veciz*, s. 445.
[198] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c. 3, s. 553.

Bursevi'ye göre İblis'in insanoğluna düşmanlığı şuna dayanmaktadır: Allah Teala Hz. Âdem'e lütufta bulunduğu zaman, İblis kıskançlığından dolayı ona düşmanlık beslemiştir. Akıllı insan hayır görse bile düşmanından bir şey kabul etmez. Çünkü onun tuzağından emin olmaz. Kuşkusuz öğüt verenin dayağı düşmanın selamından daha hayırlıdır.[200]

Tefsirlerin açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, şeytanın insanları kandırmaya çalıştığı, şeytana uyulmaması gerektiği ve şeytanın insana apaçık bir düşman olduğu anlaşılmaktadır.

Kasas suresinin on beşinci ayetinde de şeytanın apaçık bir düşman olduğundan bahsedilerek, şöyle buyrulur:

"*Musa, ahalisinin fark edemeyeceği bir vakitte şehre girdi. Orada, biri kendi kavminden, diğeri düşman tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşman olana karşı ondan yardım istedi. Musa da ona bir yumruk vurup onu öldürdü. Musa*, "*Bu şeytanın işidir. O gerçekten apaçık bir düşmandır." dedi*.[201]

Celaleyn Tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmıştır: Hz. Musa çok güçlüydü, elinin tersiyle adama bir tokat vurdu. Hz. Musa'nın amacı onu öldürüp kuma gömmek değildi. Çünkü adam öldürmek şeytanın işidir. Şeytan da âdemoğluna apaçık bir düşmandır.[202] Bu ayetten de şeytanın apaçık bir düşman olduğu, anlaşılmaktadır.

Zuhruf suresinin altmış ikinci ayetinde de şöyle buyrulur:

"*Şeytan, sizi sakın doğru yoldan engellemesin, o sizin apaçık düşmanınızdır*."[203]

Elmalılı M. Hamdi Yazır, bu ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Allah Teala şöyle der: "Benim göstermiş olduğum doğru yolda, şeriatıma göre sadece bana ibadet ve kulluk edin, başka ilahlar peşinde gitmeyin. İşte bu biricik doğru yoldur ki onu tutan sapıklığa düşmez. Ve sakın sizi şeytan çelmesin. Bu doğru yoldan, o hakkın peşinde gitmekten saptırmasın. Çünkü o size açık bir düşmandır. Kendi gizli olsa da onun size düşmanlığı açıktır. Çünkü o sizi cennetten çıkardı, belalara soktu."[204]

---

[199] Muhammed Bedreddin, *Abdau'l-Beyan*, s. 875.
[200] Bursevi, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, c. 7, s. 78, 79.
[201] Kasas, 15.
[202] es-Suyûtî, *Celaleyn*, s. 340.
[203] Zuhruf, 62.
[204] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 58.

2.1.4. Şeytan'ın İnsanların Arasına Kin ve Nefret Sokmaya Çalışması

Maide suresinin doksan birinci ayetinde, şeytanın içki ve kumar yoluyla insanların arasına kin ve düşmanlık sokmaya çalıştığı, insanları Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymaya çalıştığı belirtilmektedir. Şöyle buyrulur: *"*

*Şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ist*er. *Artık vazgeçtiniz. Değil mi?"*[205]

Ayetin açıklamasında, Sâbûnî şunları söylemektedir: Şeytan çirkin fiil olan kumar ve içki ile müminler arasına kin ve düşmanlık sokmaya çalışır. Yine din ve dünya saadetinizin sebebi olan Allah'ın zikrinden ve dinin direği olan namazdan sizi alıkoymaya çalışır.[206]

Buradaki "haram"dan maksat, sadece üzüm suyu değil, insanı sarhoş eden tüm maddelerdir.[207]

Cumhurun görüşüne göre: İçki nasıl haramsa, o şekilde de necistir. Çünkü sözlükte rics pislik ve necasettir.[208]

Beydâvî şunları söylemektedir: "Zikir" kavramı bütün ibadetleri kapsamasına rağmen namazın ayrıca zikredilmesiyle namaz ibadetinin önemine vurgu yapılmıştır. Namazdan vazgeçmek, imandan vazgeçmek gibidir. Çünkü o dinin direğidir ve iman ile küfür arasında bir ayrımdır. "Vazgeçtiniz mi?" şeklindeki ifadenin istifham sığasıyla gelmesinin sebebi, konunun önemi içindir.[209]

Beğâvî şu açıklamayı yapmaktadır: İçkinin verdiği sarhoşluk sebebiyle insanlar birbiriyle tartışır. Tartışmalar daha kötü sonuçlara götürür. Böylece toplumda düşmanlık meydana gelir. Kumarda düşmanlık ise bir kişi kendi mal varlığı ve ehli üzere kumar oynar, her şey elinden çıkınca tek başına mahzun olarak kalır. "Vazgeçtiniz mi?" istifham şeklindeki ifadeden amaç emirdir yani vazgeçin, anlamındadır.[210]

Burada içki ve kumar kesin bir şekilde yasaklandıktan sonra "şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan

---

[205] Maide, 91.
[206] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 363; es-Sabuni, *Tefsiru'l-Vadihu'l-Muyesser*, Mektebetu'l-Asriyye 2007, s. 280.
[207] es-Sabuni, Revaiu'l-Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkam, Mektebetu'l-Asriyye 2009, c. 1, s. 532.
[208] es-Sabuni, Revaiu'l-Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkam, Mektebetu'l- Asriyye 2009, c. 1, s. 533.
[209] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 1, s.282.
[210] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 2, s. 62.

alıkoymak ister" buyurarak bunların yol açtığı ahlaki ve dini konulardaki zararlar hatırlatılmıştır. Ardından da toplum veya devlet baskısı gibi sebeplerle değil, iman etmiş ve ikna olmuş bir Müslüman olarak bu yasaklara uyulması gerektiği vurgulanmış ve " Artık (bundan) vazgeçtiniz değil mi?" buyrulmuştur. Ayette "şeytan işi iğrenç şeyler" olarak nitelenen içki ve kumarın ruh ve beden sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri esasen sıradan insanların gözlem ve tecrübeleriyle kolayca fark edebileceği gibi deneysel bilim çerçevesinde araştırmalarla bu konunun incelikleri üzerinde önemli tespitler de yapılabilmektedir.[211]

Elmalılı Hamdi Yazır da konu bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Ey iman edenler! Helal olan güzel şeyleri haram etmediğiniz gibi, haram olan pisliklerden de iyi sakınınız. – Bu cümleden olarak – muhakkak ki haram, yani sarhoş edici şeyler ve meysir, yani piyango ve kumar, ensab, yani tapınmak için dikilmiş taş ve sair putlar, ezlam, kumar ve piyango kalemleri, okları, zarları bütün bunlar, başka şeyler bir değil, ancak birer riestir, aklınızın tiksineceği, iğreneceği pis, murdar bir şeydir, şeytanın işlerindendir. Şeytanın işi, şeytanın teşvikidir. O halde bu pislikten çekininiz, uzak durunuz ki kurtuluşa eresiniz. [212]

İçki ve kumarda şeytanın gayesi ancak aranıza kin ve düşmanlık düşürmek ve sizi Allah'ı anmakta ve namazdan men etmektir ki bir defa bunlar olduktan sonra artık her günah, her cinayet işlenir. Ne din kalır, ne iman, ne dünya kalır, ne ahiret kalır.[213]

Fahrettin er-Razi de konu bağlamında şunları söylemektedir: İçki ve kumar, toplumun huzurunu bozup onları birbiriyle düşmanlık etmeye sevk eder. İçki içen bir kişi, bir toplumda içtiği zaman, başta onun amacı onlarla kaynaşmak ve onların konuşmasıyla sevinmek amacında olsa da, genellikle içtiği zaman aklı gider, aklı gittiği zaman, şehveti ve gazabı kabarır. Akıl da artık buna mani olmaz. Bunlar baş gösterince arkadaşlarıyla tartışır. Bu tartışma bazen darp etmeye bazen de öldürmeye bazen de kötülük yapmaya sebep olur. Bu da şiddetli düşmanlık ve nefret etmeyi doğurur. Şeytan da kişiyi içki içmeye sevk etmekle toplumun huzurunu bozmaya çalışır.[214]

Kumar oynamakla da toplumun huzuru bozulur. Kumar oynayan kişi, bir defa mağlup olursa ikinci defa oynayıp kaybettiklerini geri almak ister. Bazen her şeyini verip çok fakir olur. Ve ona karşı galip gelenlere karşı çok şiddetli bir düşmanlık ve

---

[211] Komisyon (*,Hayreddin Karaman ve arkadaşları) a. g. e*., c. 2, s. 337.
[212] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 334.
[213] Yazır, *a. g. e*., c. 3, s. 335.
[214] er-Râzî, *Mefatihu'lGayb*, c. 12, s. 67.

nefret duyar. Böylece içki ve kumar insanlar arasında düşmanlığın sebepleridirler. Şeytan da içki ve kumarla insanların arasında düşmanlık sokmaya çalışır.[215]

Alusi'nin açıklamaları şöyle olmuştur: Kumar oynamayın ve içki içmeyin. Çünkü sarhoşluk anında insan hiç aldırış etmeden en büyük günahı işler. Aklı başına geldiğinde pişman olur. Kumar oynama ise bazen ona hiçbir şey bırakmaz, hatta bazen kendi çocuklarıyla ve ehliyle oynar. Böylelikle kumar, onu, kendisini mağlup edene en büyük düşman yapar. Bu durum, içki ve kumarın kişinin dünyasına yönelik zararlardır. Ahirete yönelik zararlar ise ayetin devamında şöyle ifade edilmektedir: "*Şeytan sizi Allah'ın zikrinden ve namaz kılmaktan alıkoymak ister*."[216]

Taberi bu ayeti şöyle ele almaktadır: Ancak şeytan sizden içki içmenizi, kumar oynamanızı ister ve onu size güzel göstermeye çalışır. Allah sizi İslam ile kardeş yapıp ve iman ile aranızı yaptıktan sonra, şeytan kumar ve içki ile aranıza kin ve düşmanlık sokmaya çalışır. Bazı âlimlere göre Hz. Ömer, içkinin zararlarını Hz. Muhammed'e anlatarak bu konuda bir şey yapılmasını istemiş ve bu konu hakkında bu ayet inmiştir.[217]

Vehbe Zuhaylî'nin de açıklaması şöyle olmuştur: Şeytan, vesveseyle bu munkeratları size yaptırıp içki içmekle, kumar oynamakla aranıza kin ve düşmanlık sokmak ister. Çünkü bu ikisi dünyada olan kötülüğün kaynağı olduğu gibi dini fesada götüren etkenlerdendir. O da Allah'ın zikrinden alıkoyar, farz olan namazları kılmaktan men eder, böylelikle dininizi ve dünyanızı imha eder.[218]

Anlaşılacağı gibi içki ve kumarın fesatlıkları çoktur. Şeytan da içki içmekle ve kumar oynamakla insanların arasına kin ve düşmanlık sokmaya çalışır, insanları Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymaya çalışır. Böylece insanlara düşmanlık yapmış olur.

Ayrıca İsrâ suresinin elli üçüncü ayetinde, şeytanın insanların arasını bozmak istediği belirtilerek şöyle buyrulur: **"**

Kullarıma söyle sözün en güzelini söylesinler; sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanların apaçık düşmanıdır."[219]

Şeytan vesvese yoluyla insanların arasına kin ve düşmanlık sokmaya çalışır.[220]

---

[215] er-Râzî, *a.g. e.*, c. 12, s. 67.
[216] Alûsî, *Ruhu'l-Meani*, c. 4, s. 16.
[217] et-Taberi, *Camiu'l-Beyan Fitevili'l-Kur'an*, c. 10, s. 565.
[218] Zuhayli, *Tefsiru'l-Veciz*, s. 124.
[219] İsra, 53.
[220] Abdulhakk, İbni Atiye, *el-Muhararu'l-Veciz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, c. 3, s. 464.

Allah Teala insanlara güzel söz söylemeyi emreder. Muhatap ister müşrik, ister başkası olsun fark etmez. Güzel söz, içinde kötülük ve eziyet olmayan sözdür. Şeytan kötü sözle insanlar arasına tartışma, savaşma ve fitneyi sokmaya çalışır. Çünkü o Hz. Adem ve onun zürriyetine apaçık bir düşmandır. Şeytan eskiden beri insana karşı düşmanlığını ilan etmiştir.[221]

Müminler, şeytanın kışkırtmalarına karşı da uyarılmaktadırlar. "Düşmanlarınıza cevap verirken sinirlendiğinizi hissederseniz, hemen bu kışkırtmayı sizin tartışmanıza zarar vermek isteyen şeytanın yaptığını anlamalısınız. Böylece o, insanlar arasında anlaşmazlığı yapmaya çalışır.[222]

Burada müminlerin konuşmalarında bir güzellik ve incelik bulunması gerektiğini belirtmekte ve müşriklerle ilişkilerinde ve konuşmalarında bile terbiye ve nezaket kurallarına riayet edilmesi gerektiği öğütlenmektedir. Çünkü bu davranış biçimi insan olmanın bir gereğidir. Ayrıca kötü söz ve davranış insanın asli fıtratına aykırı olduğu için genellikle bu tür olumsuz söz ve davranışla, insanları tepki psikolojisine iter. Bu durum ayette "şeytan onların arasını bozar." cümlesiyle ifade edilmiştir. İslam hakkında cahiliye Araplarının kaba, küstah ve alaycı tavırlarına "sefeh", Müslümanların barışçı, nazik ve ağırbaşlı tavırlarına da "hilim" denmektedir. İslam öncesi dönemin adı olan cahiliye ilk kategorideki karakter ve zihniyeti, İslam kelimesi de ikincisini ifade etmektedir. [223]

Beğâvî bu ayetin nüzul sebebine değinerek şu açıklamaları yapmaktadır: Müşrikler, Müslümanlara eziyet ederlerdi, onlar da konuyu peygamberimize ilettiler. Bu ayet inip Müslümanların kâfirlere karşı cevabının sert ve kaba değil, yumuşak ve en güzel biçimde olunması istenilmiştir. Bu da cihada ve savaşa izin verilmeden önceydi. Şeytan insanların arasına kin ve düşmanlık sokmaya çalışır. Onun düşmanlığı da apaçıktır.[224]

Beydâvî şu açıklamayı yapmaktadır: "Kullardan" maksat, müminlerdir. "İyi olan şeyi söylesinler" ifadesi "güzel söz söylesinler ve müşriklerle tartışmasınlar," anlamındadır. Şeytan, onların arasına kötülük ve gösteriş sokmaya çalışır. Olabilir ki sataşma, inada ve bozgunluğa sebep olur.[225]

---

[221] Vehbe zuheyli, *et-Tefsiru'l-Munir*, Daru'l-Fikr,Dımaşk, 1998, c. 15, s. 100.
[222] Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 3 s. 117.
[223] Komisyon*, (Hayreddin Karaman ve diğerler) Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c. 3, s. 491.
[224] el-Beğavi*, Mealimu't-Tenzil*, c. 3, s. 119.
[225] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil* c. 1, s. 584.

Fahrettin er-Razi ayetin bağlamında şunları söylemektedir: "Benim kullarım"dan maksat, müminlerdir. Çünkü Kur'an'ı Kerim'in birçok ayetinde "kullarımdan" maksat, müminlerdir. "Ya Muhammed! Müslüman kullarıma de ki: Muhalif olanlara karşı delil sunduğu zaman en güzel yoldan bu delilleri hatırlatsınlar. Sizin deliliniz kötülüğü içermesin. Muhakkak şeytan, delillerin sert ve kötülük içermesi sebebiyle insanların arasını bozar. Kuşkusuz şeytanın insanlarla olan düşmanlığı çok eskilere dayanır."[226]

İbn-i Kesir de ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Allah bu ayette kulu ve resulüne emrederek, mümin kullarıma söyle kendi aralarında konuştuklarında edep içerisinde güzel sözlerle konuşsunlar; yoksa şeytan aralarına vesvese yoluyla düşmanlık sokar. Böylelikle birbirlerine karşı kin ve şer beslerler. Hatta birbirlerini öldürmeye kadar giderler. Çünkü şeytan, Âdem ve zürriyetine secdeden imtihan edildiğinden bu yana düşmandır. Şeytanın Âdem zürriyetine düşmanlığı apaçıktır. Bundan dolayı Müslüman'ın Müslüman kardeşine karşı savaş aleti kaldırması yasaklanmıştır. Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste peygamberimiz şöyle buyurur: "Sizden biriniz Müslüman kardeşine, silahını uzatmasın, farkına varmadan şeytan vesvese verip sizi kandırır. Böylelikle cehenneme girersiniz."[227]

İbn-i Kesir, buradaki ayeti Müslümanlar hakkında değerlendirerek açıklamaktadır. Diğer tefsirler ise bu ayeti, Müslümanlar ile kâfirler üzerinde değerlendirip Müslümanların nasıl davranması gerektiğini açıklamaktadırlar. Asıl olarak bu ayetten, Müslüman'ın hem Müslüman kardeşine karşı hem de Müslüman olmayan kişilere karşı nasıl davranması gerektiği anlaşılmaktadır.

2.1.5. Hz. Musa'ya Karşı Düşmanlık

Kur'an'ı Kerim'in bazı ayetlerinde Hz. Musa'ya karşı yapılan düşmanlıktan bahsedilmektedir. Kasas suresinin sekizinci ayetinde şöyle buyrulur: "

Böyle de oldu. Firavun ve *ailesi onu bulup aldı. Ama sonunda o, kendileri için bir düşman ve tasa sebebi olacaktı. Şüphesiz firavun, Haman ve askerleri yanlış yoldaydı.* [228]

[226] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 20, s.182.
[227] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c. 3, s. 45.
[228] Kasas, 8.

Sabûnî'ye göre: "liyekûne"deki lâm akibet ve sayruret içindir, Firavun ve ailesinin amacı, Hz. Musa'nın onların göz nuru olması ve Hz. Musa'yla teselli olmaktı. Hz. Musa, onlar için düşman ve üzüntü oldu.[229]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de konuya şöyle değinilmiştir: Sonunda ilahi takdir tecelli etmiş. Firavun'un ailesi İsrailoğullarına yapmış olduğu zulmün karşılığı olarak ileride kendilerine düşman ve üzüntü sebebi olacak bebeği Nil kıyısında bularak Firavuna getirdiler. Ayette Firavun ve beraberindekilerin gerek Allah'a karşı nankörlüklerine gerekse İsrailoğullarına uyguladıkları zulüm yanlışlığına dolayısıyla Hz. Musa'nın ileride bunlara karşı vereceği mücadeleye işaret edilmektedir. Yüce Allah, Musa'nın korunup kollanması ve kendi gözetiminde yetiştirilip olgunlaşması için onu katından bir sevgi ile kuşatmış, keza ona karşı insanların kalbine de sevgi yerleştirmiştir.[230]

Beydâvî bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır: Onların Hz. Musa'yı alması, onlara üzüntü ve düşmanlık nedeni olmuştur. Firavun, Haman ve onların askerleri Hz. Musa yüzünden binlerce kişiyi katletmişlerdir. İlahi tecelli Musa'yı onların kucağında büyüttü ve onları hüsranla sonuçlandırdı.[231]

Zamahşeri de şu açıklamayı yapmaktadır: Onların gerçek amacı, Hz. Musa'yı kendilerine düşman ve hüzün için almak değildi. Onların amacı göz nuru ve bir umuttu fakat Hz. Musa onlara hüzün ve düşman oldu.[232]

Yukardaki açıklamalardan sanki Hz. Musa onlara düşman olmuş şeklinde anlaşılır. Ama asıl olarak hem onlar Hz. Musa'ya, hem de Hz. Musa onlara düşmandır. Çünkü düşmanlık demek, bir kişiye karşı olmak demektir. Hz. Musa da onlara karşı çıkmış ve onlar da ona karşı gelmişler.

Elmalılı M. Hamdi Yazır konu bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: "Musa'nın annesine vahiy ettik." bu vahyin peygamberlik vahyi değil, ilham veya rüya demek olduğunu söylerler. Demek ki ilham, kelamcıların dediği gibi genel için ilim sebeblerinden olmamakla beraber, sahibi için ameli gerektirecek bir kuvvet olabilir, bundan dolayı burada "Çünkü biz sana onu geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız." İlahi vaadi tahkik sığası ile kesinlik ifade etmektedir. Hem bir annenin yavrusunu emzirmek doğal duygusu kadar kuvvetli bir kesinliktir. Şu halde

---

[229] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 425.
[230] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e*., c. 4, s. 216.
[231] Beydavî, *a. g. e*., c. 2, s.216.
[232] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf,* c. 3, s. 381.

peygamberin peygamberliği değilse de velinin kerameti çeşidinden olduğununda şüphe yoktur. Anlaşılır ki bu ilham, Musa doğduktan sonra olmuş ve bariz emzirilmiş, bu emzirme müddeti üç ay denilmiştir.[233]

Bu ayet "kendilerine bir düşman ve bir tasa olması için" hikmetinin sebebini açıklamaktır. Yani cani oldukları için Allah tarafından o şekilde imtihan olacaklardı. Yoksa caniler onu bırakmazlardı.[234]

Ayrıca Kasas suresinin on dokuzuncu ayetinde Musa'nın düşmanından bahsedilerek şöyle buyrulur: "

Musa,

ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince o şöyle dedi: Ey Musa dün birini öldürdüğün gibi şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Demek ki sen haksızlıkları düzelten biri olmak istemiyorsun da bu ülkede sadece azılı bir zorba olmak istiyorsun." [235]

Zamahşeri ayetin açıklamasında şunları söylemektedir: İsraillinin azgın diye nitelenmesinin sebebi, onun bir kişiyi öldürmeye sebeb olmasındandır. "İkisinin düşmanından" maksat, Kıpti denilen şahıstır. Çünkü Kıptiler İsrailoğullarına düşmandırlar.[236]

Kur'an Yolu Tükçe Meal ve Tefsirde bu konu şu şekilde ele alınmıştır: Kıpti'nin kimin tarafından öldürüldüğü henüz duyulmamıştı. Hz. Musa ise onu öldürdüğü için başına gelebilecek kötülükleri düşünerek geceyi korku içinde geçirdi. Ertesi gün etrafı gözetleyerek şehirde dolaşırken bir gün önce başını derde sokan İsraillinin yine bir Kıpti ile kavga ettiğini gördü. İsrailli, Musa'dan yine yardım istedi. Musa dün başını belaya sokmuş olan İsrailliye "doğrusu sen azgın birisin" diyerek azarladı. Bununla birlikte her ikisi de düşmanca Kıpti'ye vurmak isteyince, İsrailli azarlanmış olmanın da etkisiyle kendisine vuracağını sanarak "Ey Musa! Dün birini öldürdüğün gibi şimdi de beni mi öldüreceksin?" dedi. Konuşmanın akışına bakarak bu sözün Kıpti'ye ait olduğunu söyleyenler de vardır. Bunlara göre Kıpti olayın failini daha önce İsrailliden öğrenmişti.[237]

Beğâvî de şu açıklamayı yapmaktadır: Hz. Musa İsrailliyi alıp çekince Firavunun adamına vurmak istemiş, İsrailli Hz. Musa'nın kendisini vuracağını sanarak

---

[233] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 175.
[234] Yazır, *a. g. e.*, c. 6, s. 175.
[235] Kasas, 19.
[236] ez-Zamahşeri, *a. g. e.*, c. 3, s. 386.
[237] Komisyon, (Hayreddin Karan ve diğerler) *Kuran Yolu* c. 4, s. 221.

"Ey Musa! Dün birini öldürdüğün gibi bugün de beni mi vuracaksın?" demiş. Firavun'un adamı, dün öldürülen adamı Hz. Musa'nın öldürdüğünü anlamış ve Firavun'a giderek durumu anlatmış, Firavun da Hz. Musa'yı öldürmesini istemiş.[238]

Aslında ayetin içinde geçmekte olan "kâle" ( ) fiilinin içindeki zamir, düşman ( ) kelimesine râci olur. Çünkü Kıpti denilen düşman zamirden önce geçmektedir ve zamir ile aynı ayetin içindedir. İsrailli ise bir önceki ayette geçmektedir. Konu aynı olabilir, ama iki ayet, ayrı ayrı paragraftırlar. Hem de yakın olan şahsa zamir râcî olursa daha evladır. Bu da o sözün İsrailliye değil, Kıpti'ye ait olduğunu göstermektedir. Sanki burada, başta Beğâvî olmak üzere, bu zamirin neye racı olacağını dikkate almadan, ayetin açıklamasını vermiştir. Komisyon da Beğâvî'den yararlanarak bu şekilde ayeti açıklamıştır. Ama buradaki gramer kuralları dikkate alınarak, ayetin açıklaması yapılırsa daha iyi olur. Asıl olarak bu ayette geçmekte olan Kıpti'nin, Hz. Musa'ya düşman olmasıdır.

Taha suresinin otuz dokuzuncu ayetinde de Hz. Musa'nın düşmanı olan birinden bahsedilmektedir. Şöyle buyrulur: "

Onu sandığa koy ve ırmağa bırak, böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın. Ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa!) senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin). Nezaretimin altında büyütülüp yetiştirilesin."[239]

Sabûnî burada şu açıklamayı yapmaktadır: Allah Hz. Musa'nın annesine Hz. Musa'yı bir sandığa koyup Nil Nehri'ne atmasını ilham etmişti. Böylece Nil Nehri de onu kenara atar. Benim ve onun düşmanı olan Firavun onu alır. "Onu atsın." ifadesi, onu atar manasındadır. Hz. Musa'nın sevgisi herkesin kalbine yerleşmişti. Hz. Musa, Allah'ın koruması ve riayeti altında yetişiyordu.[240]

Celaleynde de şu açıklama yapılmıştır: "Irmak onu kıyıya çıkarsın!" ifadesi emir olup haber anlamındadır yani ırmak onu kıyıya çıkarır demektir. "Benim ve onun düşmanından" maksat, firavundur. "Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım." ifadesinden maksat, Hz. Musa'yı gören herkes, Firavun dahil onu severdi.[241]

Beğâvî ayetin bağlamında şunları söylemektedir: Allah Hz. Musa'nın annesine, Musa'yı bir sandığa koyup Nil Nehri'ne atmasını ilham etmişti. Musa'nın annesi

---

[238] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil,* c. 3, s. 440.
[239] Taha, 39.
[240] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 234.
[241] es-Suyuti, *Celaleyn*, s. 283.

sandığa pamuk koyup, Musa'yı içine koyar ve sandığın su çekmemesi için kenarlarını ziftler. Su da sandığı Firavun'un evinin yanında kıyıya atar. Firavun sandığın getirilmesini ister. Sandık getirilip açılınca firavun bakar ki çok sevimli bir bebek içindedir. Onun sevgisi Firavun'un içine girer. İbn-i Abbas'a göre onu gören herkes onu severdi. [242]

Beydâvî de ayeti şöyle açıklar: Onu tabuta koy, tabutu suya at, ırmak tabutu kıyıya atar. Buradaki tabuttan amaç Hz. Musa'dır. Hz. Musa tabutta olduğu için su onu kıyıya attı. Beydavi'ye göre, Firavun, hanımı Asiye ile beraber evin bahçesinde oturduğu bir sırada bahçeye gelen su beraberinde bir sandık getirir. Firavun onu açtırınca içinde bir bebek görür ve o bebeğin sevgisi onun içine girer.[243]

Araf suresinin yüz yirmi dokuzuncu ayetinde Hz. Musa ve İsraillilerin de düşmanı olan Firavun'a değinilmektedir. Ve bir gün onun yok olacağı, İsraillilerin de ondan kurtulacağı ima edilmiştir. Ayette şöyle buyrulur:

"*Onlar da sen bize gelmeden önce de, geldikten sonra da bize işkence edildi, dediler. Musa "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder. Ve nasıl hareket edeceğinizi görmesi için onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar." dedi*."[244]

İsrailoğulları Hz. Musa'ya, "Sen bize gönderilmeden çocuklarımızın öldürülmesiyle eziyet edildik ve sen bize gönderildikten sonra da durum devam etti," dediler. Hz. Musa da bu durumun geçeceğini açık değil, kapalı olarak temenni şeklinde söyledi. Çünkü Hz. Musa durumun değişeceğini bilirdi. Ama ne zaman değişeceğini kesin olarak bilmezdi.[245]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de, konuyla ilgili şu açıklamalara yer verilmektedir: İsrailoğulları Musa'nın gelmesinden önceki dönemlerde uzun yıllar acı ve sıkıntılar çektiklerini, Firavun'un tehditleri dikkate alındığında bu sıkıntıların, Musa ile tanışmalarından sonra daha artarak devam edeceğinin ortaya çıktığını ifade ederek bu durum karşısında korku ve üzüntülerinin de arttığını dile getirdiler. Hz. Musa ise Allah Teala'nın düşmanlarını kahrederek kendilerine "Bundan sonra Allah nasıl hareket edeceğinize bakar." anlamına gelen "nasıl hareket edeceğinizi görmesi için" şeklindeki yanıt, onların kendisine uyup Allah'ın dinine bağlı kaldıkları sürece artık

[242] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 3, s. 217.
[243] Beddavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 2, s. 48.
[244] Araf , 129.
[245] Beydavî, *a. g. e.*, c. 2, s. 355.

Firavun düzeninde olduğu gibi haksızlığa uğratılmayacağına, iyi veya kötü davranışlarının karşılığını adetli bir şekilde bulacaklarına işaret eder. Ve İsrailoğulları için bağımsızlıklarını kazanmalarından sonraki hayatları hakkında bir uyarı anlamı taşır. Nitekim onların daha sonraki isyankâr tutumları Hz. Musa'nın bu uyarısında haklı olduğunu göstermiştir.[246]

Razi de konu bağlamında şu açıklamaları yapmıştır: Musa'nın kavmi Firavun'un tehditlerini duyunca çok korktular. Ve dediler ki "Sen bize gelmeden önce bize eziyet edilirdi. Ve sen bize geldikten sonrada bize eziyet ediliyor." Çünkü İsrailoğulları Hz. Musa gelmeden önce Firavun'un elinde çok zayıftılar. Firavun onlardan cizye alıp onları zor işlerde çalıştırırdı, onları nimetlerden men ederdi. Ve onların erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını sağ bırakırdı. Hz. Musa onlara gönderilince tüm bu zorlukların gideceğini umut ettiler. Onlar Firavun'un tehditlerini duyunca ikinci kez korkup üzüldüler. Ve bu sözleri söylediler.[247]

Hz. Musa da bu sözleri duyunca onlara "*Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder. Ve nasıl hareket edeceğinizi görmesi için onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar.*" diyerek onlara teselli verdi. Burada denilebilir ki Hz. Musa niçin "umulur" demiş? Ummak, temenni etmektir, kesinlik değildir. Peygamberlerden gelen temenniler kesinlik ifade eder.[248]

Hamdi Yazır'ın da açıklaması şöyledir: "Sen bize gelmeden önce de eziyet görürdük, sen bize geldikten sonra da görürüz." Öncekiyle Hz. Musa'nın doğumundan önceki yapılan eziyeti ve onların erkek çocuklarının kesilmesi işkencesini, sonrakiyle de bu defa yapılacağı söylenen takdis v.s. tehlikeler kast edilir.[249]

Musa kendi kavminin böyle çaresizlik içinde sızlandığını görünce umulur ki dedi, Rabbiniz düşmanınızı yok eder, sizi de yeryüzünde halife kılar. İlahi hükümlerin icrasına sizi halife yapar da bakar, nasıl amel edeceksiniz, güzel işler mi yapacaksınız, çirkin işler mi? Bilfiil açığa çıksın da ona göre iyiye iyi, kötüye kötü, son mükafatınızı veya cezanızı versin. İşte böyle müjde verdi.[250]

Yukardaki tüm tefsirlerin açıklamaları aşağı yukarı birbirine yakındır. Hepsinin ana noktası, ayette geçmekte olan, Hz. Musa ve onun kavmine düşman olan Firavun'un yok olacağı ve Allah'ın Musa'nın kavmini deneyeceğini açıklamaktır.

---

[246] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e*., c. 2, s. 574.
[247] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 14, s. 173.
[248] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 14, s. 174.
[249] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 114.
[250] Yazır, *a. g. e*., c. 4, s. 115.

Taha suresinin sekseninci ayetinde Musa'nın kavminin düşmanından kurtulduğuna işaret edilerek, şöyle buyrulur:

"*Ey İsrailoğulları! Böylece sizi düşmanınızdan kurtardık. Ve Tur'un sağ tarafında sizinle sözleştik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik.*"[251]

Beydâvî'ye göre, bu hitap firavunun yok olması ve İsrailoğullarının kurtulmasından sonra İsrailoğullarınadır. veya Hz. Muhammed zamanındaki israiloğullarınadır ki Allah onların babalarına yapmış olduğu şeyleri hatırlatmaktır. "Biz sizi düşmanınızdan kurtardık." sözlerden maksat, Firavun ve onun kavmidir. Ve böylece İsrailoğullarının Allah'a karşı şükür etmeleri gerekir.[252]

Zamahşeri'ye göre, bu ayet Allah'ın İsrailoğullarına vermiş olduğu nimetleri sayar. Başta onların düşmanları olan Firavun ve onun kavminden onları kurtarmak, onlara güç helvasını ve bıldırcın kuşu göndermek, Tur Dağı'nın kenarında onlara verilen sözlerin gerçekleşmesi gibi nimetler sayılmıştır. Onlar ise Allah'ın hudutlarını aşıp kibirlendiler. Ama asıl olarak onlara düşen şey Allah'ın onlara vermiş olduğu nimetlere karşı şükretmektir.[253]

Sâbûnîye göre, buradaki hitap İsrailoğullarının denizden kurtulup Firavun'un ve onun askerlerinin denizde boğulmasından sonradır. Manası: Ey İsrailoğulları, size vermiş olduğum büyük nimetlerimi hatırlayın! O zamanki Firavun ve onun askerleri size en kötü işkenceyi yaparlardı, ben sizi onlardan kurtardım. Buradaki "biz size söz vermiştik." şeklindeki ifade İsrailoğullarına nisbet edilmiştir. Ama gerçek olarak Hz. Musa'ya söz verilmişti. Çünkü Tevrat'ın indirilmesi ve yazılmasında onların hem dini hem de uhrevi yararı vardır.[254]

Yukardaki tefsirlerin açıklamalarından anlaşılacağı gibi Hz. Musa ve onun kavmi kendi düşmanlarından kurtulmuşlardır. Allah Teala onları denemek için kendi katından onlara sofra indirmiştir.

2.1.6. Peygamberlere Karşı Düşmanlık

Kur'an'ı Kerim'in bazı ayetlerinde peygamberlere karşı düşmanlıklardan bahsedilir. Şuara suresinin yetmiş beş, yetmiş altı ve yetmiş yedinci ayetlerinde Hz.

---

[251] Taha, 80.
[252] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 2, s. 54.
[253] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c. 3, s. 77.
[254] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 242.

İbrahim'in düşmanlarına değinerek, şöyle buyrulur:

"*İbrahim dedi ki: İyi de sizin ve önceki atalarınızın neye taptığınızı hiç düşündünüz mü? İyi bilin ki âlemlerin Rabbi dışındaki taptıklarınız benim düşmanımdır*."[255]

Hz. İbrahim'in kavmi Allah'tan başka varlıklara taparlardı. Bu ayetten anlaşılacağı gibi Hz. İbrahim, onları kendine düşman görmüştür. Sabuni bu ayeti şöyle açıklamıştır: Sizin ve atalarınızın Allah'ı bırakıp kendilerine ibadet yaptığınız bu putlar benim düşmanlarımdır. Ben onlara ibadet etmem. Ancak dünyada ve ahirette benim velim olan Allah'a ibadet ederim.[256]

Hz. İbrahim'in kavmi Allah'ı bırakıp da tapmış oldukları bütün tanrıların uydurma, onlara tapanların da yanlış yolda olduklarına işaret etmiş, bundan sonra da gerçek ve tapılmaya layık olan tanrının yaratan, hidayete erdiren, yediren, içiren, şifa veren, öldüren, hayat veren ve kıyamet gününde günahları bağışlayan Allah Teala olduğuna dikkat çekmiştir.[257]

Beydâvî'ye göre, ayetin açıklaması: Onlar, babalarını taklit ederek işitmeyen, menfaat ve zarar vermeyen şeylere ibadet ederlerdi. Hz. İbrahim de "Siz bunları görmüyor musunuz? Onlar benim düşmanlarımdır." dedi. Onun bu ifadelerinden şu kast edilir: Bu putlar kişiye düşmandan da fazla zarar verirler. Bunlar Allah'ın düşmanlarıdır. Vesvese vermek suretiyle putlara ibadet etmeye sebebiyet veren şeytan ise en büyük düşmandır. Lakin Hz. İbrahim, "onlar benim düşmanlarımdır." Diyerek düşmanlığı kendine nisbet etti. Böylece nasihatın en faydalı yolunu seçmiş ve nasihata kendi nefsinden başlamıştır ki daha faydalı olsun. "Düşman" kavramı çoğul değil, tekil olarak zikredilmiştir. Çünkü "aduv" kelimesi mastardır. Mastarda çoğul ve tekil aynıdır.[258]

Fahreddin er-Razi de ayetin bağlamında şunları söylemektedir: Bu ayette birkaç soru vardır. Birinci soru: sanem (put) cansız ve kuru bir şeydir. Nasıl düşman olur? Buna iki yönden cevap verilir. Birinci cevap: Allah Teala putları diri eder ta ki onlar, kendilerine ibadet eden kişilerden beri olurlar ve onlar pişman olurlar. Bu anlamda putlar kâfirlere düşman olurlar. Hz. İbrahim de bu anlamda onlara "düşman" demiştir. İkinci cevap: Kâfirler putlara ibadet edip onları büyük gördüklerinde ve onlardan zarar

---

[255] Şuara, 75, 76, 77.
[256] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 383.
[257] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c. 4, s. 157.
[258] Beydavî, *a. g. e.*, c. 4, s. 157.

ve menfaat dilediklerinde bu ayet inerek onları sağ ve akıllı kişilerin yerine koydu. (Kâfirlerin nezdinde) Sonra bu insanların saadetini bozan ve insanları kötülüğe ulaştıran sebep oldu. Bu putlar sağ ve akıllı kişilerin yerine konulup onlardan menfaat ve zarar dilenince onlar düşmanların yerine konuldular. Üçüncü cevap: "Onlar benim düşmanlarımdır." ifadesinden maksat, onlara ibadet eden kişiler benim düşmanlarımdır. İkinci soru: Niçin "Onlar benim düşmanlarımdır" demiş de "onlar sizin düşmanlarınızdır" denilmemiş. Çünkü Hz. İbrahim'in düşmanları onların da düşmanlarıdır.[259]

Mücadele suresinin sekizinci ayetinde Allah Teala bazı kişilerin tutumlarını bildirerek şöyle burmuştur**: "**

Gizli konuşmaktan men edilen o kimseleri görmedin mi? Sonra yine dönüp yasaklandıkları şeyi yapıyorlar; günah işleme, düşmanlık etme ve peygambere karşı gelme hususunda fısıldaşıyorlar. Sana geldiklerinde de, Allah'ın seni selamlamadığı bir biçimde seni selamlıyorlar. Üstelik birbirlerine 'Allah bizi bu söylediklerimizden dolayı cezalandırsa ya' diyorlar. Onlara cehennem, yeter! İşte oraya gidecekler. Ne kötü bir sondur."[260]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de şu açıklamalara yer verilmiştir: Münafıklar veya yahudiler kendi aralarında toplanıp Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhine entrikalar çevirirdiler. Bu arada yanlarına bir mümin yaklaştığında kaş göz işaretiyle onu tedirgin ediyorlardı. Peygambere bu durum intikal ettirilmesi üzerine böyle davranmamaları uyarısı yapıldı. İşte yaygın yoruma göre ayetin ilk cümlesinde onların belirtilen yasağa riayet etmediklerinden söz edilmekte ve bu gayri ahlaki tutum kınanmaktadır.[261]

Beğâvî de şu açıklamayı yapmaktadır: Bazı Yahudi ve münafıklar Müslümanların arkasında gizli konuşup Müslümanlarla alay ediyorlardı. Bu durum Peygamberimize intikal etti. Peygamberimiz, kendilerine bundan vazgeçmelerini emretti fakat onlar yine devam ettiler. Bu yüzden şu ayet indi.[262]

Sekizinci ayetin ardından dokuzuncu ayette Allah, Müslümanların nasıl davranmaları gerektiğin şöyle anlatır:

---

[259] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 24, s. 123.
[260] Mücadele, 8.
[261] Komisyon, (Hareddin karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 270.
[262] el-Beğevi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 4, s.307.

"*Ey iman edenler! Aranızda gizli konuştuğu zaman günah işleme, düşmanlık etme ve Peygambere karşı gelme hususunda fısıldaşmayınız; iyilik ve takva hakkında konuşunuz. Ve huzurunda toplanacağınız Allah'a saygısızlık etmekten sakınınız*."[263]

Enam suresinin yüz on ikinci ayetinde, her peygambere cin ve insan şeytanlardan düşmanlar olduğu belirtilerek, şöyle buyrulur:

"*Böylece biz, her Peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı*."[264]

Nasıl bu müşrikleri sana düşman kıldık ve onlar da sana düşmanlık edip sana karşı geliyorlarsa, o şekilde senden önceki peygamberle de insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Onlar nasıl sabır ettiyseler sen de o şekilde sabret.[265]

Cinnî şeytanlar insi şeytanlara vesvese verirler. Bu şekilde bazı cinler bazı cinlere vesvese ederler. Ve bazı insanlar da bazı insanlara vesvese verirler. Malik bin Dinar'dan insi şeytanların cinnî şeytanlardan daha tehlikeli oldukları rivayet edilmiştir.[266]

en-Nesefi bu ayeti şu şekilde açıklamıştır: Ey Muhammed! Biz seni bu kavimle nasıl imtihan yaptıysak senden önceki peygamberleri de o şekilde düşmanlarla imtihan ettik! O düşmanlar da insan ve cin şeytanlarıydı. Uhrime ve Dahakk'a göre, şeytan askerlerini iki kısma ayırmıştır. Bir kısmı insanlarla beraberdir, bir kısmı ise cinlerle beraberdir. Onun için cin ve insan şeytanları denilmiştir. Her iki kısım da peygamberlere ve onların velilerine düşmandırlar. Katade ve Mücahid'e göre, cinlerden şeytanlar olduğu gibi insanlardan da şeytanlar vardır. Şeytan ise kötülüğe sebeb olan her kişidir.[267]

Allah Teala müşriklerin inat, inkar ve türlü tecavüzleri karşısında Hz. Muhammed'i imtihan ettiği gibi, eski peygamberleri de bazı ruhani ve cismani güçleri düşman kılıp onların mücadele etmekteki sabır ve sebatlarını denemiş, bu suretle Allah'ın bu en seçkin kulları, ilahi hakikatleri tebliğ ve yaşatma uğruna büyük

---

[263] Mücadele, 9.
[264] Enam, 112.
[265] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c.1, s.413; İbni Acube el-Huseyni, *Bahru'l-Medid Fitefsiri Kuran'i-l-Mecid*, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2010, c. 2, s. 227.
[266] en-Nesefi, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil,* c. 1, s. 384.
[267] el-Beğavî, *Mealimu't-Tenzil,* c. 2, s. 124.

mücadeleler sergilemişlerdir. Allah dileseydi o "insan ve cin şeytanları" düşmanlık yapamazlardı. Allah'ın bunları peygamberlere düşman kılması hem peygamberlerin sabır ve sebatlarını ölçmek hem de bir ümmete, üstün ideallere ağır meşakkatleri, güçlü direnişleri yenerek ulaşabileceğini, kişinin azim ve sebatı da bu yoldan ortaya çıkabileceğini göstermektir.[268]

Elmalılı M. Hamdi Yazır da ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Ey Muhammed! Böyle, yani her ümmete amellerini süslediğimiz gibi yahut sana onları düşman kıldığımız gibi her peygambere de insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Sevgi ve ülfeti veren Allah olduğu gibi, düşmanlık ve nefreti veren, dosta dost, düşmana düşman yapan da Allah'tır. Ve düşmanı bulunmak, peygamberler arasında yalnız sana özgü değil, hepsinde cereyan eden bir kuraldır.[269]

İnsan ve cin şeytanları hep peygamberlere düşman olagelmiştir. "İnsan ve cin şeytanları" tamlamasının "beyniyye" veya "lamiye" olması hakkında iki görüş vardır. beyniyye olduğuna göre, "insandan olan şeytanlar ve cinden olan şeytanlar" demek olur. Şeytanların bir kısmının insan cinsinden, bir kısmın da cin cinsinden olduğu anlaşılır. Lamiye olduğuna göre de "insanlara mahsus," yani insanlara mussalat, insan aldatmaya mahsus şeytanlar, "cine mahsus," cinleri aldatmaya mahsus şeytanlar demek olur. Ve bu şekilde şeytanın, ne insan ne cin değil, üçüncü bir cins olduğu fakat bir kısmını insana bir kısmı da cine mussalat olmak üzere iki çeşidi bulunduğu anlaşılır. İkrime, Dahhak, Süddi, Kelbi gibi bazı müfessirler izafetin lamiye olması ve başlık ifade etmesi asıl olduğundan dolayı, şeytanların insan ve cinden başka bir cins ve hepsinin İblisin çocukları olduğuna kani olmuşlardır. Fakat İbn-i Abbas'tan Ata, Mücahit, Hasan ve Katade beyniye izafeti tercih ederek demişlerdir ki, şeytan insan ve cinden herhangi bir isyancı ve inatçıdır. Yani gerek insan ve gerek cinden olsun serkeş, kibirli, fitneci, inatçı, ele avuca sığmaz, kaypak, yola gelmez olanların hepsine şeytan denir.[270]

Adı geçenler demişlerdir ki cinden de şeytanlar vardır, insanlardan da şeytanlar vardır. Ve cinden olan şeytan mümini aldatmaktan aciz kalınca inatçı bir insana, yani bir insan şeytana gider ve mümini aldatmaya teşvik eder. Böyle insanlardan şeytanlar bulunduğuna şunu delil göstermişler. "Hz. Peygamber (s. a. s.) Ebu Zer (r. a.)'e: "Cin ve şeytanlardan Allah'a sığındın mı," buyurmuştur. Ebu Zer, "İnsandan da şeytan var mı?" dedi, "Evet onlar cin ve şeytanlardan daha şerlidir." buyurdu. İşte birçok tefsirciler, bu

[268] Komisyon, (Hareddin Karaman ve diğerler) *a. g. e.*, c. 2, s.457.
[269] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* c. 3, s. 498.
[270] Yazır, *a. g. e.*, c. 3, s. 499.

ayette bu manayı tercih etmişlerdir. Çünkü ayetin gelişi kafirlerin düşmanlık ve düşkünlüklerine karşı peygambere teselli verme hakkındadır.[271]

İbn-i Kesir'de konuyla ilgili rivayet şöyle geçmektedir: Katade'den rivayet edilmiştir. Ebuzer bir gün namaz kılarken Peygamber ona şöyle dedi: "Ey Ebu Zer cinnî ve insi şeytandan Allah'a sığın, Ebu Zer dedi: "Ya Resulellah, insi şeytan da var mıdır?" Peygamber "evet" dedi. Başka bir rivayete göre: Ebuzer der ki "Ben camide Peygamberin yanına gittim, oturdum, Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Ebuzer, sen namaz kıldın mı?" "Hayır kılmadım" dedim. "Kalk kıl" dedi. Kalktım namaz kıldım. Sonra Peygamberin yanına gittim. Peygamber bana "Ey Ebu Zer insî ve cinnî şeytanların şerrinden Allah'a sığın!" Ben "Ya Resulellah insî şeytanlar var mı?" dedim, "evet vardır," dedi."[272]

Yukardaki tefsirlerin açıklamalarından insî ve cinnî şeytanların olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili Nas suresinde de insî ve cinnî şeytanların bahsi geçmektedir: **"**İnsanın kalbinde vesvese yapan, cin ve insan"[273] şeklinde geçmektedir. Bu da insanı kötülüğe sevk eden kişi, ister insan olsun ister cin olsun o kişinin şeytan olduğunu göstermektedir.

2.1.7. Meleklere Karşı Düşmanlık

Meleklere karşı düşmanlık bahsine girmeden önce, kısaca meleklerin varlığına değinmekte yarar vardır. Melekler en değerli varlıklardır. Allah insanları balçıklaşmış çamurdan, cinleri közleşmiş ateşten yarattığı gibi melekleri de nurdan yaratmıştır. Allah onlara değişik vazifeler vermiş, onlar o vazifeleri yerine getirirler. Bazı melekler insanları korumakla görevlendirilmiş, bazıları insanların amellerini yazmakla bazıları cennetin nimetlerinde bazıları da cehennemin azabında görevlendirilmişler, bazıları da gece, gündüz Allah'ı tespih ederler.[274]

Kur'an'ı Kerim'in bazı ayetlerinde meleklere karşı düşmanlıktan bahsedilmektedir. Bakara suresinin doksan yedi ve doksan sekizinci ayetlerinde şöyle buyrulur:

"*Söyle (Yahudilere)*

---

[271] Yazır, *a. g. e.*, c. 3, s. 499.
[272] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, c. 2, s. 158.
[273] Nas, 5,6.
[274] Ebu Bekir Cabir el-Cahiziyi, *Minhacu'l-Müslim*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1999, s. 17.

Cebrail'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları müjdeleyici, müminler için bir rehberi ve müjdeci olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur. Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cibril'e ve Mikail'e düşman ise bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanıdır.[275]

Yahudiler sadece Hz. Muhammed ve müminler hakkında kötü konuşmakla kalmayıp ilahi elçi olarak seçilen Cebrail'e de dil uzatırlardı. "O bizim düşmanımızdır, o rahmet meleği değil, azap meleğidir" derlerdi.[276]

Bu iki ayet, söz konusu iki melekle ilgili olarak geçen bir konuşma esnasında Yahudilerin her ikisine veya birine düşman olduklarını söylemeleri üzerine inmiştir. Böylece onlara adeta şöyle denilmiştir: "Mademki Cibril'in düşmanlarıdırlar! Şu halde kinleriyle çatlasınlar. Çünkü Kur'an'ı peygamberin kalbine indiren O' dur. O ve Mikail, Allah katında gözde iki melektirler."[277]

Konunun siyakından bu ayet, Yahudilerin sözlerine karşı bir cevap olarak indiği anlaşılmaktadır. Onlar, Cebrail'e düşman olduklarını delil göstererek, Hz. Muhammed'e indirilen ayetlere inanmaktan vazgeçmiştiler.[278]

Burada zahir ismin zamir yerine kullanılmasında ( ) bir nükteye işarettir. Sanki onlar kâfir oldukları için Allah onların düşmanıdır, şeklinde anlaşılmaktadır.[279]

Bursevi de şu açıklamayı yapmaktadır: "Şüphesiz ki, Allah da kâfirlerin düşmanıdır." Burada zamirin yerine bizzat "kâfirler" lafzının açıkça getirilmesindeki hikmet, Allah'ın da onlara düşmanlık ettiğini bildirmek içindir.[280]

Beydâvî bu ayetlerin nüzul sebebine değinerek şöyle demiştir: Bu ayetler Abdullah bin Sorya hakkında inmiştir. O Peygamberimiz (a s)e kimin kendilerine vahiy getireceğini sormuş, Peygamberiz de Cebrail'in vahiy getireceğini buyurmuş. O da dedi ki: "O çok defa bize düşmanlık yapmıştır. En şiddetlisi ise peygamberimize Beytu'l-Makdis'in Buhtunnasr tarafından yok edileceğini bildirmesidir. Biz de onu öldürmek için adam gönderdik, onu Babil'de gördü, Cebrail bırakmadı," dedi. Peygamberimiz:

---

[275] Bakara, 97, 98.
[276] Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 1, s. 98.
[277] Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, c. 1, s. 101.
[278] et-Tabataba'i, *el-Mizan*, c. 1, s. 179.
[279] Et-Tabtaba'i, *a. g. e.*, c. 1, s. 180.
[280] Bursevi, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, c. 1, s. 174.

"Eğer Rabbiniz sizin yok olmanızı emretmiş ise onu size musallat etmezse de sizi yok eder. Eğer değil ise onu niçin öldürüyorsunuz" buyurmuş.[281]

Başka rivayette ise Hz. Ömer, bir gün Yahudilerin medreselerine uğradı, onlara Cebrail'den sordu, onlar da "O bizim düşmanımızdır, sırlarımızı Muhammed'e bildiriyor, hem de Cebrail azap ve çöküntü sahibidir. Mikail ise barış ve genişliğin sahibidir" dediler. Hz. Ömer, Allah katında onların yerini sorar, onlar da "Cebrail Allah'ın sağında, Mikail ise Allah'ın solundadır, ikisi de birbirine düşmandırlar" derler. Hz. Ömer, "Eğer dediğiniz gibi olsa onlar birbirinin düşmanı olmazlar, siz çok nankörsünüz" der. Hz. Ömer dönünceye kadar bu ayetleri Hz. Cebrail, Hz. Muhammed'e vahiy etmiştir.[282]

Beğâvî tefsirinde Beydâvî'de geçen nüzul sebebi ile ilgili her iki rivayeti ele alıp bir rivayeti daha ek yaparak şöyle demiştir: Mukatil şöyle dedi: "Yahudiler, 'Cebrail düşmanımızdır. Çünkü o peygamberliği içimizden birine verilmesiyle emredildi. O da bizden başkasına verdi' dediler." Konuyla ilgili ayet indi."[283]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de de bu ayetlerin nüzul sebebine değinilerek, Beyzâvî'deki rivayetten farklı bir rivayetle şöyle geçmektedir: Fedek Yahudilerinden bir gurup Hz. Muhammed'e gelerek dört soru sordular. "Eğer doğru cevap verirsen iman ederiz" dediler. Hz. Muhammed üç soruya cevap verdi, bu cevaplar onların beklediği gibi oldu. Dördüncü soru ise kimin kendilerine vahiy ettiğini sordular, Hz. Muhammed Cebrail deyince onlar, "Cebrail düşmanımızdır, çünkü o savaş, kıtlık ve kuraklık meleğidir" dediler. Eğer Mikail vahiy getirseydi iman ederdik. Çünkü Mikail rahmet, bolluk ve yağmur meleğidir dediler. [284]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de ayrıca Hz. Ömer'in nüzul sebebiyle ilgili olayını farklı vererek şöyle geçmektedir: Hz. Ömer "Niçin iman etmiyorsunuz?" Onlar Cebrail düşmanımızdır, eğer Mikail olsaydı iman ederdik," dediler.[285]

İşte yukarıdaki iki ayette, Yahudilerin bu düşmanlıklarının yersiz ve haksız olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü Cebrail, daha önceki kitapları ve bu arada Tevrat'ı doğrulayan, insanlar için bir rehber ve mutluluk vesilesi olmak gibi yüce değerler taşıyan Kur'an'ı, Hz. Muhammed'e getiren, ayetteki ifadesiyle onu kalbine indiren bir

---

[281] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil* c. 2, s. 77.
[282] Beydavî, *a. g. e.*, c. 1, s. 77.
[283] el- Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 1, s.96.
[284] Komisyon,(Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu* c. 1, s. 162.
[285] Komisyon, *a. g. e.*, c. 1, s. 162.

melektir; bu görevini de Allah'ın izniyle yapmıştır; yani sadece Allah'ın kendisine verdiği bir görevi ifa etmiş, Allah ile peygamberleri arasında bir elçilik yapmıştır.[286]

Yukardaki nüzul sebebi ile rivayetler farklı olmakla beraber onların ortak noktasından, meleklere karşı yapılan düşmanlık anlaşılmaktadır.

Sabuni, ayetin kısa izahatını yaparak şöyle açıklamıştır: Ya Muhammed! De ki, kim Cebrail'e düşman olursa o Allah'ın da düşmanıdır. Çünkü Allah onu kendi ile peygamberlerin arasına elçi kılmıştır. Cebrail Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine indirmiştir.[287]

Celaleyn tefsirinde de kısaca ayetin açıklaması yapılarak şöyle denilmiştir: Kim Cebrail'e düşman olursa o kişi kendi kininden ölsün. Ayrıca ikinci ayette geçmekte olan "Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa" cümlesinde özel, genele atfedilmektedir. Çünkü melekler geneldirler; Cebrail ve Mikail ise özeldirler.[288]

Hamdi Yazır da şu açıklamaları yapmaktadır: Özet olarak "Ey Muhammed! Sen değil, ben söylüyorum, sen bunu ilan et! Her kim Cibril'e düşman ise şunu iyi bilsin ki, o Cibril, bu Kur'an'ı kendiliğinden değil, benim iznimle sana indirmektedir. Üstelik ondan evvel gönderilmiş olan bütün ilahi kitapları tasdik edip destekleyici, onlar gibi rahmet ve hatta müminlere onlardan da fazla hidayet ve müjde olarak indirilmektedir. Şu halde Cibril'e düşmanlık etmek, Allah'a Allah'ın kitaplarına, müminlere olan hidayete ve müjdelere düşman olmaktır. Zira her kim Allah'a, meleklerine, resullerine ve bilhassa Cibril ile Mikail'e düşman olursa iyi bilsin ki, Allah da kâfirlere düşmandır. Yani onların belalarını verecektir; onları yaşatması, onlara mühlet ve fırsat vermesi onlar için bir nimet değildir. Sadece ve sadece talihsizliktir. Ancak tövbekâr olurlar da inananlar arasına katılırlarsa, o zaman söz konusu olan hidayet ve müjdeden onlar da faydalanır ve nimete ererler.[289]

Fahreddin er-Razi konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: Kuşkusuz bu da Yahudilerin çirkinliklerindendir. "Kim Cibril'e düşman olursa" anlamındaki Allah'ın sözünün bir sebebi vardır. Yahudilerden bir şey açık olmuş ki Allah bu şekilde onlara hitap etmiştir. Müfessirler birçok şey zikretmişler, onlardan bir tanesi şudur. Medine'ye gelen Abdullah bin Sorya Peygamberimize gelerek şöyle dedi: "Ya Muhammed! Senin

---

[286] Komisyon*, (Hayreddin Karaman ve diğerler) a. g. e.*, c. 1, s. 162.
[287] es-Sabunî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 80.
[288] es-Suyutî, *Celaleyn*, s. 14.
[289] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili.*, c. 1, s. 361.

uykun nasıldır, son Peygamberin uykusundan bize haber ver." Hz. Muhammed "Gözlerim yatar kalbim yatmaz" dedi. "Ya Muhammed sen doğru söyledin. Bize çocuktan haber ver, kadından mıdır yoksa erkekten midir?" dedi. Hz. Muhammed "Kemik, ilik ve damarlar erkektendir. Eti, kanı ve tırnağı kadındandır." buyurdu. "Doğru söyledin ya Muhammed!" dedi. "Amcalarına ya da dayılarına benzeyen çocuk hakkında ne düşünüyorsun ya Muhammed!" dedi. Hz. Muhammed de "Hangisinin suyu fazlaysa çocuk ona benzer." buyurdu. "Doğru söyledin ya Muhammed!" dedi. "İsraillerin kendilerine haram kıldığı yemekten bize haber verir misin? Ya Muhammed!" dedi. "Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah'a sizi havale ederim ki bilir misiniz? İsrail çok şiddetli hastalandı. O da bir adakta bulundu ve dedi ki: Eğer Allah beni iyileştirirse en sevdiğim yemek ve içeceği kendime haram ederim. O da devenin eti ve sütüdür," buyurdu. Onlar da evet dediler. "Bir tane kaldı, onu da söylersen sana iman ederiz," dediler. "Hangi melek sana vahiy getirir?" diye sordular. Hz. Muhammed de, Cibril buyurdu. O da "Cibril savaş ve şiddetin meleğidir, bizim de düşmanımızdır. Mikail ise bolluk ve bereketin meleğidir. Eğer Mikail sana vahiy getirseydi biz sana inanırdık," dedi. Ondan sonra bu ayet indi.[290]

Razi tefsirinde, nüzul sebebi ile ilgili açıklamasında Hz. Ömer'in olayını değişik bir şekilde aktarmaktadır. Onun açıklaması şu şekildedir: Hz. Ömer'in Medine'nin yukarısında bir toprağı vardı. Ömer toprağına giderken yolunun üstünde Yahudilerin medreseleri vardı. Ömer orada oturup onları dinlerdi. Onlar da "Ya Ömer! Biz seni seviyoruz" dediler. Ömer de "Ben sizin sevginiz için gelmedim. Ancak Muhammed hakkında basiretim fazla açılsın diye sizi dinlerim. Onun izlerini sizin kitabınızda görürüm," dedi. Sonra Cibril hakkında onlara sordu. Onlar da "O bizim düşmanımızdır, bizim gizliliklerimizi Hz. Muhammed'e söylüyor," dediler. "Mikail ise barış ve genişliğin meleğidir," dediler. Hz. Ömer, "Allah katında onların yeri nedir?" diye onlara sorar. Onlar da "Cibril Allah'ın sağındadır. Mikail ise Allah'ın solundadır, ikisi de birbirine düşmandır," derler. Hz. Ömer, "Eğer dediğiniz gibi olsa onlar düşman değil, dostturlar," dedi. Hz. Ömer dönünceye kadar bu ayetler inmiştir.[291]

Alusi'nin aktardığı rivayete göre, Hz. Ömer onlara, "Siz eşekten daha betersiniz, kim Cibril'e ve Mikail'e düşman olursa Allah'da ona düşman olur," demiştir[292]

---

[290] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 3, s. 177.
[291] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 3, s. 178.
[292] Alûsî, *Ruhu'l-Meani*, c. 1, s. 331.

Fahrettin er-Razi ise ayetin açıklamasını şu şekilde vermektedir: Hz. Muhammed'e vahiy indiren Cebrail'e düşmanlık yapmak Allah'a karşı da düşmanlıktır. Onların düşmanlığının cezası da çok ağırdır. O ceza da Allah'ın onlara karşı düşmanlığıdır. Çünkü onların düşmanlığı ne zarar verir ne de menfaat verir. Allah'ın onlara karşı düşmanlığı ise elem verici bir azabı gerektirir.[293]

Burada birkaç soru sorulabilir. Birinci soru şöyle olmalıdır. Onlar nasıl Allah'ın düşmanları olurlar? Düşmanlığın gereği, düşmana zarar verilir. Onlar nasıl Allah'a zarar verirler? Cevap olarak şunu diyebiliriz: Gerçek manada düşmanlık bizde olur. Çünkü düşmanlıkta zararın gelmesi istenilmektedir. Allah konusunda bunun düşünülmesi imkânsızdır. Bundan maksat, ya Allah'ın dostlarına karşı düşmanlıktır o zaman Allah'a karşı da düşmanlık olur. Ya da onlar Allah'a ibadet etmeyi istemiyorlar. Buna da yanaşamıyorlar. O zaman onlar düşmana benzemişler ki düşmanla düşman bir araya gelip yanaşamazlar. Onların Cibril'e karşı düşmanlığı açıktır. Çünkü onların elinden gelirse onlar Cibril'e zarar verirler. Ama onlar bundan acizdirler. Yahudilere karşı düşmanlığın tesiri olacaktır; bu dünyada alaycılık, kıyamette ise şiddetli azaptır.[294]

İbni Kesir'de doksan sekizinci ayetin nüzul sebebi farklı bir rivayetle şöyle aktarılmıştır: Enes bin Malik'in rivayetine göre, Abdullah bin Selam Peygamberimize gelerek, "Ya Muhammed! Senden üç şey soracağım, bunları ancak Peygamber olan kişi bilir. Birinci soru, kıyametin ilk alameti nedir? İkinci soru, cennet ehlinin ilk yemeği nedir? Üçüncü soru, çocuk nasıl annesine ve ya babasına benzer?" Peygamberimiz (as) "Bunları biraz önce Cibril bana söyledi," buyurdu. "Cibril mi?" Peygamberimiz (as) "evet" dedi. Abdullah bin Selam "İşte bu Yahudilerin düşmanıdır," dedi. "Kıyametin ilk alameti, bir ateş çıkar insanları doğudan batıya doğru toplar. Cennetlilerin ilk taamı Hut denilen balığın ciğeridir. Kadının suyu önce çıkarsa çocuk anneye, babanın suyu önce çıkarsa çocuk babaya benzer." Abdullah bin Selam bunları dinledikten sonra, "Ben tanıklık ederim Allah birdir, sen de Allah'ın elçisisin" dedi.[295]

Ayetin nüzul sebebiyle ilgili değişik rivayetler aktarılmaktadır. Özellikle Hz. Ömer'in olayıyla ilgili üç farklı rivayet vardır. Aslında hepsi aynı olayı aktarmaktadırlar. Aktarmalar değişik rivayetlerle olunca anlatma tarzı farklı olmuş ve olayın değişik yönleri ayrı ayrı olarak aktarılmıştır. Ama hepsinin ortak noktası ise meleklere karşı yapılan düşmanlığı açıklamaktır.

---

[293] er-Râzî, *a. g. e.,* c. 3, s. 180.
[294] er-Râzî, *a. g. e.,* c. 3, s. 180.
[295] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kyrani'l-Azim,* c. 1, s. 124.

2.1.8. Mücrimlerin Peygamberlere Karşı Düşmanlığı

Kur'an'ı Kerim'de mücrimlerin peygamberlere karşı düşmanlığından bahsedilmektedir. Furkan suresinin otuz ve otuz birinci ayetlerinde, peygambere karşı cürüm işleyenlerin durumuna değinilerek şöyle buyrulmuştur:

"*Resul, "Rabbim! Kavmim bu Kur'an'a büsbütün ilgisiz kaldılar" dedi. İşte bunun gibi her peygambere karşı, günaha batmış kimseler içinden bir düşman çıkardık. Ama yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeterdir*."[296]

Zemahşeri bu ayetleri şöyle açıklamıştır: Birinci ayette geçmekte olan "Ya Rabbim! Benim kavmim bu Kur'an'a büsbütün ilgisiz kaldılar," ifadesinden maksat, Hz. Muhammed bir gün, ya dünyada ya da ahirette insanları Allah'a şikâyet edecektir. "benim kavmim"den maksat ise Kureyşlilerdir. İkinci ayetle ilgili de "Nasıl bu mücrimler senin düşmanların olmuşlarsa, önceki peygamberlere de düşman olmuşlar. Onlar sabrettikleri gibi sen de sabret." şeklinde açıklamalar yapmıştır.[297]

Beydâvî de birinci ayetle ilgili şu açıklamalarda bulunmaktadır: Resul, Hz. Muhammed'dir. Kavmi, Kureyşlilerdir. O kavmini Allah'a şikayet etmiş, Allah da o şikayeti hikaye etmiştir. Bu hikayede şikayetin büyüklüğü ve kavminin korkutulması vardır. Çünkü peygamberler Allah'a iltica edip şikayet ettiklerinde beklenilmeden azap gelecektir. Ardından Peygambere teselli olarak, bunlar sana düşmanlık yaptıkları gibi diğer peygamberlere karşı da düşmanlık yapan olmuştur. Buradaki düşman ( ) kelimesi çoğul veya tekil olarak gelebilir.[298]

Putperestlerin Resulüllah'a ısrarla karşı çıkmaları, haksız iddia ve iftiralarla onu üzmeleri üzerine onun da bu ayetteki ifadelerle inkârcıları Allah'a şikayet ettiği belirtmektedir.[299]

İkinci ayetle ilgili şu ifadeler bulunmaktadır. Tebliğ ve irşat faaliyetleri sırasında engellerle karşılaşan, insanların içine düştüğü inkâr bataklığından kurtarmak için çalışırken yine bu insanların bir kısmından düşmanlık görüp maddi ve manevi baskılara, haksızlıklara maruz kalan tek peygamber Hz. Muhammed değildir. Her peygamber kendi toplum yapısını değiştirmiş ve bu durum o toplumda mevki ve servet sahibi

---

[296] Furkan, 30, 31.
[297] ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf,* c. 2, s. 140.
[298] Beydavî, *a. g. e.*, c. 2, s. 270.
[299] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türker Meal ve Tefsiri,* c. 4, s. 122.

kişilerin işine gelmemiş, onlar peygamberlere karşı gelmişlerdir. "Ama yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeterdir." buyrularak müşriklerin düşmanca girişimlerinin başarılı olmayacağı Allah'ın yol gösterici, kurtarıcı desteği ve yardımıyla resulünü başarıya ulaştıracağı ayette müjdelenmektedir.[300]

Elmalılı M. Hamdi Yazır konuyla ilgili şu açıklamaları yapmıştır: Ve işte böyle ya Muhammed! Sana yaptığımız gibi her peygamber için de günahkârlardan bir kısmını düşman yaptık ve bu sebepten sen de onlar gibi sabret. Onları yok etmek için yol gösterici ve yardım edici olarak Rabbin yeterdir. Yine o inkârcılar, Kur'an ona hep birden indirilseydi ya, dediler ki gereksiz bir itiraz. Sanki Tevrat birden indirilmiş de Kur'an da öyle olsa imiş. Gerçek şudur ki, konunun aslı olan icaz, yani benzerinin yapılamaz oluşu, tek tek ayet ayet indirilmesi ile hepsi birden indirilmesi arasında fark edecek değil, hatta parça parça indirilmesinin, onun bir benzerini yapma konusunda kendileri için faydaları da vardır.[301]

Taberi bu ayeti şöyle ele almaktadır: Ya Muhammed! Biz nasıl senin müşrik kavminden sana düşman kıldıysak, o şekilde senden önceki denediğimiz peygamberlerin kavimlerinden de düşmanlar kıldık. Senden önceki ulu'l-Azm peygamberler nasıl sabrettiler ise sen de o şekilde sabret.[302]

Vehbe Zuhaylî: Ey Peygamber! Nasıl her peygambere kâfir kavimleri düşman kılmışız senin müşrik kavmini de sana düşman kılmışız şeklinde açıklamaktadır.[303]

Alusi'nin açıklamaları ise şöyledir: Bu Peygamber'e tesellidir. Sıkıntı çekme konusunda kendinden önceki peygamberlere itibar etmesidir. Belalar genelleşince kolaylaşırlar. Ayette düşman " " kavramı tekil de çoğul da olabilir. Yani nasıl ki müşrikler sana düşman olmuşlar, isteklerini söylüyorlar, yapmak istedikleri şeyi yapıyorlar, Hz. Âdem dahil, senden önceki peygamberlere de düşmanlık yapan mücrimler olmuştur. Çünkü şeytanlar ve Kabil mücrimlere dahildir. Eğer mücrimlerden insi mücrimler kast edilirse veyahut peygamberlerin ümmeti muratsa haliyle Kabil'in girmesi açık olur. [304]

Münafikun suresinin dördüncü ayetinde, Peygamberimizin mücrim düşmanları olan münafıklara değinilerek şöyle buyrulmuştur:

"*Onlara*

[300] Komisyon, *a. g. e*., c. 4, s. 122.
[301] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 66.
[302] et-Taberi, *Camiu'l-Beyan Fitevili'l-Kur'an*, c. 19, s. 264.
[303] Zuhaylî, *Tefsiru'l-Veciz*., s. 363.
[304] Alûsî, *Ruhu'l-Meani*, c. 10, s. 15.

şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir. Her görüntüyü kendi aleyhine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır; onlardan korunun; Allah kahretsin onları! Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar."[305]

Beydâvî bu ayetin bağlamında şu açıklamalarda bulunmaktadır: Münafıklar boylu poslu bir şekilde gelip bir kütük gibi dikilip Peygamberin sohbetine katılırlardı. Her çıkan ses, sanki onların aleyhineymiş gibi etrafa bakarlarmış. Asıl düşman onlardır. Kendilerinden korkulması gerekir. "Allah onları kahretsin!" ifadelerden maksat, bizzat Allah'tan onlara bedduadır. Müslümanların da onlara beddua etmeleri gerekir.[306]

Zemahşeri bu ayetin nüzul sebebine değinerek şu açıklamada bulunmaktadır: Abdullah b. Übey, boylu ve fesih biriydi. Münafıklardan bir kavim de onun benzeriydiler. Onlar Medine'nin ileri gelenleriydi. Peygamberimizin meclisine gelip dikilirlerdi. Orada olanlar onların heykellerinden ve konuşma dillerinden etkilenirdi. Onların düşmanlığı en büyük düşmanlıktı. Çünkü gülen düşman en tehlikeli düşmandır.[307]

Komisyon bu şu şekilde ele almıştır: Abdullah b. Übey ve onun yandaşlarının kalıpları ve giyim kuşamları yerindeydi. Peygamberimize geldiklerinde hitaplarında saygılı olduklarının izlenimlerini verirlerdi. Ama dinlenme sırası onlara geldiğinde bilinçsiz, ruhsuz varlıklar gibi, verilen bütün mesajlara kulaklarını tıkarlar, iyi niyetle dinlenmeye ve gelişmeye kapalı bir halde dururlar; dinler gibi davranırlardı. Akılları fikirleri hıyanetlerini ortaya çıkaracak, maskelerini düşürecek bir açıklama yapılması veya kendilerine dışarıdan ani bir saldırı gelmesi ihtimaline takılıydı. Bir konuda ilan yapılması gibi dışarıdan yüksek bir ses gelse tedirgin olurlar ve telaşlanırlardı.[308]

Elmalılı bu ayeti şu şekilde açıklamıştır: Ve onları gördüğün vakit cisimleri tuhafına gider. Dıştan bakınca giyimleri, kuşamları, şıklıkları, irilikleri, güzellikleri ile bedenlerinin süsü ve manzarası hoşuna gider, imreneceğin tutar. Ve konuşurlarsa konuşmalarına kulak verirsin, dillerin fesahati, sözlerinin akıcılığı ve konuşma sanatına olan merak ve yatkınlıkları hasebiyle güzel laf ederler.[309]

Sanki onlar dayanmış keresteler gibidirler. Oturdukları yerde dayanmış ahşap keresteler gibi dışları endamları, düzgün, hareketsizce kurulur otururlar. Ancak içleri

---

[305] Münafikun, 4.
[306] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 2, s. 528.
[307] ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf,* c. 4, s. 528.
[308] Komisyon,(Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e.*, c. 5, s. 362.
[309] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 8, s. 68.

bilgi ve şuurdan, yetişme ve gelişme kabiliyetinden mahrum, sağlık ve dayanaklıktan uzak, boş, kuru tahtalara ve direklere benzerler.[310]

Her sesi aleyhlerinde zan ederler. Her işittikleri kuvvetli bir sesi mutlaka kendi aleyhlerinde sanır korkarlar. Lehlerinde söyleneni bile aleyhlerinde telakki ederek ürkek kaçmaya çalışırlar. Sertçe bir öksürükten şüphelenirler. Hemen, hemen pöh denilse korkakça hale gelirler. Çünkü içleri kurtlu hainlerdir.[311]

Onlar katıksız hak düşmanlarıdır. Onun için onlardan sakının! Zira düşmanın en tehlikelisi, gülerek sokulup yürekte patlayandır. Yaktılar nice canlar o nezaketle tebessüm. Afat-ı batniyedendir aslı musibetin. Allah onları çarpsın! Yani onlar böyle duayı hak etmişler. Bu cümle şu şekilde de tercüme edilebilir. Allah'ın kılıcına rast gelsinler. Yahut Allah kahretsin. Nasıl çevirirler! Haktan batıla nasıl dönerler!.[312]

Alusi de şöyle açıklama yapmaktadır: Yani düşmanlıkta kamildirler, kökleşmişler. Düşmanın en şiddetlisi, zahiren seninle olur fakat gizlice senin aleyhine olur. Şimdiki insanların çoğu da böyledir.[313]

Tevbe suresinin seksen üçüncü ayetinde düşmanların bahsi geçmektedir. Asıl olarak ayetin ana konusu Hz. Muhammed düşmana karşı savaşa giderken bazı kişilerin, savaşa gitmeyip Medine'de kaldıklarıdır. Ayette şöyle buyrulur:

"*Şayet Allah seni onlardan bir toplulukla tekrar karşılaştırırsa da başka bir sefere çıkmak için senden izin isterlerse de ki bundan böyle asla sefere çıkmayacak ve benim mahiyetimde düşmana karşı asla savaşmayacaksınız. Mademki ilk önce oturup kalmayı yeğlediniz, şimdi de geride kalanlarla birlikte oturmaya devam ediniz*."[314]

Sabunî şu açıklamayı yapmıştır: Hz. Peygamber Tebük Savaşı'na gidince bir gurup münafık mazeretsiz savaşa gidememişti. Onlar başka savaşa çıkmak için izin isteseler, sen onlara söyle ki ebediyen benimle cihada çıkmayacaksınız, düşmanla savaşmakta benimle birlikte şereflenmeyeceksiniz. Çünkü siz Tebük Savaşı'nda oturmayı seçtiniz.[315]

Beydâvî'ye göre, geride kalanların sayısı on iki kişiydi. Hepsi münafık değildiler. "Siz benimle düşmanla savaşamazsınız." ifadesi, ihbar olup manası ise

[310] Yazır, *a. g. e.*, c. 8, s. 69.
[311] Yazır, *a. g. e.*, c. 8, s. 69.
[312] Yazır, *a. g. e.*, c. 8, s. 69.
[313] Alûsî, *a. g. e.*, c. 14, s. 306.
[314] Tevbe, 83.
[315] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 553.

nehiydir. Yani benimle düşmanla savaşmayın. "Geri kalanlarla oturun." ifadesinden maksat, kadın ve çocuklarla beraber oturun, demektir.[316]

Bu tefsirlerin açıklamalarından anlaşıldığı gibi, ayetin ana konusu Medine'de oturup Tebük Savaşı'na gitmeyen kişilerdir. Bu kişiler münafıklar olabileceği gibi, başkaları da olabilir. Münafıklar kast edilmiş olurlarsa zaten onlar mücrim olan gizli düşmandırlar. Ayetin yan anlamında ise kâfir olan düşmanlara değinilmiştir. Onlar da Tebük seferine sebep olan Mekke'nin müşrikleridir. Mekke'nin müşrikleri Hz. Muhammed'e, Müslümanlara ve İslamiyet'e düşmandılar.

2.1.9. Yahudilerin Düşmanlığı

Kur'an'ı Kerim'in bazı yerlerinde Yahudilerin düşmanlığından bahsedilir. Bu düşmanlık bazen onların arasında cereyan ederken bazen de Müslümanlara karşı yapılıyor. Maide suresinin atmış dördüncü ayetinde, Yahudilerin kendi aralarındaki düşmanlığa değinilerek şöyle buyrulur: "

Yahudiler, Allah'ın eli bağlanmış! dediler. Asıl kendi elleri bağlanmıştır. Ve söyledikleri yüzünden lanetlenmişlerdir. Aksine O'nun iki eli de açıktır; dilediği gibi verir. Rabbinden sana indirilen, onlardan bir çoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz artıracaktır. Onların arasına kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık. Ne zaman savaş ateşini tutuşturmuşlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar; Allah ise bozguncuları sevmez."[317]

Bu ayette Yahudilerin Allah'ın kudreti hakkındaki felsefi yaklaşımlarıyla ve bunun sonu olarak benimsedikleri ahlaki ve iktisadi ilkelerle örtüşmektedir. Gerçekten Yahudi din adamları Allah Teala'nın evreni yarattıktan sonra artık istirahata çekildiğini, egemenliği ve gücünü yarattıklarına bıraktığı fikirlerinden hareketle Allah'ın tam anlamıyla "faili muhtar" olmadığı, ilahi güç ve iradenin doğa kanunlarıyla sınırlı olup onları asla aşamayacağı anlayışına sapmışlar. Bunun sonucu olarak Yahudilerde Allah'ın dilediğine dilediği biçimde ihsanda bulunabileceği veya ceza verebileceği inancı zaafa uğramış, hem rahmetinden ümit kesme hem de gazabından çekinmeme

[316] Beydavî, *Enveru't-Tenzil*, c. 1, s. 415.
[317] Maide, 64.

çizgisine kaymışlar, bu da onları iktisadi alanda aşırı tutumluluğa, ahlaki davranış olarak da cimriliğe ve yoksullara yardımı ödev saymamaya yöneltmiştir.[318]

Ayetten anlaşıldığına göre, asırlar boyunca Yahudilerin bozguncu kesimince sergilenen bağnaz tutumlar ve duygularının harekete geçirilmesi için ortaya konan çabalar beklenen sonuçları vermemişse, bunu ilahi bir lütuf olarak görmek gerekir.[319]

Beydâvî'ye göre, "Eli bağlıdır." İfadesi mecazi anlamda kullanılmıştır. Ondan maksat cimrilik ve az vermektir. "Onların elle bağlanmış ve dediklerinden dolayı lanetlenmişler." ifadesi, onlar için fakirlik, yokluk için bir bedduadır. Diğer bir yorum gerçekten onlar bu dünya esirlerinin ellerini bağlar, bundan dolayı ahirette onların elleri bağlanır ve onlar cehenneme gideceklerdir. "Kıyamet gününe kadar onların arasına düşmanlık saldık."tan maksat, onların ne kalpleri ne de sözleri birbirine uyar. Onlar ne kadar Peygambere karşı savaşmak istesinler buna muvaffak olamazlar.[320]

Sâbûnî burada şu açıklamayı yapmıştır: "Eli bağlıdır." sözünden maksat, cimridir, az verir demektir. Onlar söylediklerinden dolayı lanetlenmişlerdir. Allah dilediği gibi verir. O çok merttir. Kıyamet gününe kadar onların sözleri ve kalpleri değişiktir. kin ve düşmanlık hep onların arasında vardır. [321]

Fahreddin er-Razi, bu ayetin bağlamında şu açıklamalarda bulunmaktadır: Yahudiler Allah'ın eli bağlıdır. O bir şey vermez dediler. Şüphesiz Allah Teala söylediği her şeyde sadıktır. Onların elinin bağlı olduğunu Allah bize bildirmektedir. Onların Allah'a nisbet ettiklerini akıl kabul etmez. Çünkü Allah'ın varlığı öncesizliktir. O âlemi meydana getirmesinde ve icat etmesinde kadirdir. Bu sonsuz güce sahip olan Allah'ın eli bağlı ve onun gücünün sınırlı olması düşünülemez. Öyle olmasaydı eksik gücüyle nasıl bu kâinatı muhafaza eder ve onu korurdu.[322]

Yahudilerin bunları söylemesinin birkaç tane nedeni olabilir. Birinci neden: Onlar Peygamberin arkadaşlarını muhtaç ve fakir görüp istihza amaçlı söylemiş olabilir. Onlar bunu söyleyince Allah da onların sözünü hikâye etmiştir. İkinci neden: Yahudiler mal ve servet bakımından zengin kişilerdi. Hz. Muhammed gönderilince onlar Hz. Muhammed'i yalanladılar. Allah da onların rızkını daralttı onlar da bu sözleri söylediler. Cahil kişi zorluk ve şiddete düştüğü zaman bu gibi sözleri söyler. Üçüncü neden: Onlar felsefi anlamda düşünerek Allah kâinatı ve eşyaları tekdüzen üzere

[318] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c. 2, s. 305.
[319] Komisyon, *a. g. e.*, c. 2, s. 306.
[320] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil* c. 1, s. 274.
[321] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 352.
[322] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 12, s. 38.

yarattığından dolayı bunu söylemiş olabilirler. Dördüncü neden: Yahudiler, Allah bizi bu dünyada yaptıklarımız kadar bizi cezalandırır, dediler. Bu fasit görüşlerden ve edebe riayetsizlikten dolayı lanetlenmeyi hak ettiler.[323]

"Allah'ın elinden" maksat, selefe göre eldir. Ama keyfiyeti meçhuldur. Kelamcılara göre "elden" maksat, güç ve nimettir. Allah hakkında eli, organ olarak düşünmek caiz değildir. Ebu'l-Hasan el-Eşari şöyle demiştir: "yed(el)" Allah zatına mahsus bir sıfattır. O seçilme yönünden yaratma sıfatından başka bir güçtür.[324]

Yahudiler, tüm deliller ortaya çıktıktan sonra Hz. Muhammed'in nübüvvetini, haset, mal ve şeref sevgisinden dolayı inkâr ettiler. Onlar dünyayı ahirete tercih ettiklerinde şüphesiz Allah, hem din hem de dünya saadetini onlara haram kıldı. Çünkü her fırka kendi mezhebinde kalmayı tercih edip o yönde savaşmayı istedi. Bu da onların arasında düşmanlığa ve şiddete sebep oldu ta ki onlar birbirini tekfir edip birbiriyle savaştılar.[325]

Yukardaki tefsirlerin açıklamalarından anlaşıldığı gibi Yahudilerin yaptıklarından dolayı, Allah Teala onların arasına kin ve düşmanlık sokmuştur. Bu kin ve düşmanlık bazı mezhebi tefrikalara neden olmuştur. Onlar yaptıklarını devam ettirirlerse Allah onların arasına daha da fazla düşmanlık sokacaktır.

Maide suresinin seksen ikinci ayetinde Yahudilerin Müslümanlara karşı yaptığı düşmanlığa değinilmiştir. Hıristiyanların ise Yahudilere oranla, Müslümanlara karşı düşmanlıkları daha az olduğu belirtilmiştir. Şöyle buyrulur:

"*İnsanlar içinde iman edenlerin en amansız düşmanlarının Yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, 'biz Hıristiyanız' diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) kişiler ve rahipler vardır. Ve onlar büyüklük taslamazlar*."[326]

Beydâvî burada şu açıklamalarda bulunmuştur: Yahudilerin ve müşriklerin Müslümanlara karşı şiddetli düşmanlığının sebebi, onların inançsızlığının kat kat olması, heveslerine çokça tabi olması, taklitlere uyması ve haktan uzaklaşmalarıdır.

---

[323] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb,* c. 12, s. 38.
[324] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 12, s. 39.
[325] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 12, s. 40.
[326] Maide, 82.

Hıristiyanların biraz daha yumuşamasının sebebi, kalplerinin daha yumuşak olması, dünyayı daha az istemeleri, ilme daha fazla önem vermeleridir. [327]

Zemahşeri: Yahudilerin müşriklerle birlikte, Müslümanlara karşı düşmanlıklarının en şiddetli olduğunu belirtmektedir. Hıristiyanların ise daha yumuşak olduğunu belirterek Necaşi'den örnekler vermektedir. Çünkü Habeşistan'a hicret edenler arasında Cafer bin Ebu Talip, Taha suresinden Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili ayetleri okuyunca, Necaşi gözyaşlarını tutamamıştı.[328]

Necaşi Habeşista'nın kıralıydı, onun diyarına giden güvende olurdu. Konuyla ilgili tarih kitapları şu bilgiyi aktarmaktadırlar: Peygamberimiz (a s) sahabelere gelen eziyet ve belaları görünce, onlara Habeşistana hicret etmeleri için izin vererek, orada adil bir kral olduğunu söyleyerek, oraya gidenin zulüm görmeyeceğini söylemişlerdir. Peygamberimiz (as): "Oraya gidin ta ki Allah size bir çıkış kapısını açıncaya kadar orada kalın," buyurmuşlardır.[329]

Habeşistan'a yola çıkan 12 kişi erkek 4 kişi kadındı, Allah onlara iki ticari gemiyi muvaffak kıldı, onlar o gemilere binerek Habeşistan'a gittiler.[330]

Bu hicret Mekke'den yapılan ilk hicrettir, bu kafilenin sayısı on erkek ve beş kadındı.[331]

Orada yaşamak onlara zor gelince üç ay sonra onlar Mekke'ye geri döndüler. Bu Habeşistan'a yapılan ilk hicrettir.[332]

Hicret edenlerin başında Osman bin Affan, eşi Rukiye, Ebu Huzeyfe, onun eşi, Zubeyr bin Avvam, Musab bin Umeyr, Abdu'r-Rahman bin Avf vardı. Habeşistan'da yaklaşık seksen civarında adam toplandı.[333]

Kureyşliler bunu görünce, Necaşi'ye Abdulah bin Ebi Rabia ve Amr bin As'ı göndererek, onları geri çevirmesini istediler. Onlar bu konuda Necaşi ile konuşunca Necaşi, hicret edenleri çağırdı. Cafer bin Ebi Talip Necaşiy'le Hz. Muhammed hakkında konuşunca Necaşi gözyaşlarını tutamadı. "Siz benim ülkemde güvendesiniz," dedi. Kureyşlilerin elçileri eli boş olarak geri döndüler.[334]

---

[327] Beyzâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 1, s. 279.
[328] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c. 1, s. 655.
[329] Muhammed Rıda, *Muhammedun Rasülullah*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Diyarbakır, trs. s. 97.
[330] Muhammed Rıda, *a. g. e.*, s. 98.
[331] Muhammed el-Huduri, *Nuru'l-Yakin*, Daru'l-Hayr, Dımaşk, 1988, s. 68.
[332] el-Huduri, *a. g. e.*, s. 70.
[333] Muhammed Said Ramazan el-Buti, *Fıkhu's-Sire*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1991, s.137.
[334] el-Buti, *a. g. e.*, s. 137.

Hz. Muhammed'in temas halinde olduğu inanç çevreleri, kendisine iman edenlere karşı tutumları bakımından ikiye ayrılmakta, bunlardan Yahudilerin ve müşriklerin Müslümanlara olumsuz baktıkları, en olumlu bakışın ise Hristiyanlara ait olduğu belirtilmektedir. Bu, belirli inanç kesimlerini kesin bir tasnife tabi tutup buna göre dost veya düşman ilan etme amacı taşımaktadır.[335]

Ayetteki bu tesbitin o dönemdeki olaya tamamen uygun olduğu tarihen sabittir; Yahudiler Müslümanları bir kaşık suda boğabilmek için türlü türlü entrikalara başvurmuşlar, Mekke'deki müşrikleri kışkırtma ve onlarla işbirliği imkanları araştırma dahil bu uğurda her yolu denemişlerdir. Mekke müşrikleri Müslümanlara açıkça savaş ilan edip husumetlerini en şiddetli biçimde ortaya koydukları ve inanç bakımından da Müslümanlara Yahudilere nisbetle daha uzak oldukları halde, muhtemelen ayette Yahudiler hem kendi imkânlarını kullanmaları hem de başka düşman potansiyelleri harekete geçmeye çalışmaları yüzünden müşriklerden de önce anlamışlardır. Bu arada Yahudilerin kendilerini uyarmak ve aydınlığa çıkarmak üzere gönderilen peygamberleri öldürmekten çekinmemeleri ve bu özelliklerine Kur'an'da yer yer gönderme yapıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.[336]

Fahreddin er-Razi ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Müslümanlara karşı Yahudiler, Hıristiyanlara nazaran daha şiddetli düşmanlık yapmışlardır. Bu durum Hıristiyanların daha yumuşak oldukları anlamına gelmez. İbn Abbas ve Sait bin Cübeyr'e göre yumuşak olan kişi Necaşi'dir. [337]

Burada ince bir nokta vardır. Genel olarak Hıristiyanların kâfirliği daha da şiddetlidir. Çünkü onlar hem ilahiyatta hem de nübüvvette tartışmaya gitmişler Yahudiler ise sadece nübüvvet konusunda tartışmaya gitmişlerdir. Şüphesiz hem ilahiyatta hem de nübüvvette tartışmaya gitmek daha da şiddetlidir. Buna rağmen Hıristiyanlar dünya konusunda daha fazla hırslı olmadılar. Belki kalplerinde biraz ahirette meyilleri vardı. Yahudilerin küfür yönü daha hafif olmasına rağmen onlar daha fazla dünyaya karşı istekli oldular, ahirette daha az meylettiler, böylece Allah'ın lanetini hak ettiler.[338]

Hamdi Yazır ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Gerek Yahudi ve Hıristiyan kitap ehli, gerekse bunların dışında bütün kâfir olan insanlar içinde

---

[335] Komisyon,(Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe meal ve Tefsiri*, c. 1, s. 325.
[336] Komisyon, *a. g. e.*, c. 2, s. 325.
[337] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 12, s. 55.
[338] er-Râzî, *a. g. e.*, c. 12, s. 56.

müminlere düşmanlık etmede en şiddetlisini -kasem olsun ki- Yahudiler ve müşrikleri (Allah'a ortak koşan) bulacaksın. İman sahiplerine, düşmanlığın şiddetli açısından Yahudileri müşrikliğin de önünde göreceksin demek ki bunlar imandan uzaktırlar. Fasıkların çoğunluğu bunlarda daha fazladır. Çünkü bunların dünyaya hırsı hepsinden çoktur. Arzuları üzerine düşkünlükleri, fesat çıkarmaya ve öldürmede meyilleri, hakka karşı kibir ve inatları pek kuvvetlidir. peygamberleri yalanlama ve öldürmede, isyan ve ihtilal yapmada alışkanlıkları pek çoktur.[339]

Ve yine kasem(yemin) olsun ki bütün insanların müminlere sevgice en yakını "biz nasraniyiz (Hıristiyanız)." diyenleri bulacaksın. Gerçi bunlar da genelde mümin değildir. Ve müminlere karşı düşmanlık bunlarda da vardır. Fakat cins cinse mukayese edildiği zaman öbürlerinin düşmanlıkta şiddeti çok, bunların da müminleri sevebilme kabiliyeti fazladır. Yani onların sevme ihtimalleri büsbütün yok değil, fakat bunların sevmesi daha çok düşünülebilir ve çok daha yakın bir ihtimaldir. Bunlarda kabiliyet, iman ehli sevgisi diğerlerinden fazla bulunur. Bunların daha yakın bulunması şu sebepledir ki bunlardan kıssisler yani ilim ve ibadetle meşgul olan kişiler ve rahipler, yani ahiret korkusuyla manastırlarda nefislerini ezen, ibadetle meşgul olan, dünyayı terk etmişler vardır. Bir de bunlar kibirli değildirler. Mütevazı (alçak gönüllü) ve cana yakındırlar. Bu iki sebeple müminleri sevebilmeleri daha çok düşünülebilir. Buna göre kulaklarına söz girme ve anladıkları zaman hakkı kabul etme ihtimalleri fazladır.[340]

Alusi de şu açıklamaları yapmaktadır: Yahudilerden maksat, genel olarak Yahudilerdir. İster peygamberle beraber Medine'de ikamet edenler olsunlar, ister başka yerde yaşayan Yahudiler olsun fark etmez. Ebu Şeyh ve İbn Murdeveyh Ebu Hureyre'den ihraç ettikleri şey bu görüşü teyit eder. Peygamber (a.s) demiştir ki: "Bir Yahudi ne zaman bir Müslüman'a tenha bir yerde kalmışsa illa o Müslüman'ın canına kast etmiştir." Bazıları Medine'nin Yahudilerini kast etmişler. Bu görüş haktan uzak değildir. Yahudilerin içinde olan ihtilaflar, Hıristiyanların içinde de vardır.[341]

Yine Maide suresinin altmış ikinci ayetinde Yahudilerin düşmanlığına değinerek şöyle buyrulmuştur:

"*Onlardan birçoğunun günaha girmede, düşmanlık etmede ve haram yemede birbiriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kadar kötüdür!*"[342]

---

[339] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dli*, c. 3, s. 324, 325.
[340] Yazır, *a. g. e.*, c. 3, s. 325.
[341] Alûsî, *Ruhu'l-Meani*, c. 4, s. 4.
[342] Maide, 62.

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de bu ayetin bağlamında şu açıklamalar yapılmaktadır: Yahudilerin -hepsi olmasa da çoğunun Müslümanlara karşı yalancık, haksızlık, düşmanlık gibi menfi davranışlarda, günah işlemede, rüşvet ve benzeri yollarla haram yemede birbirleriyle yarıştıkları; bu yaptıklarının son derece çirkin davranışlar olduğu ifade edilmektedir. Yüce Allah "görürsün" hitabıyla bu tutumlarının herkes tarafından gözlemlenebilen bir durum olduğuna işaret edilmektedir.[343]

Beğavî'de ayetin açıklaması şöyle yapılmıştır: "Onların birçoğun" dan maksat, Yahudilerdir. Onlar günah işleyerek ve zülüm ederek veya Tevrat'tan bir şeyleri gizlemekle, günah işlemekle ve Tevrat'ta bir şeyleri ekleyerek düşmanlık yapmakta yanlışlıklarını görürsün. Ve rüşveti de yediklerini görürsün. Onların yaptıkları şey ne kötüdür.[344]

Beydâvî bu ayeti şöyle tefsir yapmaktadır: Yahudilerden ya da münafıklardan birçoğunun, haram yiyerek ve yalan söyleyerek, günahta haddini aşarak, zülüm ederek, düşmanlık yaptığının yanlışlığını görürsün.[345]

Zamahşeri ise ayetin kelimelerin ayrı ayrı açıklayarak şöyle der: İsimden " " maksat, yalandır. Düşmanlıktan " " maksat, zülümdür. veya şirk koşmaktır. O şirkte onların sözü olan "Üzeyir Allah'ın oğludur." veya isim " " onlara mahsus bir şeydir. Düşmanlık ise onlardan başkalarına sirayet edendir. "Musaraa" " - " ise bir şeye çabuk başlamaktır.[346]

Yukardaki tefsirlerin açıklamaları birbirine yakındır. " " Kelimesini açıklamak için her müfessir değişik yorumlara giderek onu açıklamaya çalışmıştır. Onun için isim " " kelimesinin karşılığı olan kötülüğün açıklamasında değişik örnekler vermişler. Ve onların yaptığı şey ne kadar kötüdür." Kavramlara da değişik örnekler verilmiştir. Hepsinin amacı ayetin delalet ettiği anlamı ortaya çıkarmaktır.

Hamdi Yazır da ayetin delalet ettiği manaları şöyle açıklamaktadır: Bunların hepsi değil de fakat çoğunu görürsün ki günah, düşmanlık, haram yemek; bu üçüne devamlı koşarlar. Onların yaptıkları yalancılık, küfürbazlık etmek, zülüm etmek, düşmanlığın; rüşvette suht(haram)ın en açık misallerindendir. Bu yaptıkları amel ne kadar kötüdür.[347]

---

[343] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e*., c. 2, s. 302.
[344] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 2, s. 49.
[345] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 1, s. 284.
[346] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c. 1, s. 640.
[347] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 276.

2.1.10. Hıristiyanların Düşmanlığı

Kur'an'ı Kerim'in bazı yerlerinde Hıristiyanların düşmanlığından bahsedilmektedir. Bu düşmanlık bazen onların kendi aralarında olmuş bazen de Müslümanlara karşı olmuştur. Maide suresinin on dördüncü ayetinde Hıristiyanların kendi aralarındaki düşmanlığa değinerek şöyle buyrulmuştur:

"*Biz Hıristiyan'ız" diyenlerden de sağlam ahitlerini almıştık, ama onlar da kendilerine bildirilenlerden (İncil'den) önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan kin ve düşmanlığı soktuk. Allah onlara yapıp ettiklerini ileride haber verecektir.*"[348]

Sâbûnî bu ayeti şu şekilde izah etmiştir: "Biz Hıristiyan'ız." diyenler, yani biz Allah'ın dininin yardımcılarıyız demektir. "Onların ahitlerini almıştık" ifadesinden maksat, Allah'a inanmak ve Hz. Muhammed'in nübüvvetine inanmaktır. Onlar İncil'de kendilerine emredilen peygamberlere iman etmeyi terk ettiler. Allah onların gurupları arasında kıyamet gününe kadar kin ve düşmanlığı soktuk.[349]

Beydâvî şu açıklamayı yapmaktadır: "Biz Hıristiyan'ız." diyenlerden maksat, onlar kendilerini Allah'ın yardımcıları diye tanıtmışlar. "Kıyamete kadar onların arasına düşmanlık ve kini soktuk." Onların gurupları olan Nasturiye, Yakubiye ve Milkaniye'nin arasına kin ve düşmanlığı soktuk. veya onlarla Yahudilerin arasına düşmanlığı ve kini soktuk şeklinde ifade etmektedir.[350]

Hıristiyanlar Hz. İsa'ya biat ederek her konuda kendisine itaat edeceklerine dair söz vermişlerdi. Ancak sözlerinde durmadılar. Verilen emirleri unutup Allah'ın sözlerini işlerine geldiği gibi yorumladılar. Böylece kıyamet gününe kadar devam etmek üzere aralarına aykırılık, kin ve düşmanlık tohumlarını saçmış oldular. Bu sebeple Hıristiyanlık içinde ortaya çıkan çeşitli mezheplerin mensupları arasında asırlar boyunca şiddetli savaşlar cereyan etti. Nitekim XX. yüzyılda yaşanan dünyanın en kanlı iki savaşı da – din dışı sebeblere dayansa bile – yine Hıristiyanlar arasında başlamış daha sonra dünyaya yayılmıştır. - Ayetin anlaşabileceğine göre burada belirtilen kusurlarda ısrar ettikleri takdirde – Hıristiyanlar arasındaki bu ihtilaf ve düşmanlık kıyamet gününe kadar devam edecektir.[351]

---

[348] *Maide,* 14.
[349] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir,* c. 1, s. 259.
[350] Beydâvî, *a. g. e.,* c. 1, s. 259.
[351] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e.,* c. 2, s. 234.

Zamahşeri şu açıklamayı yapmaktadır: Hıristiyanlardan önceki Hz. Musa'nın kavminin ahdini; Allah'a inanmak, peygambere inanmak ve hayır işlerini yapmak, Hıristiyanlardan da almıştık. Hıristiyanların kökü de yardımdan gelmektedir. Çünkü onlar da kendi nefislerini Allah'ın yardımcıları diye adlandırmışlar. Onların gurupları da Nesturıye, Yakubiye ve Milkaniye'dir.[352]

İbni Kesir bu ayeti şöyle ele almaktadır: Allah Teala Hıristiyanların arasına kin ve düşmanlığı soktuğundan bazı Hıristiyanlar diğerlerini kabul etmez ve birbirini tekfir ederler. Bu düşmanlık kıyamet gününe kadar devam eder. Örnek olarak Melekiye Yakubiyeyi Nasturiye ise Arusiyi tekfir ederler.[353]

Vehbe Zuhaylî şu açıklamayı yapmaktadır: Biz Hıristiyanlar ve Yahudiler arasına kin ve düşmanlığı soktuk. Veya sadece Hıristiyanlar arasına kin ve düşmanlığı soktuk. Böylece onlar fırkalar olup, birbirini tekfir edip ölürüler. Bu düşmanlık kıyamet gününe kadar devam edecektir.[354]

Yukarıdaki müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman hepsinin ortak noktası, Hıristiyanlar arasındaki düşmanlığın açıklaması olmuştur. Kimileri bu düşmanlığı Hıristiyanların gurupları arasında değerlendirmiş, kimileri de Hıristiyanlarla Yahudiler arasında değerlendirmiştir. Her müfessir kendi yorumuyla bunu açıklamaya çalışmıştır.

Yine konuyla ilgili Saff suresinin 14. ayetinde Hıristiyanların düşmanlığına değinerek şöyle buyrulmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da havarilerine, Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? diye sorduğunda havariler, Allah'ın yardımcıları biziz, demişlerdi. Sonra İsrailoğullarından bir kısım iman etmiş, diğer bir kısım da inkârcılık etmişti. Biz inananları düşmanlarına karşı destekledik, böylece üstün geldiler.[355]

Havariler seçkin insanlar olup Hz. İsa'ya inanan ilk topluluktur. Onlar, on iki kişiydiler. Havari, "havr" kökünden türemiş, anlamı da beyazdır. Mümin olan gurup İsa'nın gökyüzüne çıkmasından sonra, delillerle ve savaşlarla kendi düşmanlarına karşı galip geldiler, şeklinde açıklamaktadır.[356]

---

[352] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c. 1, s. 604.
[353] İbniKesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c. 2, s. 32.
[354] Zuhayli, *Tefsiru'l-Veciz*, s. 111.
[355] Saff, 14.
[356] Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 2, s. 491.

Beğâvî, İbn Abbas'tan rivayet ederek şu açıklamalarda bulunmuştur: Bu durum Hz. İsa'nın zamanında olmuştur. Çünkü. Hz. İsa'dan sonra kavmi, üç guruba ayrıldılar. Bir gurup, Hz. İsa Allah'tı, gökyüzüne çıktı dediler. Bir gurup o Allah'ın oğluydu, Allah onu yanına götürdü, dediler. Bir gurup da o Allah'ın kulu ve elçisiydi, gökyüzüne çıktı dediler. Onlar da mümin olan guruptu. Her guruba insanlar tabi oldular, onlar da savaştılar, kâfir olan gurup mümin olan guruba galip geldi, Hz. Muhammed gönderinceye kadar, bu defa mümin olan gurup diğerlerine karşı galip geldiler.[357]

es-Sabuni Safvetu't-Tefsirde İbn-i Kesir'den yararlanarak şu açıklamayı yapmıştır: Hz. İsa Rabb'inin risaletine ulaşınca İsrailoğullarının bir gurubu ona inandılar. Bir gurup da onun risaletini inkar ettiler, ona ve onun annesine iftira attılar, onlar da Yahudilerdi. Allah'ın laneti onlara olsun. Ona tabi olan bir gurup da çok ileri giderek, kimisi o Allah'tır, kimisi o Allah'ın oğludur, kimisi de o üç kişiden üçüncüsüdür (baba, oğul, ruhu'l-Kudus) dediler. Mümin olan gurup diğer guruba galip geldiler.[358]

Yukardaki müfessirlerin açıklamalarından anlaşılacağı gibi Hıristiyanlar iki guruba ayrılmışlar. Bir gurup mümin, bir gurup ise onların düşmanlarıydı. Mümin olan gurup kendi düşmanlarına karşı galip gelmişler. Kimi müfessirlere göre bu gurubun düşmanlarına karşı galip gelmesi, Hz. İsa'nın zamanında olmuş, kimi müfessire göre de Hz. İsa'dan sonra olmuştur. Hepsinin ortak noktası, bu ayette geçmekte olan mümin gurubun diğer guruba karşı galip gelmesinin açıklanmasıdır.

Ayrıca Hıristiyanlarla Yahudiler analiz edilirlerse, Kur'an'ı Kerim'de Yahudilerin düşmanlığına daha geniş yer verilmiştir. Onların Müslümanlara karışı düşmanlığına açık olarak değinilmekle birlikte Hıristiyanların Müslümanlara karşı düşmanlığına dolaylı olarak değinilmektedir.

2.1.11. Kâfirlerin Müslümanlara Karşı Düşmanlığı

Kur'an'ı Kerim'in bazı yerlerinde Müslümanlara karşı yapılan düşmanlıktan bahsedilmektedir. Mumtehine suresinin bir ve ikinci ayetlerinde Müslümanlara karşı yapılan düşmanlığa değinerek şöyle buyrulur: *"*

[357] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 4, s. 338.
[358] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 3, s. 375.

Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkar etmişlerdir; üstelik Rabbiniz Allah'a iman ettiğiniz diye Peygamberi ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bildiğim halde dostluk sebebiyle onlara sır veriyorsunuz. İçinizden kim bunu yaparsa bilsin ki doğru yoldan sapmış demektir. Onlar sizi bir yakalarsalar size yine düşmanca davranırlar, elleriyle size kötülük etmeye çalışırlar ve isterler ki sizler de hep inkârcı olasınız."[359]

Beydâvî bu ayetin nüzul sebebine değinerek şu açıklamalarda bulunmaktadır: Hz. Muhammed Mekke'ye girmek için hazırlık yapılmasını ve bu hazırlığın da gizli tutulmasını istedi. Mekke'den Medine'ye yardım için gelen bir azatlı cariyeye Hatab bin Ebu Belta bir mektup vererek Mekkelilere verilmesini istedi. Mektubun içinde Peygamberimizin Mekke'ye karşı hazırlığından bahsediliyordu. Kadın ayrılıp gidince, Hz. Cebrail durumu Hz. Muhammed'e bildirdi. Hz. Muhammed, içinde Hz. Ali'nin de bulunduğu birkaç sahabeyi hanravdasına gönderdi. Onlara orada kadını bulacaklarını ve ondan mektup alıp onun da serbest bırakılmasını, şayet vermezse onun vurulmasını söyledi. Onlar da hanravdasına geldiler, kadını bulup ondan mektubu istediler. Kadın da mektubu inkâr edince Hz. Ali kılıcını çekip onu vuracağını söyledi. Bunun üzerine kadın, mektubu saçlarının bağı içinden çıkarıp onlara verdi. Onlar da kadını serbest bırakarak mektubu alıp Peygamberimize geldiler. Peygamberimiz Hatab'ı çağırarak onu sorguladı. O da "Ey Allah'ın elçisi ben bunu münafıklığımdan dolayı yapmadım. Bu mektubumla bir şey yapılamayacağını bilirdim. Ancak ben Kureyşlilerle iç içe yaşayan dürüst biriydim. Biz hicret edince çoluk çocuğumuz Mekke'de kaldılar. Herkesin akrabası oradadır. Benimse Mekke'de kimsem yoktur. Bu mektupla Mekkeliler nezdinde biraz güven kazanmak istedim ki onlar aileme iyi davransınlar." Peygamberimiz onu mazeretli bulup affetti. Ondan sonra bu ayetler indi.[360]

Elmalılı M. Hamdi Yazır ayetin bağlamında şunları söylemektedir: Bu surenin, bilhassa kıyamet gününü andıran ve büyük bir imtihan sayılan haberlerde, daha ziyade itina gösterilerek takip ve tatbik olunması, bütün müminlerin üzerine düşen bir vazifedir. Önce buyrulmuştur ki: Ey iman edenler! Düşmanımı ve düşmanlarınızı dost

[359] Mümtehine, 1, 2.
[360] Beydâvî, *a. g. e.*, c. 2, s. 485.

edinmeyin. Dostun zıddı düşmanlık edici, yani düşman demek olan "Aduv" esasen feul vezninde mubalağa sığası olup çoğulu "a'da" ve "eadi" gelirse de mastar olarak tekil için de çoğul için de kullanılabilir. Burada maksat, çoğul manası olmakla beraber, çoğunluğun fert suretinde göründüğüne işaret için, kelime tekil olarak getirilmiş ve evliyanın çoğuluyla da çoğul manaya tembih edilmiştir.[361]

Aduv kelimesi esasen mefulüne muzaf olmuştur. Binaenaleyh bana ve size adavet edici düşmanları dostlar yerine koymayın demektir. Yoksa nehiy, bilineni bilme cihetinden olur. Allah düşmanı Allah'a düşmanlık eden, ona dinini, hukukunu tanımayan resulü ile yarışa kalkışan, kâfirler, müşrikler ve zalimlerdir. Burada ayetin nüzul sebebi hususi, yani Mekke müşrikleri olmakla beraber, mana umumidir. Mamafih, bu mana ve bu sakındırma gerek söz konusu ayette, gerekse daha sonra gelen ayetleriyle takyit suretiyle tefsir edilecektir.[362]

Müminlerin buğzu, kendi özel kin ve hislerine göre değil, her şeyden önce Allah ve umum menfaati için Allah'ın düşmanlarına karşı olması, düşmanlığın ancak o ölçü ile ölçülüp gerek nefret ve gerek sevgi hareketlerinde hak noktasından ayrılmamak gereğine işaret için sakınılması lazım olan düşmanlarının başında Allah düşmanları, sonra da müminlerin düşmanları zikredilerek buyrulur ki: "Benim düşmanımı da sizin düşmanınızı da dostlar edinmeyin."[363]

"Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz." Meveddet, muhabbet ve sevgi demek olduğu gibi bizim muhabbetname ve meveddetname diye de ifade ettiğimiz mektuba da denilir ki bu da meveddetin gereğidir. Ayet de bu anlamda verilmiştir.[364]

Onlara sevgi bağlayarak yahut mektupla haber ulaştırarak yahut sevgi bağlamanız veya sevgi sebebiyle haber ulaştırmanız suretiyle yahut kendilerine sevgi bağlayacağınız veya sevgi sebebiyle haber ulaştıracağınız dostlar edinmeyin. Kısacası, sevgiyle durumunuzdan haber kaçırmayın, demektir.[365]

Yukardaki müfessirlerin açıklamasından anlaşılacağı gibi kafirler, her zaman Müslümanların düşmanıdırlar. Müslümanların hiçbir zaman onlarla dost olmaması ve Müslümanların sırlarını onlara söylememesi gerektiği belirtilmektedir.

Nisa suresinin yüz birinci ayetinde kâfirlerin Müslümanların düşmanı olduğunu belirtilmekte, onlardan korunması gerektiğini ve ayrıca yolculuk esnasında namazı

[361] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 543.
[362] Yazır, *a. g. e.*, c. 7, s. 543.
[363] Yazır, *a. g. e.*, c. 7, s. 543.
[364] Yazır, *a. g. e.*, c. 7, s. 543.
[365] Yazır, *a. g. e.*, c. 7, s. 544.

kısaltmanda bir sakıncanın olmadığını açıklanmaktadır. Şöyle buyrulmaktadır: “

Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlanmalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanlarınızdır.”[366]

Sâbûnî bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır: Sefere çıkıldığında ister savaş olsun ister ticaret, ister de başka amaçla olsun dört rekâtlı namazın kısaltıp iki rekat kılınmasında sakınca yoktur. Ayette geçen “korkarsınız” kaydı, şart için değil, beyan içindir. Çünkü müşriklerin çokluğu nedeniyle düşman korkusu hep vardır.[367]

Beydâvî ise bu ayeti şöyle ele almıştır: Sefere çıkıldığında namazın kasır yapılmasının caiz olduğunu bunun vacip olmadığını belirtir. Ayette geçmekte olan “günah olmaz” ifadesi, bunun delilidir.[368]

Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir’de şu açıklamalara yer verilmiştir: Sefer halinde namaz kısaltacak, düşmanın karşısında bile olsalar Müslümanlar iki guruba ayrılarak hem nöbette ve savaş halinin icabı olan önlemleri almaya devam edecekler, hem de sırayla imamın arkasında gelerek bir rekâtı imamın arkasında, bir rekâtı da kendi başlarına kılacaklardır. İnsanların yaradılış amacı Allah’a kulluktur; namaz Allah’a kulluğun benzeri bulunmaz bir araçtır. Şuuru yerinde olan her mümin, savaş halinde bile imkânların el verdiği ölçüde namazı eda edecektir. Esasla ilgili olarak bu açıklığın dışında kalan detayları da Hz. Peygamberin sünnetinde tamamlanmıştır.[369]

Zamahşeri de bu ayetle ilgili fıkhi meselelere girerek bazı açıklamalarda bulunmuştur. Onun bazı açıklamaları şöyle olmuştur: Şafi’ye göre kişi muhayyerdir. Zamahşerinin meyli tamama yöneliktir.[370]

Fahreddin er-Razi de bu ayetin açıklamasında fıkhi meselelere girerek şöyle demiştir: Bu ayette geçmekte olan “namazı kasır kılmak, ya rekâtlarının sayısını kısaltmaktır. (ki dört rekatlı namazları iki rekat olarak kılmak gibi) Ya da düşmana karşı namazını hafif kılmaktır. Şafi’ye göre namazı kasır kılmak bir ruhsattır. Kişi dilerse ya kasır ya da tamam kılar. Hanife’ye göre seferde namazı kasır kılmak vaciptir,

---

[366] Nisa, 101.
[367] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 301.
[368] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil*, c. 1, s. 233.
[369] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 129.
[370] ez-Zamahşerî, *a. g. e.*, c. 1, s. 546.

tamamlanırsa batıl olur. Davut ve Zahiriler seferin uzunluğu ve kısalığını namazı kasır kılmak için bir saymışlar. Cumhur-i fukaha ise belli bir mesafeyi şart koşmuşlardır.[371]

Yine de Zahiriler namazı kasır kılmak için düşmandan korkuyu şart koşmuşlardır.[372]

Fahreddin er-Razi, ayetin devamında "Şüphesiz kâfirler apaçık düşmanınızdır." ifadesini şu şekilde açıklamıştır: Sizinle kâfirler arasındaki düşmanlık eskilere dayanır. Şu anda din konusunda onlar muhalefetinizi açık yaptılar, onların da düşmanlığı fazla oldu. Şiddetli düşmanlıktan dolayı sizinle savaşmaya ve sizi yok etmeye çalışırlar. Eğer namazınız uzatılırsa onlar fırsat bulup size saldırabilirler. Bundan dolayı namazınızı kasır kılmak size bir ruhsat oldu. "Düşman" kavramı hem tekile hem de çoğula şamil gelebilir.[373]

Müfessirler, yukardaki ayetin fikhi açıklamasına girerek düşmanla savaşırken ve yolculuk esnasında namazın nasıl kılınacağını ele almışlardır. Ayetin son kısmında bulunan "Kâfirler apaçık düşmanlarınızdır." bölümünün üzerinde fazla durmamışlardır.

Fahreddin er-Razi ise bu bölümün üzerine biraz daha fazla açıklama yapmıştır. Ayetten kâfirlerin Müslümanların düşmanları olduğu ve Müslümanların onlara karşı tedbirli olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu konu bir fıkıh meselesi olduğu için bazı fıkıh kitaplarının bu konuyu değerlendirmesi şöyle olmuştur: Ayette geçen "korku" kaydına amel edilmez. Çünkü namazı kasır kılmak, korku olmadan da olur. [374]

Namazı kasır kılmanın mesafesi iki konaktan az olmamalıdır. Bu da yaklaşık 90 kilometredir.[375]

Maliki ve Şafii'ye göre bir kişi bir yerde dört günden fazla ikame etmeye niyet ederse namazını tamam kılar, dört günden az niyet ederse kasır kılar.[376]

Seferin uzunluğu kırk dört mildir. O da normal adımlarla iki merhaledir. Deniz kara gibidir.[377]

O kadar mesafe kısa bir zamanda kat edilirse durum değişmez.[378]

---

[371] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 11, s. 93.
[372] er-Râzî, *a. g. e*., c. 11, s. 94.
[373] er-Râzî, *a. g. e*., c. 11, s. 95.
[374] Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sunne*, Daru'l-Feth, Kahire, 1999, c. 1, s. 203.
[375] Seyyid Sabık, *a. g. e.,* c. 1, s. 204.
[376] Seyyid Sabık *a. g. e*., c. 1, s. 206.
[377] Ebu Zekeriya Muhyiddin bin Şerif en-Nevevi, *Muğni'l-Muhtac*, Multezem Neşir, Mısır, 1958, c. 1, s. 266.
[378] en-Nevevi, *a. g. e.,* c. 1, s. 266.

Namazı kasır kılınabilmesi için muayyen bir yere gidilmesi gerekir. Gidilecek yer belli değilse namaz kasır olunmaz.[379]

Namazın kasır kılınabilmesi için seferin, günah seferi olmaması lazımdır. Şayet birisi haram bir şey için sefere çıkıyorsa o seferde namazı kasır kılmak caiz değildir.[380]

Enfal suresinin altmışıncı ayetinde Müslümanların kendi düşmanlarına karşı, her zaman savaş hazırlığında bulunması gerektiği belirtilmektedir. Mealen şöyle buyrulur:

"*Allah'ın ve sizin düşmanınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın, Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tamamen ödenecektir***.**"[381]

İslam'a göre savaş gücüne sahip olmaktan, savaş için hazırlanmaktan maksat, dinleri başka da olsa fiilen savaşarak insanları öldürmek olmayıp onların maddi ve manevi olarak kendilerine ve başkalarına zarar vermelerini engellemektir. Bu da düşmandan daha güçlü olmakla mümkündür. Sağduyusunu yitirmiş olan topluluklar, ortada zaruret bulunmaksızın kendilerinden daha güçlü topluluğa saldırmazlar. "Hazır ol cenge eğer istersen sulhu salah" şeklinde manzumlaştırılmış bulunan bu ilke, barışın ancak, bunu isteyenlerin caydırıcı güce sahip olmaları sayesinde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Ayetin bu kısmı evrensel bir gerçeği dile getirmektedir.[382]

Beydâvî burada şu açıklamayı yapmaktadır: Müslümanların kâfirlere karşı veya antlaşmayı bozanlara karşı tüm olanaklarıyla savaşmaya hazırlanması gerektiği, bununla da Allah'ın ve müminlerin düşmanları olan Mekke ehli ve diğer düşmanlarının korkutulup caydırılmasını gerektiğidir[383]

Beğâvî şu açıklamayı yapmaktadır: "Bilmediğiniz düşmanlardan" maksat, ya Beni Kurayzadır -Bunu, Mücahit ve Mukatil rivayet etmişler- ya da Farslardır -bu görüşü de Seddi rivayet etmiştir- veyahut münafıklardır. Bunu da Hasan ve İbn Zeyd bunu rivayet etmişlerdir. Münafıkların düşmanlığı bilinmez. Müslümanlarla birlikte tevhit kelimesini söylediğinden münafıkların düşmanlığı bilinmez.[384]

---

[379] en-Nevevi, *a. g. e.*, c. 1, s. 267.
[380] Ebu Bekır bin Muhammed el-Huseyni, *Kifayetu'l-Ahyar*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, trs. s. 140.
[381] Enfal, 60.
[382] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 702.
[383] Beydâvî, *Enveru't-Tenzil ve ESraru't-Tevil*, c. 1, s. 379.
[384] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil,* c. 2, s. 259.

es-Sabunî burayı şöyle ele almaktadır: Düşmana karşı hem maddi hem de manevi açıdan hazırlıklı olunması gerekir. "Hem sizin hem de Allah'ın düşmanlarından" maksat, Mekke müşrikleridir. "Bilmediğiniz düşmanlardan" maksat ise münafıklardır. Müslümanlar onların nifaklarını bilmezler. Fakat Allah Teala onların nifakını bilir.[385]

Fahreddin er-Razi bu ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Allah Teala düşmana karşı yapılması gereken şeyleri bildirmiş, antlaşmayı bozan ve antlaşmayı tehlikeye sokan kişilere karşı peygamberine hazırlık yapılmasını vacip kılmıştır. Müslümanlar Bedir savaşında kâfirlere karşı silahsız ve hazırlıksız karşılaşmaya karar verdiler. Allah Teala düşmanla bu şekilde karşılaşılmaması gerektiğini aksine hem güç hem de silah bakımından hazırlıklı olmaları gerektiğini bildirmiştir.[386]

Güçten maksat, birkaç etkendir. Birincisi: Çeşitli silahlardır. İkincisi: Bir rivayette Hz. Muhammed minberin üstünde bu ayeti okuyarak şöyle dedi: Bilin ki, uyanın! Şüphesiz güç oktur. Bunu üç defa tekrarladı. Üçüncüsü: Bazıları güç sağlam kalelerdir, demişler. Dördüncüsü: Bazıları, savaş ve cihat için gereken aletlerdir, demişler. Bu ayet, düşmana karşı hazırlık için silah, atçılık ve atıcılığı öğrenmenin farz olduğuna delalet eder.[387]

Tevbe suresinin yüz yirminci ayeti Medine ve çevresindeki Müslümanların Peygamberle birlikte olmaları gerektiğini belirtmekte ve onların amellerinin boşuna gitmeyeceğini anlatmaktadır. Bu ayetin içinde yan anlam olarak, düşmanla savaşmak da anlatılarak şöyle buyrulur:

"*Medine ahalisi ve çevresinde bulunan bedevilere, Allah'ın Resulüne katılmaktan kaçmak ve onu bırakıp kendi canlarının derdine düşmek yakışmaz. Çünkü onlar Allah yolunda ne zaman bir susuzluk, yorgunluk ve açlığa maruz kalsalar, kâfirleri öfkelendirecek biçimde bir yere ayak basarlar veya düşmana karşı bir başarı elde etseler, bunların her biri mutlaka onlar için iyi birer amel olarak yazılır. Allah iyilerin emeğini asla boşa çıkarmaz.*"[388]

---

[385] es- Sâbûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 511.
[386] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 15, s. 60.
[387] er-Râzî, *a. g. e*., c. 15, s. 60.
[388] Tevbe, 120.

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de konuyla ilgili ayetin açıklaması şu şekilde ele alınmıştır: Esasen Medine halkı ve yakın çevresindeki bedevilerden Allah'ın resulünün çağrısına uyup ona katılmaktan kaçınanların sayısının fazla olmadığı dikkate alınırsa, burada, anılan bu kesimden "hiç kimseye" böyle davranmanın yakışmayacağını belirtmenin amaçlandığı söylenebilir. Yani ayet vakıaya tespitten ziyade muhtemel bir gevşekliği önlemeyi hedeflemektedir.[389]

Beğavi bu ayetin nüzul sebebine ve hükmüne değinerek şöyle demiştir: Ebu Ebs'ten, Peygamberimiz (a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Kimin ayakları Allah yolunda tozlanırsa Allah onlara cehennemi haram kılar." ve devamında ayetin hükmüyle ilgili ihtilafı naklederek şöyle der; Kutade'den şöyle nakledilmiştir: "Peygamberimiz kendisi savaşırsa, mazeretsiz bir kimsenin geri kalması caiz değildir. Peygamberimiz kendisi savaşmazsa, eğer Müslümanlara zarar gelmiyorsa bir kişinin geri kalması caizdir." İbn-i Zeyd ise şöyle rivayet eder: "Müslümanların sayısı az iken bu ayet inmiştir. Velid ise bu ayet bu milletin ilki ve sonu için geçerlidir." demiştir.[390]

Ahkaf suresinin altıncı ayetinde kıyamet gününde insanların toplanacağı ve dünyadayken kendilerine ibadet ettiği şeylerin, kendilerine düşman olacağı belirtilmektedir. Buradaki düşmanlık Müslümanlara karşı değil, başka şeylerden medet umanlara karşıdır. Ayette şöyle buyrulur:

"*Kıyamet sonrası insanlar toplanınca taptıkları şeyler, kendilerine düşman olacak ve ibadetlerini de inkâr edeceklerdir.*"[391]

Sâbûnî bu ayeti şöyle açıklar: Kıyamet gününde insanlar hesap için toplanınca putlar, kendilerine ibadet eden kişilere düşman olacaklar. O kişiler onlara zarar verip fayda vermeyecekler ve onların ibadetleri inkâr edecekler.[392]

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirde konuyla ilgili şu açıklama yapılmıştır: Kıyamet gününde Allah, kendinden başka tapma konusu edilen varlıklarla onlara tapanları bir araya getirecek, taraflar birbirinden nefret edecekler. Tapınanlar Allah'a sığınarak kendilerini savunacak ve gerçekte müşriklerin kendilerine tapmadıklarını da açıklayacaklar.[393]

2.1.12. Yakın Akrabanın Düşmanlığı

[389] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e*., c. 3, s. 72.
[390] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 2, s. 338.
[391] Ahkaf , 6.
[392] es-Sabûnî, *Safvetu't-tefasir*, c. 3, s. 193.
[393] Komisyon, *a. g. e*., c. 5, s. 27.

Kur'an'ı Kerim'in bazı yerlerinde yakın akrabanın kişiye karşı düşmanlığı geçmektedir. Teğabun suresinin on dördüncü ayetinde kişinin eşi ve çocuklarının, kişiye karşı düşmanlığından bahsedilerek şöyle buyrulur:

"Ey *iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama af eder, hoşgörülü ve bağlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir*."[394]

Ayetteki anlatım ve uyarılara göre en güçlü sevgi bağlarıyla birbirine bağlı olan insanlar bile – bunlar öncelikle eşler, ebeveynler ve çocuklar da olsa – her zaman amaç birliği içinde olmayabilirler. Mümin bir kişi bu yakınların dahi – kasti olsun veya olmasın – ahret mutluluğunu zedeleyecek zararlar görebilirler ve teşvikler olabilir.[395]

Beydâvî'de ayetin açıklamasını şöyle yapılmıştır: Ey iman edenler! Muhakkak eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olan vardır. Sizi Allah'ın itaatinden meşgul ederler veya din ve dünya işleri ile ilgili sizinle tartışırlar. Onlardan sakının ve onların boş emellerine uymayın. [396]

Zamahşeri nüzul sebebine değinerek şöyle demiştir: Bir kısım insanlar Mekke'den hicret etmeyi istediler. Onların eşleri ve çocukları onlara mani oldular, onlar da onlara uydular. Sonra onlar hicret edince, onlardan önce hicret edenlerin dinde derin bilgiye sahip olduklarını gördüler, onlar da eşlerini ve çocuklarını cezalandırmayı düşündüler, sonra affetmek iyidir ayeti onlara geldi.[397]

Sabûnî de ayetin nüzul sebebine değinerek şöyle demiştir: Mekke'den bir kısım insanlar Müslüman oldular. Peygamberden hicret etmeyi isteyince onların eşleri ve çocukları onlara mani oldular ve dediler ki: Müslümanlığınıza sabrettik ama ayrılığınıza sabredemeyiz. Onlar da eş ve çocuklarına uyarak hicretten vazgeçtiler. Bu konu üzerine "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının." ayeti kerimesi nazil oldu.[398]

Celaleyn tefsirinde ayetin nüzul sebebi ise şöyle nakledilmiştir: Bu ayet Afv bin Malik el-Eşcei hakkında inmiştir. O çoluk ve çocuk sahibiydi, ne zaman savaşa gitmeyi

---

[394] Teğabun, 14.
[395] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c. 5, s. 376.
[396] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 2, s. 500.
[397] ez-Zamahşeri, *Keşşaf*, c. 4, s. 437.
[398] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 3, s. 391.

istese ağlar ve onu durdurmaya çalışırlardı, o da onlara acır ve uyardı. Ondan sonra bu ayet indi.[399]

Fahreddin er-Razi ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Bir adam hicret etmeyi düşündüğü zaman onun eşi ve evlatları onu hicretten men ederler, sen bizi bırakıp nereye gidersin, derlerdi. Kimisi onlara uyup hicretten vazgeçer, kimisi de "hayır ancak hicret yurdunda sizinle bir araya gelebilirim", der ve hicret ederdi. Bunun üzerine bu ayet inerek, "Onlar sizin düşmanlarınızdır, onlardan sakının," denildi.[400]

Kimi sahabelerin eşleri ve çocukları onlara engel oldular, sonra onlar hicret edince onlardan önce hicret edenlerin çok bilgi sahibi olduklarını gördüler. Onlar eş ve çocuklarını cezalandırmayı istediler. Bunun üzerine ayetin bir bölümünde "Eğer siz onları affeder ve onlara müsamaha gösterirseniz Allah her şeyi görendir ve rahimdir." denildi.[401]

Bu eş ve çocukların düşmanlığı akraba olduklarından değil, onların İslamiyet'e engel olmalarındandır. Eğer onlar eşleri ve çocukları Müslüman olurlarsa o zaman onlara düşman olunmazdı.[402]

Hamdi Yazır konuyla ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır." Toplumda iç huzurun en önemli prensiplerinden biri de aile düzenedir. Böylesine mühim bir mesele olmasından dolayı burada müminlere yararlı işlerin bir hitap ile sureye son verilmiş ve sonradan gelen iki sureye de bir mukaddime olmuştur.[403]

Ezvac, zevc kelimesinin çoğuludur. Erkeğe de dişiye de denir. Buradaki hitap, ayetin dış anlamı itibariyle erkeğe olduğuna göre murad onların eşleri olan hanımlar demektir. Ancak "ey iman edenler!" gibi erkeklere yapılan hitabın tağlib yoluyla kadınları da kapsaması kaidesine bakarak, ezvacın da erkek ve kadın eşleri içine aldığı söylenebilir.[404]

Ezvacınızdan, yani eşlerinizden ve çocuklarınızdan size bir düşman vardır. Kadın ve çocuklardan oluşan ailelerinizin tamamı değilse de içlerinizden bazıları; yani bazı kadın, bazı çocuk veya bazı kadınla çocuklardan teşekkül eden bir takım, size bilerek veya bilmeyerek bir nevi düşmandır. Dünyada kocalarına düşmanlık eden,

---

[399] es-Suyutî, *Celaleyn*, s. 496.
[400] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 30, s. 24.
[401] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 30, s. 24.
[402] er-Râzî, *a. g. e*., c. 30, s. 24.
[403] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 8, s. 94.
[404] Yazır, *a. g. e*., c. 8, s. 94.

canına kast etmeye kadar bile giden, yemeğine zehirler katan, aklını karıştıran, malına, ırzına, namusuna hıyanet eden, dinini diyanetini yıkan ve cehenneme sürükleyen nice kadınlar ve çocuklar buluna gelmiştir. Bunu bile bile kasten yapanlar olduğu gibi bir takımları ve belki de birçokları bilmeyerek ve kötü bir maksat beslemeyerek kocalarını veya babalarını zararlara, sıkıntılara, keder ve üzüntülere düşürür. Böylelikle birtakım hayırlı işlere, ibadetlere engel olurlar.[405]

Alusi de şu açıklamayı yapmaktadır: Kadınlardan öyleleri vardır ki kocalarına karşı düşmanlık ederler. Evlatlardan da öyleleri vardır ki babalarına karşı düşmanlık edip onların hayatlarını boğazlarında bırakırlar. Biz kocasını öldüren kadına şahit olduk. Bazı kadınlar kendi kocalarına, aklını fesada götüren şeyleri vermiş, bazıları kocalarının namusunu bertaraf etmiş, bazıları da onların cüzdanlarını yırtmışlardır. Bazı evlatlar da buna benzer şeyler yapmışlar.[406]

Yukardaki tefsirlerin açıklamalarına bakıldığında bazen insanı Allah'ın yolundan alıkoyan kişinin eşi ve çocukları olabilir. Eş ve çocuklar da bir kişiyi Allah'ın yolundan alıkoyarlarsa onlar o kişinin düşmanıdırlar. Yukardaki tüm müfessirlerin anlatım ve konuyu ele alma biçimi farklı olsa da hepsinin ana konusu ve varılacağı nokta bir olmuştur. O da kişin eşi ve çocuklarının bazen kişiye düşman olmalarının açıklamasıdır. Bazı müfessirler ayetin nüzul sebebini ele alarak bunu açıklamaya çalışmış, bazı müfessirler de ayetin dirayet açsından tahlilini yaparak, onun delalet ettiği manayı çıkarmaya çalışmışlardır.

Mumtehine suresinin dördüncü ayetinde Hz. İbrahim ve onunla beraber olan kişilerin, kavimlerinin kendilerine karşı düşmanlığından bahsedilir. Ayeti Kerimede şöyle buyrulur:

"*İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda size güzel örnekler vardır; onlar kavimlerine şöyle demişlerdi: "Bilin ki bizim sizinle ve Allah'ı bırakıp da taptıklarınızla bir ilişkimiz yoktur. Sizi (ve değerlerinizi) ret ediyoruz. Sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah'a iman edinceye kadar sürüp gidecek bir düşmanlık ve nefret açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak İbrahim'in babasına hiç şüphen olmasın bağışlanman için dua edeceğim, ama*

[405] Yazır, *a. g. e.*, c. 8, s. 95.
[406] Alûsî, *Ruhu'l-Meani*, c. 14, s. 321.

Allah'tan sana geleceklere karşı yapabileceğim bir şey de yoktur, demesi başka. Rabbiniz! Sadece sana dayanıp güvendik, sana yöneldik, dönüş de ancak sanadır."[407]

Hz. İbrahim ve ona tabi olanlar, inkârcılara onların yolundan uzak olduklarını ve bu tarafın sorumluluğunu paylaştıklarını bildirirken kullandıkları bu ifadeyle, gerçeği açık yüreklilikle ve bütün çıplaklığıyla ortaya koymayı, bu konuda ödün vermeyeceklerini vurgulamayı, özellikle yeni iman etmiş olup bazı tereddütler yaşayanların maneviyatını yükseltmeyi amaçlamış olabilirler.[408]

Zamahşeri bu ayetin açıklamasında şunları söylemiştir: Hz. İbrahim ve ona tabi olanlar kendi kavmine düşmanlığını açıklamış ve onlara karşı tavır koymuşlardır. Düşmanlığın ve nefretin sebebi ancak Allah'a karşı inançsızlığı açıklamışlar. Bu sebeb devam ettiği müddetçe düşmanlık da devam edecektir, ta ki onlar Allah'a inanıncaya kadar.[409]

Beğâvî bu ayeti şöyle değerlendirmektedir: Müminler Hz. İbrahim'e uymakla emir olunmuşlar. Hz. İbrahim ve onunla birlikte olanlar kafirlerden uzak durup onları kendine düşman ilan etmişlerdi, ancak İbrahim'in babasına sözü hariç. Hz. İbrahim babasının iman edeceğini sanarak, babasına ben Allah katında senin için istiğfar edeceğim, demişti. Daha sonra babasının iman etmeyeceği anlaşılınca ondan uzaklaştı.[410]

Sâbûnî de bu ayetin açıklamasında şunları söylemektedir: Allah Müslümanlara Hz. İbrahim'e ve onunla birlikte olanlara uyulmasını emreder. Onlar müşrikleri düşman ilan etmişler ve onlardan uzak durmuşlardı. Çünkü iman, Allah'ın düşmanlarından ilişkiyi kesmeyi ve onlardan nefret etmeyi gerektirir. Ancak Hz. İbrahim'in babasına söylediği sözü kendine örnek etmeyin.[411]

Tevbe suresinin yüz on dördüncü ayetinde Hz. İbrahim'in babasının Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ona verdiği sözünden vazgeçtiği belirtilmektedir. Ayeti kerimede şöyle buyrulur:

"*İbrahim'in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir*

---

[407] Mümtehine, 4.
[408] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri,* c. 5, s. 313.
[409] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaş*, c. 4, s. 501.
[410] el-Beğavî, *Mealimu't-Tenzil*, c. 4, s. 330.
[411] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 3, s. 362.

Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca hemen bundan vazgeçti. İbrahim gerçekten çok duyarlı, yumuşak huylu biriydi."[412]

Hz. İbrahim'in örneği göz önüne alınırsa, asıl amacın belirli bir olayla ilgili bir hüküm veya açıklama getirmek değil, bu konuda bir ilkeye dikkat çekmek olduğu anlaşılır ki bütün fırsatları bir kenara itip Allah'a şirk koşmakta ısrar ettiği ve o hal üzere öldüğü bilinen kişilerin bağışlanması için duada bulunmak Allah katında tasvip edilen bir davranış değildir.[413]

Kadı Beydavi ise bu ayete şu şekilde açıklama getirmiştir: Hz. İbrahim'in babasına sözü, ona iman için dua etmekti. Onun Allah'ın düşmanı olduğunu anlaşılınca, ondan ilişkisini kesti. Onun Allah'ın düşmanı olduğunun anlaşılması, ya onun küfür üzere ölmesidir ya da Allah katından Hz. İbrahim'e vahiy ile bildirilmesiyle olmuştur.[414]

Beğâvî bu ayeti iki şekilde açıklamaktadır: Birinci açıklamada, Hz. İbrahim'in babası Hz. İbrahim'e Müslüman olacağının sözünü vermişti, Hz. İbrahim de Allah katında onun için af dileyeceğini söylemişti. İkinci açıklama ise, Hz. İbrahim babasının Müslüman olacağını ümit ederek, Allah katında onun için dua edeceğini söylemişti. Durum tersine çıkınca Hz. İbrahim ondan alakasını kesti.[415]

Zuhruf suresinin altmış yedinci ayetinde kıyamet gününde dostlar birbirinin düşmanı olacağını bildirmektedir. Ayeti Kerime'de şöyle buyrulur:

"*Allah'a itaatsizlikten sakınanlar dışında, dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdırlar*."[416]

Bu hayatta yaşanan güzellikler fanidir. Dünya hayatı ile birlikte sona ererler. Dostluklar da hayatın amacına hizmet etmemişse, ömrün zayi edilmesine katkıda bulunmuş olur. İşte böyle bir dostluk ilişkisi yaşayanlar ahirette birbirlerini gördükleri, hatırladıkları zaman düşmanca duygular yaşayacak, birbirinden nefret edecekler. Çünkü burada korkunun da bu dostluklarında etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.[417]

---

[412] Tevbe, 114.
[413] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 66.
[414] Beydâvî, *Mealimu't-Tenzil*, c. 1, s. 423.
[415] el-Beğavî, *a. g. e.*, c. 2, s. 332.
[416] Zuhruf, 67.
[417] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e.*, c. 4, s. 784.

Beydavî ise bu ayeti: O gün dostlar birbirinden alakasını keserek, birbirine düşman olurlar. Çünkü azaba sebep olan onların dostlukları açığa çıkmıştır, şeklinde açıklamaktadır.[418]

Sâbûnî şu açıklamayı yapar: Dünyada birbiriyle dost olanlar kıyamet gününde birbirine düşmandırlar ancak Allah rızası için dostluk kuranlar hariç.[419]

Fahreddin er-Razi bu ayetin bağlamında şu açıklamalara yer vermektedir: Dünyada kurulmuş olan dostluklar, eğer küfür ve günah üzere kurulmuşsa kıyamet gününde o dostluk düşmanlığa dönüşür. Ancak iman ve takva üzere dostluk kuranlar hariç, onların dostluğu düşmanlığa dönüşmez. Bilgin kişiler bu ayetin tefsirinde güzel yönleri söylemişlerdir. Dostluk ya menfaat ya da zarar üzere kurulur. Eğer bu dostluk gerçek manada kurulmuşsa, şüphesiz muhabbet de gerçekleşir. Eğer bu dostluk zarar üzere kurulmuşsa kin ve nefret doğar.[420]

Şunu da söyleyebiliriz: Aralarında dostluk kurulan kişiler, eğer bu dostluk dünyayı ve dünyanın lezzetlerine ulaşmak için kurulmuşsa, şüphesiz bu dünyevi dostluk kıyamette kin ve nefrete dönüşür. Eğer bu dostluk dünyadayken ahirette Allah sevgisi için kurulmuşsa bu sebep değişmez. Şüphesiz bu kıyamet gününde devam edecektir. Belki de bu en güçlü, en af eden ve en mükemmel olacaktır.[421]

Yukardaki müfessirlerin açıklamalarından anlaşıldığı gibi Allah rızası dışında kurulan dostluklar, boşunadır. Kıyamet gününde, temeli Allah rızası için değil, menfaat üzere kurulan dostluklar düşmanlığa dönüşecektir. Bu dostluğu kuranlar ister birbirine akraba olsunlar. İster başka tanıdık ve ahbaplar olsalar durum değişmez. Ancak Allah rızası için temelli kurulmuş dostluklar birbirine fayda verecekler. Onlar orada da birbirinin dostudurlar. Ona da samimi dost denir.

2.1.13. Allah'ın Bizim Düşmanlarımızı Bilmesi

Kur'an'ı Kerim'de Allah'ın Müslümanların düşmanlarını bildiği geçmektedir. Nisa suresinin kırk dört ve kırk beşinci ayetlerinde kitap ehlinin Müslümanları yoldan çıkarmaya çalıştığı, Allah'ın da Müslümanların düşmanlarını bildiği ve gerçek bir dost ta, Allah'ın yeter olduğu geçmektedir. Şöyle buyrulur:

---

[418] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 2, s. 377.
[419] es-Sabun-i, *Tefsiru'l-Vadihu'l-Muyesser*, Mektebetu'l-Asriyye 2007, s. 1241.
[420] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 27, s. 172.
[421] er-Râzî, *a. g. e*., c. 27, s. 193.

"*Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmüyor musun? Sapkınlığı satın alıyorlar. Ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar. Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak Allah yeter ve bir yardımcı olarak da Allah yeterdir*."[422]

Allah düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Öyleyse onlardan korkun.[423]

Bu ayet, içinde korku olan bir haberdir. Yani "düşmanlarınızdan korkun" anlamı ifade eder.[424]

Allah Yahudilerin size olan düşmanlığını, sizden daha iyi bilir. Size nehyettiğim şeyden sakının, onların nasihatlarına inanmayın. Onların üstünde oldukları düşmanlık, kin ve kandırmayı Allah daha iyi bilir, onlar ancak sizi kandırarak sizin haktan çıkıp dalalete girmenizi isterler.[425]

Ya Muhammed! Tevrat'tan biraz nasibini alan Yahudi hahamları görmüyor musun? Delaleti hidayete ve inançsızlığı imana tercih ederler. Ey Müslümanlar! Sizin de haktan çıkmanızı ve onlar gibi olmanızı isterler. Allah Teala bu sapmış Yahudilerin size olan düşmanlıklarını iyi bilir. Onlardan sakının. Size dost ve yardımcı olarak Allah yeterdir. Ona güvenin ve sadece ona dayanın.[426]

Bu ayetlerde müminlerin içinde bulundukları durumu daha iyi kavramalarını, nimet ve iyilikleri Allah'tan bilip şımarmadan şükretmeleri, karşılaştıkları güçlük, külfet ve mahrumiyetleri ise fazla büyütmeden sabır ve tahammül göstererek ecre çevrilmeleri sağlanmaktadır. Ayrıca, başta Yahudiler olmak üzere bütün kâfirler ve inanmadıkları halde inanmış gözükerek Müslümanları aldatan münafıklar bu ayetlerde müminlere tanıtılmakta, tuzak ve taklitleri açıklanmakta, Müslümanlar uyarılmaktadır.[427]

Beydâvî ayetin açıklamasını şöyle yapmaktadır: Ya Muhammed! Az bir şey nasibini alan Yahudileri ya göz ile ya da kalp ile görmez misin? Onlar adaleti hidayete seçerler. Ya da hidayete vardıktan sonra onu değiştirirler. Ya da ona vardıktan sonra Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr ederler. Ya da rüşveti alıp Tevrat'ı değiştirirler. Allah bu kişilerin düşmanlığını ve onların isteklerini size bildirmiştir. Siz de onlardan sakının, dost olarak Allah size yeterdir ve yardımcı olarak da Allah size yeterdir. Ona güvenin.[428]

---

[422] Nisa, 44, 45.
[423] Muhammed Bedreddin, *Abdau'l- Beyan*, s. 198.
[424] İbni Atiye, *el-Muhararu'l-Veciz*, c. 2, s. 61.
[425] et-Taberi, *Camiu'l-Beyan Fitevili'l-Kur'an*, c. 8, s. 428.
[426] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 280; es-Sabuni, *Tefsiru'l- Vdihu'l-Muyesser*, Mektebetu'l-Asriyye 2007, s. 190.
[427] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *a. g. e.*, c. 2, s. 77.
[428] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*., c. 2, s. 217.

Zamahşeri de bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır: "Görmekten" maksat, ya kalp ile ya da göz iledir. "Delaleti hidayete seçmek" ise Hz. Muhammed'in nübüvvetini gösteren ayetler açık olmasına rağmen onların Yahudilikte kalmasıdır. Allah bunların düşmanlığını size açıklamıştır. Onların nasihatlerini almayın ve onlarla istişare etmeyin.[429]

Fahreddin er-Razi bu ayetin bağlamında şu açıklamalara yer vermektedir: Şüphesiz Allah onların kalplerinin derinliklerini ve onlardan meydana gelen düşmanlık ve nefreti bilir. Allah onların Müslümanlara karşı şiddetli düşmanlığını açıkladıktan sonra, Allah Müslümanların velisi ve yardımcısı olduğunu belirtmektedir. Allah kimin velisi ve yardımcısı olursa, insanlığın düşmanlığı onlara zarar vermeyecektir. Bu ayette birkaç soru vardır. Birincisi: Allah'ın kendi kuluna veli olması ona yardımcı olması demektir. Öyleyse veliden sonra niçin yardımcı lafzı gelmiştir. Cevap şöyle olabilir; bir şeyde mutasarrıf olan veli, yardımcı olması gerekmez. Onun için yardımcı lafzı gelmiştir. İkinci soru cümlenin yapısıyla ilgilidir. Denebilir ki Allah veli ve yardımcı olarak yeterlidir. Oysa Allah veli olarak yeterlidir ve Allah yardımcı olarak yeterlidir, denilmiştir. Cevap ise şöyledir; buradaki tekrardan amaç kalplere çok fazla tesir olmaktır.[430]

Bu şekilde Medine'de Müslüman ve Yahudi toplumu arasında düşmanlık açığa çıkar. Buradaki mefhum sadece Medine'deki Yahudiler değil tüm Yahudileri kapsamaktadır. Bu ayette onların Hz. Peygamberle olan kötü davranışlarına da değinilmiştir.[431]

Onların kötü edepleri neticesinde, onlar Allah'ın kelamını değiştirirler. Yani onlar Tevrat'ın ibarelerini maksut olmayan manalara çekerler. Ta ki onlar son peygambere delalet eden delilleri yok etmeye çalışırlar.[432]

Burada müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında hepsi bu ayette geçmekte olan "Allah sizin düşmanlarınızı en iyi bilendir." ifadesi üzerine durup bunu açıklamaya çalışmışlardır. Ve onlar bunu açıklarken, bu sözlerin öncesinde geçmekte olan "Kitaptan nasibini alan kişileri görmedin mi?" sözlerine bağlayarak, onların da Yahudiler olduğu açıklamasına gitmişler. Çünkü Kur'an'ı Kerim'de kitap ehli denildiği zaman, ondan Yahudiler kast edilir. Ama buradaki düşman kavramı geniş olarak ele

[429] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c. 1, s. 504.
[430] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 10, s. 93.
[431] Seyiyd Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, c. 2, s. 675.
[432] Seyyid Kutub, a. g. e., c. 2, s. 675.

alınırsa daha iyi olur. Çünkü Müslümanların düşmanları sadece Yahudiler değildir. Bazı müfessirlerin işaret ettiği gibi Müslümanların düşmanları kâfirler, münafıklar, Yahudiler ve Hıristiyanlardırlar. Allah da Müslümanların düşmanlarını en iyi bilendir.

2.2. Kıyamet Gününde Allah'ın Düşmanları

2.2.1. Kıyamet Gününde Allah'ın Düşmanlarının Organlarının Kendilerine Şahitlik Etmesi

Kur'an'ı Kerim'de düşmanlık kavramı Allah'a izafe edilerek, Allah'ın düşmanları diye geçmektedir. Fussilet suresinin on dokuz ve yirminci ayetlerinde, kıyamet gününde Allah'ın düşmanlarının varacağı yerin ateş olduğu ve onların organlarının kendileri aleyhine şahitlik edecekleri belirtmektedir. Ayeti Kerime'de şöyle buyrulur:

"Allah düşmanlarının ateşe doğru edilecekleri gün, öncekileriyle sonrakilerin hepsi bir araya getirilir. Nihayet oraya geldiklerinde vaktiyle yaptıklarından dolayı kulakları, gözleri ve derileri onların aleyhine şahitlik ederler."[433]

Allah'ın düşmanları, Allah'ın elçisini yalanlayan ve Allah'ın emirlerine muhalefet eden kişilerdir.[434]

"Allah düşmanları" deyimi, onun buyruklarını ret eden inkârcılar veya "ilklerinden sonralarına kadar bütün inkârcılar" olarak açıklanmıştır. Ancak Taberi, bu deyimin özellikle Kur'an'ın ilk muhatapları olan Mekke putperestleri için kullanıldığında işaret eder. İbn-i Aşur da aynı görüşü ısrarla savunur. Ona göre Kureyş müşriklerinin bu şekilde anılmalarının sebebi, Allah'ın Resulüne düşman olmalarıdır. Nitekim Allah'ın Resulünü ve Müslümanları yurtlarından çıkarmaları sebebiyle Allah Teala onlardan "Benim ve sizin düşmanlarınız" diye söz etmiştir. "Öncekiler ve sonrakilerden" maksat, tarihin bütün dönemlerinde inkâr ve isyanı iman ve itaate tercih etmiş olanlardır. Ayette bunların kıyamet günü, cehenneme atılmak üzere bir araya getirecekleri, böylece inkârda birleştikleri gibi ceza görmekte de birleşecekleri bildirilmektedir.[435]

Sabunî bu ayeti şöyle açıklamaktadır: Allah'ın düşmanları mahşerde ateşe gitmek için toplanacağı günü, onlara hatırlat (ya Muhammed). Onların ilki ve sonu hepsi bir arada toplanır, hepsi bir arada toplandıklarında onların organları, onların

---

[433] Fussilet, 19, 20.
[434] Muhammed bin Ahmet el-Kurtubi*, Tefsiru'l-Kurtubi*, Mevki Yesub, trs. c. 15, s. 349.
[435] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu*, c. 4, s. 700.

yaptıklarından dolayı onların aleyhine şahitlik ederler. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Ağız kapatılır, sonra organlara denilir ki konuşun, onlar da yaptıklarını konuşurlar. Sonra ağız konuşmaya bırakılır, der ki uzaklaşın size cehennem vardır, sizden dolayı ben delalete gittim."[436]

Zamahşeri bu ayeti: Allah'ın düşmanları çok fazla olmalarından dolayı onların öncekileri tutulur ki arkadakiler onlara yetişsin. Bu da ateş ehlinin çok fazla olduklarını gösterir. Allah geniş rahmetiyle bizi onlardan kurtarsın, şeklinde açıklamaktadır.[437]

Fahreddin er-Razi bu ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmıştır: Şüphesiz Allah Teala bu dünyada kafirlere nasıl ceza vereceğini açıkladıktan sonra, kıyamet gününde de onlara nasıl ceza vereceğini açıkladı. Allah Teala kıyamet gününde kafir düşmanlarını haşir ettiği zaman onların öncekilerini ve sonrakilerini bir arada toplar. Sonra hepsinden amellerini sorar.[438]

Allah onlara en kötü şekilde azabı tattırır. Eğer azabı tattırması şiddetliyse, acaba azabın gerçeği nasıldır. Allah Teala onların kötü emellerinin cezasını onlara verir. Onların iyi amellerine karşılık veremez. Çünkü onlar iyi amellerini kötü amellerle yok etmişler, sadece onların kötü amelleri kalmıştır.[439]

2.2.2. Allah'ın Düşmanlarının Varacağı Yerin Cehennem Ateşi Olması

Fussilet suresinin yirmi sekizinci ayetinde Allah'ın düşmanlarının cezasının ateş olduğu belirtilmektedir. Mealen şöyle buyrulur:

"İşte Allah düşmanlarının cezası, Ateş! Ayetlerimizi inatla inkar etmelerinin cezası olarak orası onların sonsuza kadar kalacakları yer olacaktır."[440]

Sâbûnî bu ayeti şöyle açıklar: Kâfirler Kur'an ile istihza ediyorlardı. Allah da onlara kesilmeyen şiddetli azabı verecektir. İşte o azap en kötü azaptır. O da cehennem azabıdır. O mücrimlere, Allah ve Resulünün düşmanlığının cezasıdır. Onlar cehennemde kalıp ebediyen oradan çıkamazlar. O azap, Kur'an'ı inkâr etmenin cezasıdır ve Rahman'ın ayetlerinin inkâr etmenin cezasıdır.[441]

---

[436] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 3, s. 120.
[437] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c. 4, s. 190.
[438] er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb*, c. 27, s. 99.
[439] er-Râzî, *a. g. e*., c. 27, s. 100.
[440] Fussilet, 28.
[441] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 3, s. 122.

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de ayetin açıklaması şöyle yapılmıştır: Müşriklerin, ayetleri inkâr etmekle kalmayıp onları etkisiz hale getirmek ve bu suretle insanların Kur'an'nın sesine serbestçe kulak verip ondan yararlanmalarını engellemek için her yola başvurmalarının cezasını ağır bir şekilde ödeyeceklerini tutumları "inatla inkâr etme." (cahd) şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü onlar, Kur'an'a karşı konulamaz etkisinin farkında oldukları için insanların onu dinlemeleri halinde mutlaka ona inanacaklarından korkuyorlar. Buna karşı önlem alarak da belirtilen çirkin yola başvuruyorlardı. Bu da gösterir ki asılda onlar Kur'an'nın mucize olduğunu biliyor, ancak kıskançlık yüzünden onu inkâr ediyorlardı.[442]

Beğâvî bu ayetin açıklamasında şunları zikretmektedir: Kâfirler dünyadayken Allah'ı inkâr ettikleri için ahirette de Allah onlara en kötü azabı verecektir. Bu şiddetli azap da Allah'ın düşmanlarına vereceği cezasıdır. O da ateştir. O ateş onlar için kalıcı yurttur, oradan çıkış yoktur.[443]

Zamahşeri'nin bu ayetin bağlamındaki açıklamaları şöyle olmuştur: Kâfirler Kur'an'la istihza ederlerdi. Kur'an okunduğu zaman onlar gürültü çıkarıp Kur'an sesinin karıştırılmasını istiyorlardı, buna karşılık da Allah Teala onlara en kötü azabı verecektir. O da Allah'ın düşmanlarına verilen en şiddetli azaptır. "Ateş onlara kalıcı yerdir." ifadesinden maksat, onların yeri ateşin ta kendisidir. "Hz. Muhammed'de güzel örnekler vardır." ifadesinden maksat, Hz. Muhammed'in kendisi güzel örnek demektir. Onlar Allah'ın ayetlerini inkar ettikleri için bu ceza kendilerine verilecektir.[444]

Yukardaki müfessirlerin açıklamalarından anlaşıldığı gibi bu dünyada yaşayan kafirler, kıyamet gününde Allah'ın düşmanlarıdırlar. Allah kıyamet gününde onlara en şiddetli azabı verecektir. Çünkü onlar bu azabı hak edeceklerdir. Allah bir kimseye azap verirse onu geri çevirecek hiç kimse yoktur.

2.3. İnsanlar Kin ve Düşmanlık Üzere Değil İyilik Üzere Yardımlaşmalıdırlar

2.3.1. Müslümanlar Dostça Davranmalıdır

Kur'an'ı Kerim'de insanlara dinin bazı ilkeleri bildirilerek, insanların kin ve düşmanlık değil, iyilik ve kardeşçe davranış üzerine hareket etmeleri gerektiği

---

[442] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c. 4, s. 704.
[443] el-Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, c. 4, s. 113.
[444] ez-Zamahşeri *el-Keşaf*, c. 4, s. 193.

belirtilmektedir. Ali İmran suresinin yüz üçüncü ayetinde insanlardan bölünüp parçalanmamaları ve kardeşçe dost olmaları istenilmektedir.

Ayeti Kerime'de şöyle buyrulur:

"*Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kanarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız*."[445]

Gerek Müslümanların İslami hedeflere, Kur'an ve sünnete sarılmaları, gerekse onları bir araya getiren ve güçlü bir kitle halinde dönüştürecek olan İslam kardeşliğine bağlanmaları bu değerlerin gereklerindendir.[446]

Allah'a karşı gereği gibi saygılı olmak ve Müslüman olarak ölebilmek için Allah'ın ipine toptan yapışarak tevhit inancında birleşmek, ayrılıktan uzak davranmak ve hayatın sonuna kadar imanı korumak gerekir. İslam dini inançta ve amelde birliğe büyük önem verir. Bunun içindir ki inanç alanında Allah'ın birliği ilkesini getirdiği gibi, ibadet alanında da hac ve namaz insanları bir araya toplayarak Müslümanların birliğini sağlayacak prensipler koymuş, ameli tedbirler almıştır. Fert olarak veya bölünmüş guruplar halinde yaşayanların dinlerini ve milletlerini korumaları kolay değildir.[447]

Nitekim bu ayeti kerimede Müslümanların birliği Allah'ın bir nimeti olarak değerlendirilirken, toplumsal barışı tehdit eden ve İslam'dan önce örnekleri çokça görülen, çekiş hallerini her an içerisinde düşüp yanabilecekleri ateşten bir çukurun kenarında bulunmaya benzetmiştir. Yüce Allah, insanların böyle bir tehlike ile karşı karşıya kalmamaları için toptan Allah'ın ipine (Kur'an'a) sarılmalarını, onun genel prensiplerinin dışına çıkmamalarını emretmektedir.[448]

Beydâvî bu ayetin nüzul sebebine değinerek şu açıklamaları yapmıştır: Bu ayet bir gurup Evs ve Hazrecliye inmiştir. Bir gün onlar bir arada konuşurken yanlarından bir Yahudi geçerken onlara gıpta etti ve bu düzenin bozulmasını istedi. Bir genci çağırarak bas gününün anlatılmasını istedi, o da öyle yaptı, oradakiler tartışıp övünerek silah, silah dediler. Her iki kabileyle birlikte çok insan toplandı. Onlar bu konuyu

---

[445] Ali İmran, 103.
[446] Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, c. 1, s. 453.
[447] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c. 1, s. 643.
[448] Komisyon, *a. g. e.*, c. 1, s. 644.

Peygamberimize götürdüler. Peygamberimiz: "Ben sizin aranızdayken, siz cahiliye dönemi gibi mi yapıyorsunuz? Allah kalplerinizi İslam bağıyla birleştirmiştir." dedi. Onlar da bu tartışmanın şeytandan olduğunu bildiler ve silahları atıp birbiriyle kucaklaştılar. Bunun üzerine bu ayet indi. [449]

Ayetler belli zaman, belli mekânlarda ve belli olaylara karşı indiklerinde, o ortam o ayetin anlaşılması için yardımcı olur. Yoksa o ayet sadece o olaya mahsus değildir. Buradaki ayetin nüzul sebebine bakılarak onun hükmünü belli bir kavme has kılmak değil, tüm insanların onun hükmüne bağlı kalmaları gerektiğini bilmekte yarar vardır. Çünkü Allah'ın ayetlerinin hükmü evrenseldir.

2.3.2. Müslümanlar Birbirinin Can ve Mallarına Dokunmamalıdır

Nisa suresinin yirmi dokuz ve otuzuncu ayetlerinde Allah Teala Müslümanların haksız olarak birbirinin malını yememesini ve cana kıymamasını emretmektedir. Ayette bunu haddini aşarak ve düşmanca yapanın yerinin cehennem olduğunu belirtilmiştir:

"*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanmayan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ve kendinizi öldürmey*in. *Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. Kim haddini aşarak ve düşmanca bunu yaparsa onu ateşe koyacağız. Ve bu Allah'a çok kolaydır.*"[450]

Beydavî bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır: "Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin" den maksat, şer'in helal kılmadığı gasp, riba ve faiz gibi konulardır. Siz kendi nefislerinizi tehlikeye atmakla, tehlikeye sokacak işler yapmakla veya intihar etmekle öldürmeyin. Kim bu nehyolunan şeyleri haddini aşarak ve düşmanca yaparsa, sonra onu ateşe sokacağız. Bu da Allah'a kolaydır, ne içinde zorluk vardır ne de Allah'ı ondan vazgeçiren vardır.[451]

Zamahşeri şu şekilde açıklamaktadır: "Nefislerinizi öldürmeyin!" ifadesinden maksat, sizin cinsinizden olan Müslümanları öldürmeyin demektir. Hasan'dan şöyle nakil edilmiştir; kendi nefislerinizi öldürmeyin veya bazı cahillerin yaptığı gibi kendi

[449] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 1, s. 172.
[450] Nisa, 29, 30.
[451] Beydâvi, *a. g. e.*, c. 1, s. 211.

canınıza kıymayın. Kim bunu düşmanca ve zülüm ederek yaparsa, onun varacağı yer cehennem ateşidir. Bu Allah'a çok kolaydır. Çünkü hikmet bunu gerektirir.[452]

Sabûnî yukardaki açıklamalara yakın bir açıklama yaparak, bu ayeti, şu şekilde açıklamaktadır: Batıl yollardan ve İslam'ın helal kılmadığı hırsızlık, gasp, hıyanet, riba, kumar ve bunlara benzer yollarla birbirinizin mallarını yemeyin, ancak Allah'ın helal kıldığı ticaret gibi yollardan yiyiniz. Birbirinizin kanını da dökmeyin. Kim bunu düşmanca ve haddini aşarak, ne hata ne de sehven yaparsa Allah onu büyük bir ateşe atar. Bu da Allah'a kolaydır. Çünkü Allah'ın gücü her şeye yeterdir.[453]

Fahreddin er-Razi ayetin açıklamasını şöyle yapmaktadır: "Kim bunu düşmanca ve zülüm ederek yaparsa "ibaresindeki zamir, ya haram kılınan nefse racidir ya da surenin başında geçen Allah'ın haram kıldığı her şeye racidir. Bunun kapsamına bazıların bazıların öldürmesi girer. Bunun kapsamına da bazen haklı olun kısas ve alınan diyet gibi konular girer. Onun için bu sebep Allah'ın vadine bağlı kılındı.[454]

Bir diğer konu da Mutezile görüşüyle ilgilidir. Mutezileler: Bu ayet namaz ehline azabın gelmesine kesin delildir, demişlerdir. "Biz sonra onu ateşe atacağız." Ayeti kerime her ne kadar onun sürekli ateşte kalacağına delil olmasa da onların azap göreceğinin delilidir, demişler. Mutezilelere cevap olarak şunlar söylenebilir: "Kim bunu düşmanca ve zülüm olarak yaparsa" kavramı, kâfirlere mahsustur. Düşmanlıkla ve zülüm arasına fark koymak da gerekir. Zülüm Allah'ın teklifine bilerek karşı gelmektedir. Şüphesiz kim bunu bilerek yaparsa kâfir olur. Denilmez mi Allah onları "ey iman edenler!" şeklinde vasıflandırmış, onlar nasıl kâfir olurlar? Biz deriz ki sizin mezhebinizde kim bu vasfın altına girerse mutlaka kâfir olur. Bu mezhep üzere onlarda iman vasfı kalmıştır, onlar bu fiilleri işleseler iman vasfında kalamazlar. O zaman burada bir çelişki söz konusu olur. Öyleyse bu ayet kâfirlerle ilgilidir.[455]

Hamdi Yazır ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Allah haram yemeye ve cana kıymaya müsaade etmez, karşılıklı rıza ile ticaret yapmaya müsaade eder. Ve birbirinizden karşılıklı rıza olarak güzelce yaşamanızı ister. Bunun için kim insanı öldürmeyi veya haram yemeyi veyahut surenin başından beri yasaklanan günahları işleyerek düşmanlık yapıp başkalarına veya nefsine zülüm ederek bunları kasıtlı olarak yaparsa, biz onu ileride muhakkak bir ateşe sokacağız. Gerçi bu nasıl olur

---

[452] ez-Zamahşeri, *el-Kşeşaf,* c. 1, s. 492.
[453] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 271.
[454] er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 10, s. 59.
[455] er-Râzî, *a. g. e*., c. 10, s. 59.

diye bunu imkânsız görenler bulunabilir. Fakat bunu yapmak da Allah'a göre çok kolaydır.[456]

Yukardaki müfessirlerin açıklamalarından anlaşıldığı gibi yüce Allah insanların haksız yere birbirinin mallarını yemeyi ve haksız yere cana kıymayı haram kılmışlar. Öyleyse insanlar birbirine karşı dost ve kardeşçe davranmalıdırlar.

2.3.3. Düşmanlık Yapana Karşı İyilik ile Karşılık Verilmesi

Maide suresinin ikinci ayetinde Müslümanlara dinin bazı ilkeleri hatırlatılarak, düşmanlık ve nefret üzere değil, iyilik üzere yardımlaşmaları gerektiği belirtilmektedir. Müslümanlara düşmanlık edenlere karşı kin ve düşmanlık besleyip aşırıya gidilmemesi gerektiği bildirilmektedir. Ayeti kerimede şöyle buyrulur:

"*Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lütuf ve rızasını dileyerek Beytü'l-Haram'a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescidi harama girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir*."[457]

Beydavî bu ayeti şöyle açıklamaktadır: "Allah'ın işaretlerinden" maksat, ya Allah'ın dinidir, ya da haccın farzlarıdır. Haram aylarında savaşmayın, veya başka aylarla değiştirmeyin. "Boyunlarına nişan takılmış" ifadesinden maksat ya hayvanlara ya da kendilerine işaret yapılarak belirlenen ağaçlara karışmayın, demektir. Allah'ın evini ziyaret amacıyla kast edenlere de karışmayın. "İhramdan çıktığınız zaman avlanmakta sakınca yoktur." Bu sözlerden amaç, avlanmaya emir değildir, ancak yapanlar için bir izindir. Onlar Hudeybiye yılında sizi Mescidi Haramdan alıkoymuştular, sakın onların yaptıkları, sizi aşırılığa götürmesin! Siz iyilik ve takva üzere – yani af ederek, müsamaha göstererek, emirlere uyarak ve heveslerinizden uzaklaşarak – yardımlaşın. Onlardan intikam alarak kin ve düşmanlık üzere

[456] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 554.
[457] Maide, 2.

yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, şüphesiz Allah'ın azabı şiddetlidir. Onun intikamı ise daha da şiddetlidir.[458]

es-Suyuti bu ayeti şöyle açıklamıştır: Emir olunduğunuz şeyleri yaparak iyilik üzere, nehiy olunduğunuz şeylerden uzaklaşarak takva üzere yardımlaşın. Allah'ın sınırlarını aşarak kin ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a itaat ederek onun azabından korkun. Şüphesiz Allah'ın azabı Allah'a karşı gelenler için çok şiddetlidir.[459]

Beğâvî ayetin nüzul sebebine değinerek şu açıklamalara yer vermiştir: Adı Şureyh bin Sibğa olan Hatem adındaki bir şahıs Medine'ye gelerek Peygamberimize "İnsanları neye davet edersin?" dedi. Peygamberimiz ona, "Ben insanları tevhit kelimesine, namaz kılmasına ve zekât vermesine davet ederim," dedi. O da "Bunlar ağır şeyler, ben kavmime giderim eğer onlar senin davetini kabul etseler ben de kabul ederim, onlar inkâr etseler ben de inkâr ederim," dedi. Gittikten sonra kötü bir dil ile konuştu, onun konuşması Peygamberimize ulaştı. Ertesi yıl develerinin boyunlarına nişanlar takarak Kâbe'ye hediye sunmak üzere hac kafilesine katılıp Mekke'ye geldi, Müslümanlar onu öldürmek istediler. Peygamberimiz izin vermedi. Onun üzerine bu ayet nazil oldu.[460]

Sâbûnî de ayetin nüzul sebebine değinerek şöyle demiştir: İbn-i Abbas'tan rivayet edilmiştir ki müşrikler Kâbe'yi hac ederek, hediyeler getirerek, haccın menasiklerini büyüterek develeri keserlerdi. Müslümanlar da bunun değişmesini istediler. Bunun üzerine bu ayet indi.[461]

Bu iki nüzul sebebi karşılaştırılıp değerlendirildiği zaman Sâbûnî'nin zikrettiği rivayet ayetin konu bağlamına daha uygun düşmektedir. Çünkü Beğâvî'nin zikrettiği rivayet bir şahsa yöneliktir. Ayetin işaret ettiği konu ise bir topluluğu ifade etmektedir. Onun için es-Sabuni'nin zikrettiği rivayet tercih edilebilir

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'de konu bağlamında şu açıklamalar yapılmıştır: Dini değerlerinin çiğnenmesi yasaklanmış, ardından intikam duygularının insan haklarına tecavüze sebep olmaması gerektiği bildirilmiş, Müslümanların iyilik ve takva hususunda birbirlerine yardım etmeleri gerektiği günah işlemek, intikam almak, düşmanlık gütmek, insan haklarını çiğnemek gibi amaçlara yönelik faaliyetlerinde

[458] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, c. 1, s. 254.
[459] es-Suyutî, *Celaleyn*, s. 89.
[460] el-Beğavî, *Mealimu't-Tenzil*, c. 2, s. 3.
[461] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 1, s. 226.

birbirine yardım etmemeleri ve Allah'a karşı saygılı olmaları gerektiği buyrulmuş. Aksi takdirde uğrayacakları azabın şiddetli olacağı haber verilmiştir.[462]

Şüphesiz yardımlaşma ve dayanışma sosyal hayatın bir gereğidir. Ancak bu yardımlaşma ve dayanışma, hukuk ve ahlak kurallarına, insanlığın İslamiyet'çe de benimsenen ortak değerlerine aykırı olmamalıdır. Hukuk ve ahlak ilkeleri gözetilmeden yapılan yardımlaşmanın İslam nezdinde hiçbir değeri yoktur. Hz. Peygamber, "Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et!" buyurunca "Ey Allah'ın Resulü! Kardeşim mazlum ise yardım edeyim, zalim ise nasıl yardım edeyim?" diye sorulmuş, Allah'ın Resulü de "Onu zülüm etmekten engellersin, senin için ona yardımın budur." cevabını vermiştir (Buhari, Mezalim, 4, İkrah, 7).[463]

Fahreddin er-Razi de konuyla ilgili ayeti şu şekilde açıklamaktadır: Bu ayet hakkında iki görüş vardır. Birinci görüş: Müslümanlardan kim Kâbe'yi kast ederse Allah onları, kurtarmamızı emreder. Ve Müslümanların hediyelerini alıp el koymayı da haram kılar. İkinci görüş: Peygamberimizin zamanındaki kâfirler kast edilmişler. Beraat suresiyle onların Kâbe'ye gelmesi engellenmiştir.[464]

Sizi Mescidi Haram'dan men ettiler diye bir kavime düşmanlık edip onları Mescidi Haram'dan men etmeyin. Batıla batılla karşılık verilmez. Biri birine düşmanlık edip o da ona düşmanlık ederek, insanların birbirini düşman tayin etmeleri insanlara yakışmaz. Ancak olması gereken şey, birbiriyle takva ve iyilikte yarışmak gerekir. Ayetin amacı da budur.[465]

Mekke ehli Hz. Muhammed'i ve Müslümanları Hudeybiye gününde Mekke'ye girmekten men ettiler. Bu sure de Hudeybiye'den sonra inmiştir, öyleyse onların size düşmanlık yaptığı gibi siz de o şekilde onlara düşmanlık etmeyin. Şüphesiz Allah'ın azabı da çok şiddetlidir.[466]

Elmalılı M. Hamdi Yazır, ayetin bağlamında şunları zikretmektedir: Bir zamanlar sizi Mescidi Haram'dan yasaklamaları sebebiyle bir kavme karşı olan buğuz(kızgınlık) sizi kendilerine taaruz ve tecavüzünüzle günaha sokmasın. Şeaire hürmetsizlik etmek cürmüne düşürmesin. İbn-i Kesir ve Ebu Amr kıraatlerinde "hemzenin" esresiyle okunduğuna göre bir toplum sizi Mescidi Haram'dan men

---

[462] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri,* c. 2, s. 208.
[463] Komisyon, *a. g. e*., c. 2, s. 208.
[464] er-Râzî*, Mefatihu'l-Ğayb*, c. 11, s. 103.
[465] er-Râzî, *a. g. e*., c. 11, s. 103; İbni Acibe el-Huseyni, *Bahru'l-Medid fi Tefsiri Kuran'i-l-Mecid*,Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2010, c. 2, s. 140.
[466] er-Râzî, *a. g. e*., c. 11, s. 104.

ederlerse, onlara buğuz ve kininiz şeaire hürmetsizlik ederek kendilerine tecavüz etmeniz suretiyle sizi günaha sokmasın. İyilik ve takva üzere yardımlaşın da günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın. Ve Allah'tan korkun. Bu emirlere karşı gelmekten çekinin. Ve iyi bilin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir, dayanılır şey değildir.[467]

Elmalılı da ayetin nüzul sebebine değinerek şöyle demiştir: Rivayet edildiğine göre bu ayetin başlıca iniş sebebi Benu Dubay bin Salebe'den Hutam bin Hındi Bekr, olayı olmuştur. Hutam Medine'ye gelmiş, atlarını Medine dışına bir yere bırakmış, yalnızca Peygamberimizin huzuruna varmış, bir kavmin davetçisi olduğunu ve arkadaşlarıyla beraber gelip Müslüman olacaklarını vaat etmiş. Çıktığı zaman Resülullah: "Bu adam bir günahkâr yüzle girdi ve bir hain kafasıyla çıktı." buyurmuş. Sonra Medine'den çıkmış, Medine halkının yayılmakta olan develerine rast gelmiş, onları sürümüş, götürmüş. Medine halkı haber alınca onu takip etmişler fakat ona yetişememişler. Ertesi sene yani kaza umresi senesi Bekir bin Vail hacıları yanında Yemame'den çıkmış, hacca gelmiş ve beraberinde hayli ticaret malı varmış. Sürüp götürdüğü develerden bir çoğunu gerdanlıkla süslenip Kâbe'ye hediye olarak sevk etmiş. Müslümanlar karşıdan bunların geldiklerini işitince onu karşılayıp vurmak için Allah'ın Resulünden izin istemişler; bu ayet inmiş, izin verilmemiştir.[468]

2.3.4. Kötülüğe Karşı İyilik ile Karşılık Verilmesi

Fussilet suresinin otuz dört ve otuz beşinci ayetlerinde iyilik ile kötülüğün bir olmadığı, insanların kötülüğüne karşı iyilik ile karşılık verilmesi gerektiği ve böyle yapıldığı takdirde düşmanlık yapan kişinin sıcak bir dost olacağı belirtilmektedir. Ayeti Kerime'lerde şöyle buyrulur:

"*İyilikle kötülük bir olamaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş! Bu sonuca ancak (erdemlerde) sabırlı olanlar ulaşabilir, yine buna ancak büyük pay sahibi olanlar ulaşabilir*.[469]

Kötülüğe iyilik ile karşılık vermenin düşmanlıkları sıcak dostluklara çevireceği yönündeki açıklama ahlak psikolojisi ve toplumsal barış açısından son derece önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. Kuşkusuz insanların bazı kötülüklerini hukuki yaptırımlarla

[467] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 147.
[468] Yazır, *a. g. e*., c. 3, s. 148.
[469] Fussilet, 34, 35.

önlemek mümkündür; ancak hiçbir toplumu sadece bu yaptırımlarla uzun süre ayakta tutmanın, hele bu yolla insanlar arasında dostluk ve kaynaşma sağlamının kalıcı toplumsal ilişkiler kurmanın mümkün olmadığı hemen bütün siyaset ve hukuk felsefecileri tarafından kabul edilmektedir.[470]

Her Müslüman'ın iyiliğe en güzel davranışla karşılık vermek gibi yüksek erdemlerle donanması ahlaki bir görevdir. Buna göre ayet, bütün Müslümanlar için bir ahlak ilkesi koymaktadır. Ayrıca kötülüğe iyilikle karşılık vermenin, nefse ağır geldiğine, ama aynı zamanda yüksek bir ahlaki hedef olduğuna da işaret edilmekte, bu hedefe ulaşmanın başında sabır olduğu belirtilmektedir.[471]

Beydavî ayetin açıklamasını şöyle yapmaktadır: İyilik ile kötülük, ceza ve güzel neticede aynı olmazlar. Kötülük nerede sana ulaşırsa en güzel şekilde karşılık ver. İyiliği de mutlak olarak fazla yap. Sen bunu yaparsan senin kötü düşmanın şefkatli bir dostun olur. Bu kötülüğe karşı iyilikle karşılık verme karakterine de ancak intikamdan nefsini alıkoyan sabırlı kişiler ulaşabilir. Ve yine buna ancak hayırda büyük pay sahibi olanlar ve nefsi kemale erenler ulaşırlar.[472]

Zamahşeri de ayeti şu şekilde açıklamaktadır: İyilikle kötülük kendi nefsinde birbirinden farklıdırlar. Sen iyiliği yaparken en iyisini yap. İki tane iyiliği de bulursan en iyi olanıyla kötülüğe karşılık ver. Bunun örneği, bir adam seni söverse iyilik olarak sen onu affet. Bir kişi de senin gıybetini ederse sen onu öv. O zaman o da sana karşı samimi bir dost olur. Ancak bu karaktere sabırlı kişiler sahip olurlar.[473]

Elmalılı Hamdi Yazır, ayetin bağlamında şu açıklamaları yapmaktadır: Allah'ın davetin mertebeleri ve mertebesine göre zahmetleri, çileleri ve yorgunlukları bulunduğundan dolayı da buyrulur ki bununla birlikte güzellik de eşit olmaz, kötülük de… Güzellik ile kötülük eşit olma şöyle dursun, her iyilik de bir olmaz, her kötülük de bir olmaz. Hem güzel huyların, iyi amellerin eserlerde ve hükümlerde mertebeleri çeşitlidir. Mesela kötülüğe karşı kötülükle, iyiliğe karşı kötülük bir olmayacağı gibi, iyiliğe karşı iyilikle kötülüğe karşı iyilik de bir olmaz. Onun için en güzel olan davete karşı yapılan kötülükler, o inkârlar, nankörlükler, eziyetler de kötülüklerin kötüsüdür.[474]

En güzel hasane olan muamele ile veya Allah'a davetin en güzel biçimi ile sav. O çeşitli mertebelerdeki kötülüğü savmak için en güzel yol, Allah'a davet yolu, Allah'a

---

[470] Komisyon, (Hayreddin Karaman ve diğerler) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* c. 4, s. 709.
[471] Komisyon, *a. g. e.*, c. 4, s. 709.
[472] Beydâvî, *Mealimu't-Tenzil*, c. 2, s. 354.
[473] ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c. 4, s. 194.
[474] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 560.

davetin en güzel tarzı, İslam ile birlikte Salih amel işleyerek olanı; Salih amelin en güzeli de kötülüğe karşı iyiliktir ki, sadece bağışlamadan, sabırdan daha güzeldir. O durumda bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse şefkatli bir hısım, akraba gibi olmuştur. Denilmiştir ki nitekim Ebu Süfyan öyle olmuştur. Ona ise, kötülüğü en güzel iyilikle savmak huyuna, karakterine ancak sabredenler, sabrı huy edenler erebilir. Çünkü nefsi intikam duygusundan alıkoymak, ancak gerçek sabır ile olur. Ve ona ancak büyük nasip sahibi erdirilebilir.[475]

Kasas suresinin yirmi yedi ve yirmi sekizinci ayetlerinde Hz. Musa ile Hz. Şuayb'ın kısasına değinilmektedir. Hz. Şuayb Hz. Musa'ya sekiz veya on yıl kendine çalışıp buna karşılık kendi kızıyla evlendireceğini söyler. Hz. Musa'da Hz. Şuayb'a hangi sureyi tamamlarsam bana karşılık bir düşmanlık yoktur, der. Ayeti kerimelerde şöyle buyrulmuştur:

"*Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şey; seni zorlamak istemem. İnşallah benim iyi kimselerden olduğunu göreceksin," Musa, "Bu seninle benim aramdadır, bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana karşılık bir düşmanlık olmayacak! Söylediklerimize Allah Şahittir" diye cevap verdi.*[476]

Sâbûnî ayetin açıklamasını şöyle yapmaktadır: Hz. Musa şöyle der, senin söylediğin ve benimle antlaşma yaptığın şey geçerlidir, ben ondan çıkmam. Bu senelerden on yılı ya da sekiz yılı tamamlarsam bana karşı ne bir düşmanlık ne de bir zorluk vardır. Allah sözleşmemize ve güvendiğimiz şeye şahittir.[477]

Beydâvî, ayetin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır: Hz. Şuayb Hz. Musa'ya ücretini belirlemesini veya Allah'ın kendisine mükâfat vereceğini söyleyerek buna karşılık da bir kızını kendisiyle evlendireceğini ve kendisinin de ya sekiz ya da on yıl ona çalışmasını istemektedir. Bu süre zarfında ya ücret konusunda ya da süre konusunda kendisine zorluk çıkarmayacağını söylemektedir. Hz. Musa da bu antlaşma ikimizin arasındadır. Ben bundan çıkmam. Hangi süreyi tamamlarsam - ya uzun süre olan on yılı

[475] Yazır, *a. g. e.*, c. 6, s. 561.
[476] Kassas, 27, 28.
[477] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, c. 2, s. 432.

ya da kısa olan sekiz yılı – bana karşılık ne bir kin ne de bir düşmanlık vardır. Allah bizim dediklerimize şahittir.[478]

Zamahşeriye göre: Antlaşmayı yapan Hz. Şuayb'tır. Hz. Musa da Hz. Şuayb'a bu yaptığın antlaşma aramızda geçerlidir. Bu sürelerden uzunu veya kısayı yerine getirirsem bana herhangi bir düşmanlık yoktur, bu şekilde olmalıdır. Sen on yıldan fazla bana bir süre verme, sekizden fazla da beni zorlama, ben de bu antlaşmaya varırım, demiştir.[479]

Bağavi de bu açıklamalara yakın bir açıklama yaparak şöyle demiştir: Hz. Musa Hz. Şuayb'a şöyle der: "Bu benimle senin aranda, yani bu senin şart koştuğun şey sanadır, bana vereceğin kızlardan biriyle evlenmek de benimdir. Bu sürelerden hangisini tamamlarsam benden fazlalığı isteme," demiştir.[480]

Savaşan düşman bir kişi güven istediği zaman onun isteği kabul eldir, bununla o kişi güvende olur. Herhangi bir yönle ona karşı düşmanlık yapmak caiz değildir. Bu hakka kadın, erkek, hür ve köle herkes müstahaktır.[481]

Yukardaki açıklamalarından anlaşıldığı gibi insanlara kin ve nefret yakışmamaktadır. Onlara ancak iyilik ve dostluk yakışmaktadır. İnsanlar hep iyilik ile muamele etmelidir. Hz. Musa ile Hz. Şuayb'ın kıssasından anlaşıldığı gibi, insanlar birbirine karşı fırsat bulup zorluk çıkarmamalıdırlar. Onlar birbirine karşı yardımcı olmalıdırlar. İnsan'a karşı yapılan muamelede, en iyi yol ile cevap verilmelidir. İnsan düşmanına karşı da en iyi yol ile cevap vermelidir. Eğer insanlar birbirine karşı kin beslemekte ve düşmanlık yapmakta devam ederlerse, yeryüzünde bozgunculuk çıkar. Bundan da tüm insanlık zarar görür.

Konuyla ilgili Peygamberimizden rivayet edilen birkaç hadisin aktarılmasında fayda vardır. Biz burada *Muhtasaru'l-Sahih-i Müslim*'de zikredilen birkaç hadisi nakledeceğiz. Ebu Musa Peygamberimizden rivayet etmiştir: *Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Müslüman Müslüman'a karşı bir yapı gibidir, onun kerpiçleri birbirini kenetler*."[482]

Bu hadisi Enes bin malik rivayet etmiştir, o şöyle der: "*Bir adam Peygamberimize gelerek, ya Resülellah! Kıyamet ne zamandır, dedi. Peygamberimiz de kıyamet için ne hazırlık yaptın, dedi. O da Allah ve Peygamber sevgisi dedi.*

[478] Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil,* c. 2, s. 191.
[479] ez-Zamahşeri, *el-Keşaf*, c. 3, s. 392.
[480] el-Beğavi*, Mealimu't-Tenzil,* c. 3, s. 443.
[481] Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sunne*, Daru'l-Feth, Kahire, 1999, c. 3, s. 67.
[482] Abdulazim, el-Manzuri, *Muhtasaru's-Sahih-i Müslim*, Daru'l-Hadis, Kahire 2003, s. 519.

Peygamberimiz de sen sevdiğin kişilerle berabersin, dedi. Enes der ki İslam'dan sonra Peygamberimizin o sözü kadar hiç sevinmemiştim. Çünkü ben de Allah'ı, Peygamberi, Ebubekr'i ve Ömer'i seviyorum, ben de onlarla beraber olmayı istiyorum. Her ne kadar onların amelini yapmıyorsam da."[483]

Bu hadis Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir, O Peygamberimizden şöyle nakletmiştir: "*Bir adam, başka köyde bulunan bir adamın ziyaretine gidince Allah onun güzergâhına bir melek gönderdi. Adam oraya gelince melek ona sordu, sen nereye gidersin, o da benim bir kardeşim bu köydedir, onun ziyaretine giderim, dedi. Melek sordu, bir menfaat karşılığı mı onu ziyaret edersin? O da hayır, sadece Allah rızası için onu sevmişim, der. Melek ona ben Allah'ın elçisiyim, sana geldim, sen nasıl Allah rızası için onu sevmişsen Allah'da o şekilde seni sevmiştir, der*."[484]

Bu hadisi de Numan bin Beşir rivayet etmiştir. Numan, Peygamberimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "*Sevgide, şefkatte ve merhamette müminin misali bir ceset gibidir. O cesedin bir azası rahatsızlandığı zaman diğer azalar da o aza için titrer ve rahatsızlanırlar*."[485]

Bu hadislerden anlaşılacağı gibi Müslümanlar birbirine karşı şefkatli, merhametli ve dürüst olmalıdırlar. Birbirine karşı kin, nefret ve düşmanlık beslemekten uzak durmalıdırlar.

Riyazu's-Salihinde geçmekte olan birkaç hadis ve onların açıklamaları şu şekildedir: *Enes(r a)den rivayet edildiğine göre Nebi (a s) şöyle buyurmuştur, "Birbirinize buğz etmeyiniz, hasetleşmeyiniz, birbirinize sırt dönmeyiniz, birbirinizle münasebeti kesmeyiniz, Allah'ın kulları, kardeş olunuz. Bir Müslüman'ın din kardeşiyle üç günden fazla konuşmaması helal olmaz." (Buhari ve Müslim rivayet etmiştir) (1567).*[486]

Hadisi şerife göre Müslümanlar arasında zafiyet ve ayrılığa sebep olabilecek bütün manevi hastalıklar nehiy edilmiştir. "Buğz" sevginin zıddı demektir. "Haset" kişinin bir nimetinden alınıp kendisine verilmesini istemektir. "Tedabur" birbirine arka çevirmektir. "Birbirinize sırt çevirmeyiniz." sözünden maksat, birbirinize düşmanlık etmeyiniz demektir. Birbirinizi terk etmeyiniz manası verenler de vardır.[487]

---

[483] el-Manzuri, *a. g. e*., s. 519.
[484] el-Manzuri, *a. g. e*., s. 518.
[485] el-Manzuri, *a.g.e.*,, s. 520.
[486] en-Nevevi, *Riyazu's-Salihin tercüme ve şerhi*, Kahraman yayınları trs, c. 5, s. 308.
[487] en-Nevevi, *a. g. e*., c. 5, s. 308.

Şafilere göre bu hadis, bir Müslüman'ın din kardeşi ile üç günden fazla dargın kalmasının haram olması, üç gün dargın kalmasının mubah olduğuna delil oluyor. Üç günlük dargınlığın af edilmesi, insanın yaratılışında gazap ve kötü huyluluk bulunması sebebiyledir.[488]

Hanefiler ise, üç gün dargın durmanın mubah olduğu görüşünde değildirler.[489]

Cumhura göre, mücerret (sadece, yalın) bir selam vermek veya almakla dargınlık sona erer.[490]

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: Ebu Hüreyre (r a) den rivayet edilmiştir: *Peygamberimiz (a s) şöyle buyurmuştur; "Pazartesi ve Perşembe günleri cennet kapıları açılır da Allah'a şirk koşmayan bütün kullar af edilir. Ancak kendisiyle, kardeşi arasında buğz ve düşmanlık bulunan kimse af edilmez. Ve meleklere; "Bu iki kişiyi barışıncaya kadar bırakınız," buyrulur. (Müslim rivayet etmiştir.) (1568*).[491]

Muhammed bin Abdullah'tan bu hadis rivayet edilmiştir. O bu hadisi Abdulaziz bin Abdullah el-Evsi ve İshak bin Muhammed el-Fervi'den rivayet etmiştir. Onlar şöyle rivayet ederler: Biz Muhammed bin Cafer'den duyduk, " Kuba ehli kavga ediyorlardı ta ki birbirini taşladılar. Peygamberimize bu durum haber verilince, peygamberimiz bizimle gelin onların arasını yapıp onları barıştıralım," dedi.[492]

Bu hadis de Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Her insana selam vermek bir sadakadır, güneşin çıktığı her gün insanların arasını yapmak bir sadakadır."[493]

Nefsine de hâkim olmanın düşmana galip gelmekten daha iyi olduğu hadislerde geçmektedir. Konuyla ilgili Ebu Hüreyre şu hadisi rivayet etmektedir. Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Güçlü kişi acele eden değil, ancak kızgınlık anında nefsine hâkim olandır."[494]

Burada güçten maksat manevi güçtür, o da nefsiyle mücadele etmek ve onu kötülüklerden korumaktır. Çünkü nefis çok şiddetli düşman hükmündedir. Bu da nefisle mücadele etmenin, düşmanla mücadele etmekten daha zor olduğunu göstermektedir.[495]

---

[488] en-Nevevi, *a. g. e.*, c. 5, s. 308.
[489] en-Nevevi, *a. g. e.*, c. 5, s. 308.
[490] en-Nevevi, *a. g. e.*, c. 5, s. 308.
[491] en-Nevevi, *a. g. e.*, c. 5, s. 309.
[492] Ahmet bin Ali bin Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, Daru'l-Marife Beyrut, trs. c. 5, s. 300.
[493] el-Askalani, *a. g. e.*, c. 5, s.309.
[494] Muhammed bin İsmail el- Emiru's-Senani, *Sebilu's-Selam*, *Daru ibni Cevzi*, Riyad, trs, c. 8, s. 211.
[495] el-Emiru's-Senani, *a. g .e.*, c. 8, s. 212.

Bu konudan anlaşılacağı gibi Müslüman Müslüman'a karşı samimi, doğru, dürüst, şefkatli ve merhametli olmalıdır. Kin ve nefret şeytanın yolu olup şeytan onunla insanların arasını bozmaya çalışır. Hz. Âdem'den itibaren şeytan, kendine dost ve arkadaşlar edinmek için değişik yolları deneyerek hep insanları kandırmaya çalışmaktadır. İnsan, şeytanın buyruklarına uymamalı ve onun yolundan gitmemelidir. İnsan, hak yolundan gitmeli ve böyle yapıldığı takdirde yeryüzünde, insanlar arasında kardeşlik, dostluk ve samimiyetlik hâkim olacaktır. Bir de insan kendi nefsine hâkim olmalıdır. Nefis de kötülüklerden korunduğu zaman kişinin zararı başkalarına dokunmayacaktır.

Son olarak insanı ilgilendiren birkaç cümleyi söylemekte fayda vardır. İnsan, toplumsal bir varlıktır. O, bir toplum içinde yaşar ve ahlaki erdemleri de ancak bir toplum içinde gerçekleştirebilir. İnsan toplumun içinde yaşadığı için, insanın görev ve sorumlulukları vardır. İnsanın bu sorumlulukları başında sosyal çevreye karşı sorumluluğu gelir. İnsanın sağlıklı, mutlu ve huzurlu yaşaması için doğal çevrenin korunması gerekir. Çünkü doğal çevre düzeni bozulduğu zaman insanın beli bir düzeni kalmaz.

İnsan toplumsal bir varlık olduğu için, insanın topluma karşı görevleri vardır. Aslında toplu halde, belirli bir düzen içinde ve kurallara uyarak yaşamak sadece insana mahsus değil, tüm canlılar için söz konusudur. Bununla birlikte sosyal hayata en yatkın olan ve buna en çok ihtiyacı bulunan varlık da insandır. Başlıca bu görevleri şöyle söyleyebiliriz: Büyüklere karşı saygılı olmak ve gerektiğinde onlara yardımcı olmak, küçüklere karşı merhametli ve şefkatli olmak, hak ve adaletten ayrılmamak, sözünde durmak, işimizi iyi yapmak, dost ve yakınlarımızla veya başkalarıyla ilişkimizde doğru ve dürüst olmak en başta gelen toplumsal görev ve sorululuklarımızdır.

İnsanın başka bir sorumluluğu da komşuluk haklarıdır. Komşuluk tabiri, bitişik veya yakın yerlerde yaşayanlar için kullanılır. Komşunun birtakım hak ve görevleri vardır. Sosyal dayanışma ve yardımlaşma açısından insana aileden sonra en yakın sosyal çevreyi komşular teşkil ederler. Komşuluk ilişkisi köy ve kasaba gibi küçük yerleşim yerlerinde daha fazla önem teşkil eder. İyi komşuluk ilişkileri insana mutluluk ve sevinçleri paylaşma açısından huzur verir. Kötü komşuluk ilişkileri de rahatsızlık ve güvensizlik verir.

Günümüzde hızlı şehirleşmenin, şehir yapılaşmasının ve değişen iş hayatının komşuluk ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Aynı apartmanda

yaşadıkları halde yardımlaşma, dayanışma bir tarafa tanışmayan, konuşmayan insanlar bulunmaktadır. Komşuluk ilişkilerinin müspet yönleri hakkıyla gerçekleştirilmese de, hiç değilse olumsuz yönlerinden kaçınmak gerekmektedir. Onun için komşuları rahatsız eden davranışlardan kaçınmak gerekir.

İnsanın riayet etmesi gereken bir diğer konu da görgü kurallarına uymak ve başkalarına karşı nezaket kuralları içerisinde davranmaktır. Ahlak ilmiyle ve kurallarıyla iç içe olan ve bireyin benliğine yerleşen, onu iyiye yönlendiren melekeden oluşur. Bu itibarla toplum halinde yaşamanın yazılı olmayan kurallarını teşkil eder, insan olmanın nezaketini hatta kişinin kendine saygısını temsil eder.

SONUÇ

Kur'an'ı Kerim'de "düşman" ve "düşmanlık" anlamına gelen "aduv" ve "adavet" kavramlarını inceleyip araştırdık ve başlıca şu sonuçlara vardık:

Kur'an'ı Kerim'in bazı ayetlerinde şeytanın insanı harama sevk ederek insana düşmanlık yaptığı geçmektedir. Bazı yerlerde şeytanın insanlar arasında barışı engellemek istediğini ve bu açıdan insana düşmanlık yapmaya çalıştığını, insana haramı helal, helali haram göstererek ve insanlar arasına kin ve hasetlik sokmaya çalışarak insana düşmanlık yaptığı belirtilmektedir.

Kur'an'da şeytan'ın Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya düşmanlık yaptığı açıklanmıştır. Şeytan, Hz. Âdem'e secde etmekten men olmuş ve daha sonra şeytan, Âdem ve Havva'yı kıskanarak, onları kandırıp onların cennetten çıkarılmalarına sebep olmuştur. Böylece şeytan ve onun zürriyeti ile Hz. Âdem ve onun zürriyeti birbirine düşman olmuştur. Allah Teala belli bir süre için Hz. Âdem'i ve onun zürriyetini bu dünyaya imtihan için göndermiştir.

Kur'an'ı Kerim'de şeytanın apaçık bir düşman olduğu ve insanların onun peşinden gitmekten sakınmaları gerektiği belirtilmiştir.

Kur'an'ı Kerim'de şeytanın insanlar arasına kin ve nefreti sokmaya çalıştığı, bunu da içki ve kumara özendirip insanları Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymakla gerçekleştirmeye çalıştığı belirtilmektedir.

Kuran'ı Kerim'de Firavun ve onun yandaşlarının Hz. Musa'ya karşı düşmanlık yaptığı, Allah'ın Musa ve İsrailoğullarının düşmanı olan Firavun ve ordusunu yok ettiği, Musa'yla İsrailoğullarının onlardan kurtuldukları beyan edilmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de peygamberlere karşı düşmanlık yapanlardan bahsedilmektedir. Bu düşmanlar hem cinni hem de insi şeytanlardır.

Kur'an'ı Kerim'de her peygambere karşı mücrim düşmanlar bulunduğu bildirilmektedir. Bunların da kâfirler ve münafıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de meleklere karşı yapılan düşmanlık da geçmektedir. Kim meleklere, Cibril'e ve Mikail'e düşman olursa Allah'ın da ona düşman olacağı belirtilmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de Yahudilerin düşmanlığından bahsedilmekte olup buda bazen kendi aralarında yaptıkları bezen de onların Müslümanlara karşı yaptığı düşmanlıktır. Ayrıca Kur'an-ı Kerimde Yahudilerin Müslümanlara karşı en şiddetli düşman olduğu ve

Yahudilerin birçoğunun günahta, düşmanlıkta, faiz yemede acele ettikleri anlatılmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de Hıristiyanların Allah'ın sözünü unuttukları ve Allah'ın onların guruplarının arasına düşmanlık ve kin soktuğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Hıristiyanların Müslümanlara karşı düşmanlığı, Yahudilerinkinden daha yumuşak olduğu belirtilmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de kâfirlerin Müslümanların düşmanları olduğu, Müslümanların onlara güvenmemesi gerektiği, onlar Müslümanlara karşı bir fırsat bulsalar Müslümanlara zarar verecekleri açıklanmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de bazen yakın akrabanın da -eş ve çocuklar gibi- insanı Allah'ın yolundan alıkoyacağı, böyle yapanların insana düşman oldukları söylenmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de Allah'ın, Müslümanların düşmanlarını bildiği ve gerçek bir dost olarak Allah'ın yeter olduğu zikredilmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de düşmanlar Allah'a izafe edilerek, Allah'ın düşmanları diye geçmektedir. Allah'ın düşmanlarının organlarının kendilerine şahitlik edecekleri ve onların gideceği yerin de cehennem olduğu beyan edilmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de insanlara dinin kesin ilkeleri belirtilmiş, insanların kin ve nefret üzere değil, iyilik ve takva üzere yardımlaşmaları gerektiği, insanların birbirine karşı kardeşçe davranmaları, hiçbir zaman birinin diğerine haksızlık etmemesi ve insanların birbirinin kanını boşuna akıtmamaları gerektiği belirtilmektedir. Kötülükle iyiliğin hiçbir zaman aynı olmayacağı, kötülüğe karşı iyilik ile karşılık verilmesi gerektiği, böyle yapıldığı zaman düşman olan kişinin samimi bir dost olacağı ifade edilmektedir.

BİBLİYOĞRAFYA

Alusî, Muhammed, *Ruhu'l-Meanî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Bedreddin, Muhammed, *Abdau'l-Beyan*, Daru'n-Neşr, İstanbul, 2007.

Beydavî, **Kadı Abdullah b. Ömer**, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1995.

Çağrıcı, Mustafa, *"Düşmanlık" DİA,* Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994.

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.

Ebu'l-Ala, Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

el-Askalani, Ahmet b. Ali bin Hacer, *Fethu'l-Bari*, Daru'l-Marife, Beyrut, trs.

el-Beğavî, **Hüseyin b. Mes'ud,** *Mealimu't-Tenzil*, Daru'l-Mearif, Beyrut, 1987.

el-Buti, Muhammed Said Ramazan, *Fıkhu's-Sire*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1991.

el-Cahizi, Ebu Bekir Cabır, *Minhacu'l-Müslim*, Daru'l-Fıkr Beyrut, 1999.

el-Emiru's-Senani, Muhammed bin İsmail, *Sebilu's-Selam*, Daru İbni Cevzi, Riyat, trs.

el-Firuzabadi, Muhammed bin Yakub, *el-Kamusu'l-Muhit*, Daru's-Sadr, Beyrut, trs.

Heyet, *Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Esasî*, Lidârus, Beyrut, 1998.

Heyet, *Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay., trs.

el-Huduri, Muhammed, *Nuru'l-Yakin*, Daru'l-Hayr, Dımaşk, 1988.

el-Huseyni, Ebubekir bin Muhammed, *Kifayetu'l-Ahyar*, Daru'l-Fıkr, Dımaşk, trs.

el-Huseyni, İbni Acube, *Bahru'l-Medid fi Tefsiri Kur'ani'l-Mecid*, Daru'l-Kalem Dımaşk, 2010.

el-İsfehani, Rağıb, *Mufredatu Elfazi'l-Kur'an***,** Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2009.

İbni Cevzi, Celaluddin, *el-Muddehiş*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Beyrut, 1985.

İbn Kesir, **Ebu'l-Fida İsmail**, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

İbn Manzur, **Muhammed,** *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1994.

İbni Atiye, Abdulhakk, *el-Muhararu'l-Veciz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

İbni Haldun, Abdurrahman, *Mukadimetu İbni Haldun*, Daru'l-Fecr li't-Turas, Beyrut, 2004.

Karaman, **Fikret; Karagöz**, **İsmail**; **Paçacı**, **İbrahim**; **Canbulat**, **Mehmet**; **Gelişken, Ahmet**, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007.

Komisyon, (**Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadreddin Gümüş,)** *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007.

Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Daru'ş-Şuruk, Beyrut, 1988.

el-Kurtubi, Muhammed bin Ahmed, *Tefsiru'l-Kurtubi*, Mevki Yesub, Beyrut, trs.

Maluf, **Levis,** *el-Muncid*, Kasalikiyye, Beyrut, 1980.

el-Manzurî, A**bdulazim**, *Muhtasaru's-Sahihu'l-Muslim*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2003.

el-Mısri, Şihabuddin Ahmed bin Muhammed, *et-Tibyan Tefsiru Garibi'l- Kur'an,* Daru's-Sahabe li't-Turas, Kahire, 1992.

Mutçalı, **Serdar**, *Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadis*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.

en-Nesefi, Abdullah bin Muhammed, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, Daru Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.

en-Nevevî, **Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref**, *Riyazu's-Salihîn Tercüme ve Şerhi*, Kahraman Yay. trs.

en-Nisaburdi, Muhammed bin Ebi'l-Hasan, *İcazu'l-Beyan an Meani'l- Kur'an,* Mektebetu't-Tevbe, Riyad, 1997.

er-Razî, **Fahreddin Muhammed b. Ömer**, *Mefatihu'l-Gayb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

er-Razi, Muhammed bin Ebibekir, *Muhtasaru's-Sihah,* Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1995.

Rıda, Muhammed, *Muhamedun Rasülullah*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Diyarbakır, trs.

es-Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, Dersaadet Yay., İstanbul, 1980.,

_____, *et Tefsiru'l-Vadihu'l-Muyesser*, Mektebetu'l-Asriye, 2007.

_____, *Revaiu'l-Beyan Tefsiru Ayati'l-Kur'an,* Mektebetu'l-Asriyye, 2007.

Sabık, Seyyid, *Fıkhu's-Sunne*, Daru'l-Feth, Kahire, 1999.

Sarı, **Mevlüd,** *el-Mevarid*, Bahar Yay., İstanbul, trs.

es-Suyutî, **Celaleddin**, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Mektebetu'l-Mısriyye, Kahire, trs.

Şihabuddin, Ahmed bin Muhammed, el-Mısri, *et-Tibyan Tefsiru Garibi'l-Kur'an,* Daru's-Sahabe li't-Turas, Kahire, 1992

et-Tabataba'i, Muhammed Huseyn, *el-Mizan,* Muessesetu'l-Alemi, Beyrut, 2006.

et-Taberi, Muhammed bin Cerir, *Camiu'l-Beyan Fi Tevili'l-Kur'an,* Muessesetu'r-Risale, 2000.

Yazır, **Elmalılı Muhammed Hamdi**, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, trs.

ez-Zamahşerî, **Muhammed Ebu'l-Kasım**, *el-Keşşaf*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

ez-Zuhaylî, Vehbe, *Tefsiru'l-Vecîz*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, Suriye, 2002.

_____, *Tefsiru'l-Munir*, Daru'l-Fıkr, Dımaşk, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

02.05.1974 tarihinde Bingöl'ün Genç ilçesinde doğdu. İlkokulu Genç'te okudu. 1993'te Bingöl İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. 1998'de girdiği İlahiyat ön lisanstan 2000 de mezun oldu. 2006 da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine (İlitam) dikey geçiş yaparak, 2008 de lisansı tamamlayıp mezun oldu. 2009 da Fırat Üniversitesinde yüksek lisansa başladı. Evli ve dört çocuk babası olup Arapça bilmektedir.